

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІЛЬНО-ПРАПІУЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСІУНИК

X

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний і науко-
во-літературний місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political, Social,
Scientific & Literary Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

№ 10 (190), October, 1963, Vol. XVI

Редагує Колегія

Редактор Літературного Відділу

Проф. д-р В. Державин

Головний редактор Г. Драбат

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N. 1., Tel.: NORTH, 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1963 РІК				
Країна	річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія	2 ф. 15 ш.	1 ф. 8 ш.	15 ш.	5 ш.
Австрія..	100 ш.	55 ш.	30 ш.	10 ш.
Аргентина	300 пезів	175 пезів	90 пезів	30 пезів
Бельгія ..	275 б. фр.	138 б. фр.	75 б. фр.	25 б. фр.
В. Британія	2 ф. 4 ш.	1 ф. 2 ш.	12 ш.	4 ш.
Канада ..	8 дол.	4 дол.	2 дол. 40 ц.	80 цент.
Німеччина	20 н. м.	10 н. м.	5 н. м.	1.75 н. м.
Парагвай	240 гуар.	120 гуар.	60 гуар.	20 гуар.
США . . .	8 дол.	4 дол.	2 дол. 40 ц.	80 цент.
Франція..	25 н. фр.	12.50 н. фр.	6.30 н. фр.	2.10 н. фр.
Швеція...	28 кор.	14 кор.	7.50 кор.	2.50 кор.
В інших країнах — у перерахунок на валюту даної держави				
Адреси наших Заступників на стор. 2.				

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200, Liverpool Rd., London N. 1

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 10/116 (190)

ЖОВТЕНЬ, 1963

Річник X (XVI)

ЗМІСТ X-ої КНИЖКИ

Ярослав Стецько: ПИТОМА ВАГА УКРАЇНИ ПО ОБАВІЧ ЗАЛІЗНОЇ ЗАСЛОНИ (Розділ: Де місце нашого постою?)	1083
М. Павлюк: ДЕСЯТЬ РОКІВ ПІСЛЯ СМЕРТИ СТАЛІНА	1097
В. Савчак: АДА — НЕВИДИМЕ ПРАВЛІННЯ У США	1104
Р. Драган: АФРИКА МІНЯЄ СВОЄ ОБЛИЧЧЯ	1110
Д-р В. Трембіцький: ДО ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКО-ГРЕЦЬКИХ ДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН	1125
Д-р Микола Аркас: РЖЕВНИЦІ, ОДНЕ З ПОГАСЛИХ ОГНИЦЬ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ (закінчення, 5) ...	1132

Поезії

Р. Володимир: ВИСОКИМ І СВІТЛИМ — 1139. * Леонід Полтава: ІЗ »СПОВІДЕЙ« — 1140. * Левко Ромен: МІСТЕРІЯ НОЧІ — 1141. * Богдан Бора: ПОРІГ; СИЛА — 1142. * П. Кізко: ГРОЗА — 1192.	
Наталія Савченко: СВАТИ НА ДВОРІ КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО (Історичне оповідання, закінчення, 5)	1143
Д-р Р. Кухар: СЛОВАЧЧИНА З МОВНОГО ПОГЛЯДУ	1157
Єлисавета Жук: РОЛЯ ЖІНКИ В ЖИТТІ НАЦІЇ	1161
Мір І. Боднарук: НА ЗЕМЛІ ПІВДЕННОГО ХРЕСТА	1163
Проф. В. Чапленко: ЧИ НОВИЙ ЕТАП У МОВНІЙ ПОЛІТИЦІ БОЛЬШЕВИКІВ?	1169
Олекса Рань: ПОЕТ РОЗП'ЯТОЇ БАТЬКІВЩИНИ	1180
Софія Наумович: З НОВИХ ВИДАНЬ	1190
Д-р О. Воропай: ЦІЛЮЩЕ ЗІЛЛЯ (Із звичаїв нашого народу, продовження, 6)	1193
Мір Микола Кравчук: З ВИДАНЬ У ПОНЕВОЛЕНІЙ УКРАЇНІ ...	1196
В.: З УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ У ДІЯСПОРІ (Хроніка)	1198
ПОЖЕРТВИ	1200

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ »УКРАЇНСКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА«
ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

"Library & Book Supply"
1, Barvon St.,
Glenroy 9., Victoria.

Mr. W. Lytwyn
7, Borrowdale St.,
Red Hill, A.C.T.

Сідней і околиця:

C. Mishchuk
12, Victory St.,
Belmore, N.S.W.

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B 4/Z. 2,
Salzburg-Aigen.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
Soler 5039,
Buenos Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4.

КАНАДА:

W. Makar
140, Bathurst Str.,
Toronto, 2 B, Ont.

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych
Casilla de Correo, 70,
Encarnation.

США:

H. Cebrij
303 E. 8th St.
New York 9, N.Y.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
2451 W. Rice Str.,
Chicago 22, Illinois.

Дітройт і околиця:

M. Fedushyn
6786, Memorial St.,
Detroit, 28, Mich.

ФРАНЦІЯ

Boris Witochynsky
5, Rue Cadet,
Paris 9e.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 4 шіл. (анг.) або 80 пен. Всіх наших Кольпортерів і Представників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомити головну Адміністрацію в Лондоні.

УВАГА!

УВАГА!

МАЄМО ПРИЄМНІСТЬ ПОВІДОМИТИ ШАНОВНИХ СПІВРОБІТНИКІВ, ЗАСТУПНИКІВ, КОЛЬПОРТЕРІВ, ПЕРЕДПЛАТНИКІВ І ЧИТАЧІВ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» ТА ВСІХ КЛІЄНТІВ ДРУКАРНІ, ЩО УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА, ЗІ ВСІМА ВІДДІЛАМИ, ПЕРЕНЕСЛАСЯ ДО НОВОГО БУДИНКУ ПІД АДРЕСОЮ:

200, LIVERPOOL ROAD, LONDON, N.1.

Телефон: NORTH 6266 і 6267 (дві лінії)

ПРОСИМО ЛАСКАВО ВСІХ ЗАІНТЕРЕСОВАНИХ СКЕРОВУВАТИ КОРЕСПОНДЕНЦІЮ НА НОВУ АДРЕСУ, ЧИ ТЕЛЕФОНУВАТИ НА НОВИЙ НОМЕР.

ДИРЕКЦІЯ У.В.С. І РЕДАКЦІЯ «В. Ш.»

Ярослав СТЕЦЬКО

ПИТОМА ВАГА УКРАЇНИ ПО ОБАБІЧ ЗАЛІЗНОЇ ЗАСЛОНИ

(2)

ДЕ МІСЦЕ НАШОГО ПОСТОЮ?

Відновлення державно-національної незалежності України змінює і уклад міжнародних сил у світі. Україна, її революційно-визвольна боротьба всередині московської імперії, є вирішальним чинником у процесі розвалу, себто знищення цієї імперії. В ідейно-політичному аспекті Україна є пробойовиком ідеї визвольного націоналізму, героїчного гуманізму, воюючого християнства, тому її позиція у світовій ідеологічній боротьбі має унікальне значення.

Визволення України є одною з найважчих проблем світу, бо Україна розвалює всі кумири сучасного, відновляє незмінні, вічні правди, яких відрикається нинішній світ. З допомогою спільного фронту уявлених Москвою націй, Україна розвалює московську імперію на національні незалежні держави, наслідком чого мусить постати зовсім інший лад не тільки на євро-азійському, а й на цілому континенті світу. З хвилиною знищення московської імперії прийде і революційна зміна світової політичної мапи.

Сучасна боротьба України з Московщиною іде не лише за політичну владу поневолених Москвою народів, а також і за перемогу діаметрально іншого образу життя, цілком протилежного до московського світу. Московський імперіялізм, спертий на національному месіанізмі московського народу, намагається накинати цілому світові, разом із своєю політичною владою, свою систему життя. Москалі заінтересовані світовою комуністичною революцією не тому, що це, мовляв, шлях до добробуту і влади робітників в універсальному масштабі, а тому, що це єдиний засіб для світового московського панування, що його можна добитися лише за таких умов, коли частина суспільства в кожній державі чи нації прийме московську концепцію життя за свою, себто — прийме світ московських ідей і в ім'я цього буде боротися за владу серед власного народу.

Сьогодні йде не про те, щоб поширити кордони тої чи іншої імперії, а про те, щоб запанувала єдина світова імперія, щоб накинати всьому людству однотипний лад рабства, влади тиранії, здійснити московський образ життя в усьому світі, заперечуючи націю і людину. Ані французи, ані англійці не вимагали силою, щоб мешканці їхніх колоній вірили в їх богів і в тому є суттєва різниця між імперіями вчорашнього дня і імперією сучасною — московською, що намагається стати світовою імперією. Тому боротьба поневоленого українського народу проти московських імперіялістів за своє національно-політичне визволення має таке велике світово-політичне значення, бо від перемоги України залежить і добро й свобода багатьох на-

родів, а може й усього людства. Це боротьба за найістотніші вартості людського й національного буття і перемога Києва чи перемога Москви тотожні з перемогою ідеї нації чи світової імперії, ідеї людини, як богоподібного ества, чи ідей рабства й невільництва, ідеї Бога чи безбожництва, варваризації чи християнізації світу.

Основніше я проаналізував цей комплекс у статтях «Місце України у світі» (Виз. Шлях», чч. VII, IX, 1962).

В політиці Москви нічого в основі не змінилося ані у відношенні до поневолених народів, ані до вільного світу. Не змінилися ні ідеологічний московський месіанізм, ні політичний імперіялізм нації-загарбника. Навпаки, він безмірно спотужнів.

За сучасного післясталінського десятиріччя найосновніше питання — національне, так само трактоване, як і за Леніна і Сталіна. Мірою до розпізнання суті політики Москви супроти поневолених народів є увесь період московсько-більшевицького панування, а не лише певні проміжки часу, коли панував особливий терор; не тільки 1932-33-ті чи 1937-1953-ті роки, а й роки 1921-1930-ті, часи творення большевицької партії, воєнний комунізм, НЕП, перші роки диктатури Сталіна, чистки, друга світова війна, час до смерті Сталіна. Коли з цієї перспективи поглянемо на сучасне десятиліття післясталінської доби в СРСР, взявши національне питання за пробний камінь, то перше десятиріччя панування червоної Москви було без порівняння ліберальніше, ніж сучасне, хрущовське. Доба «десталінізації» Хрущова є більше сталінська, ніж доба Сталіна під час НЕП-у, українізації, Хвильового, Скрипника, Любченка.

Але не в цьому суть. В час другої світової війни і зараз після неї Москва робила уявні поступки, щоб послаблювати національний спротив поневолених народів (міністерство закордонних справ УССР, призначення Корнійчука віцеміністром закордонних справ, членство УССР і БССР в ОН і т. п.). Так само було після національно-визвольної війни в 1918-20 роках. Змінилися лише розміри поступок, але основна тенденція залишилася та сама — систематично приборкати національний спротив, щоб здійснити остаточну мету: «злити» всі народи в одне російське море. Ленін спочатку сподівався, що загальний економічний розвиток створить таку ситуацію, що обдурений пролетаріят України підтримає централізовану московську імперію, як свою. Він відкидав навіть можливість культурної автономії, бо боявся, що вона поглиблюватиме антимосковський антагонізм немосковських народів, але приховував це комуністичною фразеологією, мовляв, національна культура — «побічний продукт класового ладу». Коли шанси його політики зменшилися, він пішов на «поступки»: кинув новий фальшивий клич — «самоопределение вплоть до отделения», але обмежив здійснення цього клича згодою всеросійського пролетаріату. Коли сила відосередніх тенденцій безмірно зростала, Ленін цей обманний клич про «самоопределение» замінив новим обманом — «культурною автономією», яку перед тим сам засуджував. «Дайте їм три мови.» — відповів він Винниченкові, але мета його шовіністичної, національно-московської, імперіялістичної політики залишилася та сама: «злити» всі нації в одну російську.

Національна своєю суттю гомогенна московська компартія володіла гетерогенним державним апаратом усіх республік. Концепція ССРСР була подумана Леніним як переходова, маючи за основну мету — «єдинонеділиму», не тільки змістом, а й формою, московську імперію. Ця мета московської політики залишилася незмінною. Нова хрущовська програма компартії з 1962-го року виразно показує, що основна мета комунізму — цілковите «злиття» навіть лише формально існуючих зфедерованих «республік» в одну «советську» державу. В тому самому напрямі йдуть і відомі новостворені Хрущовим господарські адміністративні одиниці, шефи яких є рівнорядні з всесоюзними міністрами і мають надрядне становище супроти властей т. зв. республік ССРСР. Уявна децентралізація Хрущова фактично має за мету централізацію всієї влади в Москві. Новостворені господарські адміністративні одиниці порушують не лише етнографічні засади народів, а навіть й існуючі республіканські кордони, які — як відомо — не є ідентичні з етнографічними. Утворення Центрального бюро для чотирьох туркестанських республік на чолі з москалем Ломоносовом — має таку саму мету. Це бюро стоїть над урядами «суверенних» республік. До цього комплексу не належить Казахстан тільки тому, що там є більшість московських колоністів. Треба сподіватися, що в недалекій майбутності з «волі населення», як це вже було з карелофінцями, Казахстан буде включений до РСФСР.

В цій же новій програмі компартії зазначено, що російська мова є посередником для передавання «найбільших культурних цінностей», а в майбутньому — це єдина мова, що «об'єднуватиме» в одну цілість усі народи ССРСР. Відомий також і ганебний шкільний закон, яким примушують батьків «вибирати» російську мову для навчання своїх дітей, замість своєї рідної мови.

Отже Хрущов систематично продовжує політику Сталіна, виразно опираючись на москалів, розвогнюючи їх загарбницький фанатичний націоналізм, імперіялізм і шовінізм. В московсько-советській літературі пишеться про «пережитки» націоналізмів немосковських народів, але немає навіть згадки про «великоросійський» (московський) націоналізм-шовінізм, про надужиття москалів у національному питанні супроти інших народів, про їх нахабність і зарозумілість. В тій галузі хрущовської політики не бачимо жодних змін, за винятком тактики, зміст чисто сталінський. Хрущов нічим не заперечив доби Сталіна з апотеозом «великого російського народу», з терором, яким примушувано поневолені народи визнати «примат москалів» та всі «блага», що їх нібито мають поневолені в ССРСР народи від «старшого брата».

Реабілітація Хрущовим чотирьох національних груп, що їх Сталін депортував є тільки блефом, бо всі вони вже вигинули на Сибірі. «Соціалістична змістом», себто московська, а «національна формою» засада у культурній творчості народів в ССРСР — зобов'язує сьогодні більше, ніж за Сталіна. У хрущовській добі поневолені Москвою народи не мають навіть таких можливостей культурного розвитку, які були в першому десятиріччю панування Сталіна. Всі теперішні заходи Москви спрямовані до того, щоб обмежити і ті рештки культурних можливостей в ім'я програмової тези про недалеке «злиття» усіх народів, про «зникнення» національних різниць, про одну, спільну для всіх народів у ССРСР мову — московську.

Отже політика Хрущова в національному питанні (в галузях політичній, господарській і т. п.) є систематичним продовжуванням політики Леніна і Сталіна, навіть ще й більш загострена, коли брати до уваги різні періоди панування червоної Москви на наших землях. Послідовність Хрущова у здійснюванні визначеної Леніном і Сталіном політики в національному питанні та в намаганні зберегти й закріпити московську імперію є пробним каменем для всіх, хто аналізує теперішній стан в СРСР. Псевдolibеральні реформи Хрущова є тільки ще одним, черговим обманом ватажків московської імперії. У найважливіших питаннях — націоналізму і імперіялізму — Хрущов вірний старим російським традиціям, є послідовником Петра I-го, Миколи II-го, Леніна, Сталіна і . . . Поремського.

Тут варто згадати, як виразно сходяться інтереси білих і червоних москалів, як взаємно підкидають вони одні одним «м'ячі» на політичному гризці. Слід пригадати, що ми не сміємо забувати другого фронту в Україні, який чекає нас від НТС і спілки, бо для рятунку московської імперії білі московські імперіялісти будуть спілкувати з червоними. Тепер, щоб ізолювати нашу визвольну боротьбу, НТС декларує свою «незаінтересованість» питанням т. зв. сателітів, годиться на плебісцит, який мав би вирішити долю західньо-українських земель. Плебісцитом, не дуже то ясно сформульованим, хоче розв'язати і питання балтицьких народів.

Історична роля московської еміграції завжди виявлялася в тому, що вона потрапила обдурювати Захід, показуючи себе «зевропеїзованою», «гуманною», «демократичною» . . . Якщо б ця опозиція була в Кремлі, а не на еміграції, Захід легше й скоріше пізнав би, що в питанні завоювання москалями світу між пануючим режимом і опозицією нема розходжень.

Цінне визнання знаходимо в статті Редліха («Посев», ч. 41, 1961, стор. 76): «Хрущов також русский, і в президії ЦК КПСС, в тому головному органі світової комуністичної диктатури, сидять русські люди, готують страшні плани, підраховуючи кількість своїх термоядерних бомб та визначаючи траєкторії баталістичних ракет. Готують нищівний удар по людству. . .»

Отже навіть сам лідер т. зв. Закордонних Частин НТС признається, що «нищівний удар по людству» готують «русські люди», а тим самим вони і відповідають за злочини.

Цікаві погляди й проф. Курганова, тим більше, що він їх висловлює з уповноваження НТС.

На його думку, ідея «розподілу Росії» тепер не актуальна, але вона активізується з моментом, коли Захід, особливо США, перейде до наступу. Ідею «розподілу Росії» він вважає стратегічною ідеєю боротьби з комунізмом, чи радше «водорозподільником» двох стратегічних концепцій в боротьбі проти комунізму. Покликаючись на М. Вейнбаума, російського жида, редактора «Нового Русского Слова», він каже, що одні політичні кола США вважають за єдиний засіб спасти світ від комунізму — розподіл СРСР за національними ознаками, а інші — таку політику вважають крайне небезпечною. Покликаючись на книжку Джона Ф. О'Коннора, в якій автор каже, що підтримка боротьби за незалежність уявлених народів є передумовою перемоги над комунізмом без необхідності превентивної війни, проф. Курганов твердить, що значна більшість державних діячів США, Англії, Ні-

меччини і взагалі Заходу — думають аналогічно. Вейнбаум думає, що політика США «непередрішення», корисна для москалів, а Курганов каже, що вона корисна для уямлених народів. На його думку, «сепаратисти»-самостійники «непередрішення» розуміють тільки у відношенні до внутрішнього державного устрою, беручи 1918-1919 роки за вияв волі поневолених народів, коли то «розподілено» царську Росію на незалежні держави. Тепер іде лише про відновлення цих держав. Заступники цих народів на чужині виступають не від народів, а від самостійних держав, хвилює поневолених. Вони заявляють, що підпорядковуються кожному вирішенню народу в межах своєї держави щодо внутрішнього політичного ладу. З загальноросійської точки погляду, каже Курганов, місцеве самостійницьке «непередрішення» є «передрішенням», бо воно вирішує основне питання політичного буття — розподіл Росії. Він уточнює становище «всеросійської» еміграції так: всі питання політичного ладу, федерації, розподілу тощо — має вирішити виволений нарід шляхом загального голосування у державних межах СРСР з-перед 1939 року.

Отже це черговий обман, розрахований на наївний світ. Тут не стоїть проблема націй, народів, а тільки населення, що нагадує нам лєнінський обман «самоопределение вплоть до отделения» за... згодою пролетаріату (себто москалів). Курганов ділить передрішення на місцеве, себто на становище «сепаратистів»-самостійників, і державне-єдиноділімців і континентальне. Під «континентальним передрішенням» він розуміє «єдину, внутрішньо-рівноправну політичну федерацію, здібну остаточно вирішити всі національні проблеми» поміж Сполученими Штатами Європи і «Сполученими Штатами Росії».

При чому ж тут «Сполучені Штати Росії», коли немає, на думку НТС, підґрунтя для «штатів»-націй, бо — як твердить Курганов — мрії «сепаратистів» були реальні тому 40 років, а не тепер, після сталінської доби. Типове московське забріхання.

Треба зокрема підкреслити, що Курганов обґрунтовує «слушність» тверджень нової програми КПСС (з 1962 р.) про «відмирання» національних різниць і ступневе «зближення» націй, себто підтримує заходи компартії прискіпати процес «злиття» націй в одну московську державу. Основним елементом у цьому процесі є пролетаризація селянства, яке завжди було остосю кожної уявленої нації. Отже терором запроваджена колективізація селянства і вся сталінська злочинна народовбивча політика, на думку НТС, сприяли... «зближенню націй». Єхидна «об'єктивність» Курганова, якою він чваниться, виявляється в тому, що він визнає реальність концепції «сепаратистів» 40-50 років тому, але сучасна дійсність — індустріалізація, колективізація і т. п., — нівелює всі попередні можливості. Отже Заходові лишається тільки прийняти до відома «доконані факти» в СРСР і заперестати серйозно трактувати мрії «сепаратистів».

Коли глибше проаналізувати ставлення НТС до КПСС, то бачимо, що йде тут тільки про зміну провідної верстви московської імперії, про зміну варті, коли ця верства, тепер пануюча, скомпромітується остаточно. Все інше має залишитися по-старому. Національну політику Хрущова НТС повністю підтримує. Становище НТС в національному питанні ідентичне

її становищем Хрущова не тільки в суттєвих справах, а й у розцінці дот. перішнього процесу в ССРСР, апробуючи як корисну з погляду московської імперії екстермінаційну політику большевицької еліти різних періодів у національному питанні.

Різниця лише в тому, що НТС хоче зберегти московську імперію принаймні в кордонах 1939 року, якщо не пощастить зберегти в сучасному вигляді. Отже в тому зміслі НТС як мінімалістична група може стати спримливіший Заходові, як зміна варті, яка обманливими методами Леніна стає на захист «гуманізму» і «християнізації» Сходу, а на ділі йде тільки про збереження московської імперії в новому виданні.

Пригадуємо ще раз, що Ленін потребував 14 років (1903-1917) на те, щоб здобути владу і встановити диктатуру пролетаріату. Щоб здійснити «соціалізм в одній країні» Ленін і Сталін потребували 15 років (1917-1932), а щоб запровадити комунізм, треба, як каже Хрущов, 50 років (1932-1980). Вже на другому етапі треба було робити відвороти — НЕП, українізація, себто культурна автономія, тощо. Обдурювання селянства йшло трьома етапами: спілка робітників з селянством проти царя і поміщиків, спілка робітників з т. зв. трудовим селянством проти буржуазії і, врешті, спілка пролетаріату з т. зв. комнезами проти «куркулів». Останнє, третє, обманливе гасло московських большевиків повністю розкрило їхнє обличчя. Тепер уже було ясно, що Москва вирішила винищити найбільш творчу й продуктивну селянську верству, знищити національні традиції та культурні й соціальні інституції українського народу. Отже третій етап — це колективізація, страшна, жорстока, безпощадна. Наслідки — мільйони трупів і засланих. К. Радек у розмові з полк. Медзінським висловився так: «Мої панове, не розумію, чому цій справі надаєте такого значення. Припустім на хвилину, що ви маєте слухність — в Україні згинуло 2 мільйони людей і що цифра советського населення буде, напр., не 180, а 178 міль., то що ж? («Культура», ч. 6, 1963).

НТС виправдує тепер цю політику Кремля, бо таким способом створено передумови для усунення різниць між націями і їх «злиття» в одну, московську націю. «Для зближення націй, — пише Курганов, — має більше значення перетворення селян на робітників, бо зберігачем національних традицій своїх предків є передусім селянство» («Нації в ССРСР і русский народ», «Посев», ч. 14, 1962).

*

До 1962 року КПСС програмово засуджувала націоналізм кожного типу. Нова програма КПСС вже робить різницю між націоналізмом поневоленої і поневолюючої нації. Націоналізм поневоленої нації розцінює позитивно, «як націоналізм загально-демократичного змісту, що спрямований проти поневолення» і вважає його «на даному етапі історично виправданим».

Ця коректива має особливе значення, бо досі в московських большевиків генеза кожного націоналізму була визначена як твір буржуазно-капіталістичної кляси. В тому ж є і консеквенція далекогосяжного ідеологічного порядку щодо визначення генези імперіалізму, що ним є націоналізм поневолюючої нації. Отже імперіалізм — згідно й з теперішньою тезою компартії

— є твором нації, а не класи чи кліки. Цілий четвертий розділ програми КПСС п. з. «Національно-визвольні рухи» є доказом капітуляції Москви перед національною ідеєю, яку захищає Україна для всіх народів світу, як ідею протилежну до ідеї московської імперії.

В конфронтації тез нової програми КПСС щодо національного питання поза межами московсько-советської сфери панування із становищем України в СРСР, націоналізм якої, як поневоленої нації, є в конфлікті з націоналізмом Московщини, як нації поневолюючої, — український нарід, зокрема його молодь, витягатиме відповідні висновки. Атрибути суверенності афро-азійських країн, що їх так уточнює Хрущов, щоб послабити західні великодержави, українське молоде покоління починає переносити і на українську колоніальну дійсність. Інколи йому й без нашої пропаганди стає ясно, чого Україні бракує до суверенності. В таких протилежностях Москва втрачає рівновагу між пропагандою на експорт і дійсністю в самому СРСР. Залізне коло антиколоніалізму звужується, затісняється все дужче й дужче навколо московської імперії, бо колоніалізм щораз більше звужується і доходить до її володінь.

Під тиском переможного походу антикомуністичних рухів і московська імперія мусить зійти з кону історії, бож не може зникнути антиколоніалізм у цілому світі, як не зникне і його остання твердиня — московська тюрма народів. Чим менше колоній у світі, тим більший страх огортає Москву, якщо ті колишні колонії лишаються самостійними державами поза орбітою її панування. Незважаючи на московську брехню, обман, крутість і фальшиве насвітлення розиткових тенденцій у світі — факти лишаються фактами... Навіть Побережжя Слоневої Кости стає самостійною державою, а Україна ще далі є тільки колонією Москви. Не допоможе тут постійне фальшиве наголошування її формальних суверенних прав, бо реальних атрибутів самостійності й суверенності Україна не має. Галасом про колоніалізм західних держав чи про проблему чорних в Південній Африці Москва, метою «лови злодія», намагається прикрити й приховати власний колоніалізм перед незорієнтованими афро-азійцями.

«Світ переживає епоху бурливих національно-визвольних революцій. . . — читаємо в новій програмі КПСС. — Корінна умова розв'язання загальнонаціональних завдань це послідовна боротьба з імперіалізмом (треба уточнити: московським. — прим. у дужках наші). . . Визвольний рух народів, що прокинулися, у багатьох країнах відбувається під прапором націоналізму. . . Новими методами і в нових формах імперіалісти (читай: московські!) використовують усі засоби, щоб втримати під своєю владою країни. . . Націоналізм виявляється у прагненні поневолених народів визволитися від імперіалістичного (читай: московського) гніту, в прагненні до національної незалежності і національного відродження. . . Могутній вал національно-визвольних революцій змитає колоніальну систему, підриває остой імперіалізму. . . Підіймаються на боротьбу проти імперіалізму (читай: московського) і реакційних проімперіалістичних режимів (читай: націонал-комуністичних!) народи країн, які формально самостійні, а фактично перебувають у політичній і економічній залежності. . . Героїчну боротьбу проти чужо-

земних (читай: московських!) поневолювачів ведуть народи, які ще не скинули кайданів колоніального рабства. . . Політичну незалежність може закріпити тільки народ, який завоював демократичні права і свободу, бере участь в управлінні державою. . . Головний оплот сучасного колоніалізму — імперіялізм США (читай: Москви!)».

Вставлені нами в дужках правдиві назви сучасних імперіялістів і колоніалістів та деякі пояснення — дають правильну оцінку світової ситуації, віддзеркаленої під тиском розвитку подій у новій програмі КПСС, але фальшиво адресованої.

Це правда, що визвольна боротьба поневолених народів відбувається під прапорами націоналізму, а не соціалізму, що й підтверджує банкрутство соціалізму. Та не тільки національна проблема сама собою загрожує імперії, також і поневолення людини-одиноці, соціально-економічний визиск, культурний гніт, релігійне переслідування — зроджують ненависть до окупанта та зміцнюють бажання визволитися з неволі. Напр., комунізм, як московська система життя, є протиприродним явищем на наших землях і в тому є суттєва загроза для московського панування на немосковських землях. Теоретичні основи комунізму не виправдуються ні в одному випадку. Твердження, що при капіталізмі, який у своїй клясичній формі вже не існує, засоби виробництва належатимуть все меншій кількості капіталістів, а робітництво й середня кляса все більше будуть пролетаризуватися, виявилось зовсім фальшиве. Все відбувається навпаки — робітник у «капіталістичному світі» стає власником чи співвласником засобів виробництва і поглиблюється процес депролетаризації. Немає і «закономірних» економічних криз, «закономірного» зубожіння робітничої кляси в західному суспільстві.

Колись Енгельс окреслив комунізм, як «ліквідацію приватної власності взагалі», а тепер нова програма КПСС говорить лише про «усуспільнення середників продукції», а не також консумпції. «Вимоги людей, — читаємо в тій програмі, — будуть задовільнятися на conto суспільних фондів. Предмети особистої потреби поступають у повне володіння і розпорядження члена суспільства».

Бідним людям, яких в СССР є найбільше «суспільний фонд» уможливить животіння, а московсько-советським вельможам дасть у повне володіння дачі, люксові авта і т. п., як предмети «особистої потреби».

«Від кожного по здібностям, кожному по труду. . .» — казав соціалізм. «Від кожного по здібностям, кожному по потребах» — каже комунізм. Іншими словами: українська молодь — на цілиніні землі, московські вельможі та їх слуги — на курорти! Такі вислужники як Корнійчук і йому подібні мають по кілька дач, кожний член їх родини має люксове авто, а колгоспники не мають що їсти. . . Нова верства визискувачів і февдальних панів, бо, бачите, одні «здібні» важко працювати й голодувати, а інші — синки хрущових чи мікоянів — «мають потреби» забавлятися на дачах і курортах.

Теза про поневолені й поневолючі нації в новій програмі КПСС дуже багатомовна, бо досі імперіялізм і колоніалізм окреслювалися як продукт пануючої кляси. Нове ствердження дає посередньо москалям самопочуття пануючої нації, вже без вуяло клясової ідеології.

Комуністична доктрина, притаманна московській духовості, має в московському народі своїх щирих захисників, завдяки яким уже 40 років безперервно панує комунізм. Щоб якимсь способом запровадити на землях поневолених народів бодай частинно систему московського життя, Москва — крім терору й насильства — вживає безперервно й ідеологічних засобів, т. зв. «творення свідомості», і саме цьому була присвячена спеціальна сесія ЦК КПСС, що відбулася в червні цього року.

На цій сесії зосереджено увагу на аналізі: а) боротьби ідеологій, б) «вищовання нової людини». Це т. зв. бойові завдання, яким підпорядковано багато інших. Визначено роль «советського» (московського) патріотизму, ставлення до праці, науки, релігії і т. п. На ці моменти слід звернути особливу увагу, бо знецінення ідеології на Заході сприяє саме московській диверсії у світовому розмірі, залишаючи порожнечу в душах людей, яку Москва намагається виповнити своїм змістом.

Але «творення людської свідомості», коли воно протиставне природним гонам, людській натурі, психоморальним, телеологічним і метафізичним первням людини — не матиме успіху. Конкретно: пропаганда про «вищість» колгоспу над приватно-власницьким господарством, про «віджилість» націй і «відмирання» держав, про релігію, «як опіум народу» — не закоріниться в духовості народу, бо це протиорганічні «ідеї». Створення хай і «казонної» Церкви — підтвердило живучість релігії в душах людей; русифікація — підтверджує феноменальність нації, а намагання творити в СРСР «одну націю» є доказом сили визвольного націоналізму, який розсаджує зсередини багатонаціональну московсько-советську імперію.

«Пізнання» і дія ідуть тільки тоді разом, коли не порушують природних життєвих процесів і явищ.

Дуже кумедними є протилежності в програмі КПСС. Сталін і Хрущов теревенили про необхідність «наздігнати» й «перегнати» США. Для «побудови комунізму», мовляв, треба мати такі матеріальні передумови, як їх мають США. Значить, щоб «збудувати комунізм» треба мати таку свідомість і таку матеріальну базу, як мають... капіталісти. Отже таке «кві про кво»: для того, щоб існувало «комуністичне пізнання», треба створити «комуністичне суспільство», а для того, щоб створити «комуністичне суспільство» треба мати «комуністичне пізнання» і матеріальну базу, яку можна розбудувати капіталістичними методами на принципі приватної власності, себто заінтересованості, або через «комуністичне пізнання»...

Треба бути ідіотом, щоб вірити таким теревенням!

Хто ж наш ворог? Тільки КПСС і упривілейована верства, чи взагалі москалі? — одне з найважливіших питань. Від відповіді на це питання залежить стратегія і тактика нашої визвольної боротьби, її ідейний зміст.

Коли йде про московське панування над поневоленими націями, то в цьому нема жодних розходжень між пануючою фракцією КПСС і опозиційною — НТС. Всередині компартії може відбуватися і боротьба клів та кар'єристів за владу, але на тривалу боротьбу за принципові справи місця тут нема, бо всіх еднає жадоба влади й наживи, жадоба панування над іншими народами і людьми. Коли, напр., Жуков хотів спертися на червону армію, то його «ставка» була фальшива, бо червона армія є гетерогенна,

багатонаціональна, отже не може бути певною остоею москалів, але компартія гомогенна, московська, що визнає навіть НТС (Редліх). В ній як в центрі, так і в найнижчих клітинах диктують москалі або їх слуги. Советський маршал може добитися до керівництва імперією тільки тоді, коли він є партійцем у мундирі, але не тому, що спирається на армію, бо армія має багатонаціональний склад, в більшості з немоскалів, отже небезпечна для режиму.

Це тільки деякі моменти, що показують суперечності в московсько-большевицькій системі та в партійній програмі. При цьому треба підкреслити, що генеральний штаб московських імперіялістів, не зважаючи на перманентні кризи своєї системи, має розпрацьований детальний план акції для кожного етапу свого наступу на вільний світ.

В ідеологічних постановах уже згаданого червневого пленуму ЦК КПСС видно не тільки слабкі місця системи, а й офензивні елементи у відношенні до вільного світу й поневолених народів. Наше постійне наголошування важливості чітких ідеологічних дороговказів — виявилось вповні виправданим. На теперішньому етапі боротьби з вільним світом бачимо особливі намагання Москви викликати на Заході якнайбільший ідейний хаос, щоб використати його для своїх дальших планів. Загравання з Ватиканом і Світовою Радою Церков дає нам яскравий приклад обманної московської політики. Намагання неутралізувати Ватикан мають для Москви більше значення, ніж — напр., виграти якусь битву в Кореї чи Ляосі, бо проломивши ідеологічний спротив і утворивши можливість співпраці з Ватиканом — можна дезорієнтувати мільйони віруючих Латинської Америки, Італії й інших країн та зломати їм ідейний хребет. Зреабілітувавши себе контактами з Апостольським Престолом, через деякий час вже можна розгорнути й периферійні чи громадські війни у вільному світі й «кубанізувати» Латинську Америку чи навіть саму Італію.

На червневому пленумі ЦК КПСС ідеологічний фронт був одним із найважливіших питань боротьби за «перемогу комунізму». Виявилось, що «братерська дружба народів СРСР — найбільший здобуток соціалізму», і вже саме таке твердження показує, якою грізною для московської імперії є фактична недружелюбність між поневоленими націями і москалями. Далі в постановах цього пленуму наголошується таке: «Везоглядно боротися проти виявів націоналізму, льокального патріотизму, ідеалізування минулого, апотеозування реакційних традицій, обичаїв...» Отже боротися можна тільки з тим, що існує, а не з тим, що не існує. Тут же бачимо, що в СРСР існує націоналізм поневолених народів, їх «льокальний» патріотизм, що поневолені народи апотеозують свої національні традиції, ідеалізують своє світле минуле, такою мірою, що з цими проявами треба «безоглядно боротися», щоб зберегти від розвалу московську імперію. Далі наголошується советський патріотизм, героїку, романтику, любов і пошану до суспільно-корисної праці, колективного духу, необхідність марксоленінського виховання, поглиблення «комуністичної моралі» тощо. Особливу увагу присвячено боротьбі проти «релігійних залишків», скріпленню безбожницької акції, підпорядкуванню літератури й мистецтва «комуніс-

тичному будівництву», використанню преси, літератури, радіо, фільмів і телебачення як пробойових засобів в ідеологічній боротьбі. КПСС перестерігає перед «ідеологічними диверсіями імперіялізму», вимагає, щоб інтелігенція більше ніж досі брала участь в ідеологічно-політичній роботі серед молоді, колгоспників і робітників і т. п. Ідеологічний наступ московських большевиків має розгорнутися і поза межами московсько-большевицької імперії з допомогою зовнішньо-політичної інформації та інституцій «культурних зв'язків з-за кордоном». Отже запланований всебічний наступ і на нас, українську еміграцію, використовуючи те, що Захід захоплюється рожевими надіями з приводу різних, без практичного значення, пактів і переговорів з Москвою.

Чи вільний світ робить якісь заходи проти московсько-комуністичного наступу? На цю тему вже була стаття «Без керми і вітрил» («Виз. Шлях», ч. 1. 1963). Захід має великі можливості розкласти зсередини московську імперію, чого саме й боїться Кремль, але не використовує їх. Захід байдужий до таких ідеалів, як героїзм, ідеалізм, націоналізм, воююче християнство. На червневому пленумі ЦК КПСС один з дискусантів кпив собі з вільного світу, кажучи, що в мистецтві й літературі Заходу домінує антигероїзм, антигуманізм і «антикомунізм», в останньому випадку це, на жаль, не відповідає правді. «Вони самі визнають, — казав Чухрай, — що не мають позитивних ідей, які могли б протиставити комуністичним ідеалам...»

Якби Захід повернувся до своїх старих, вічних ідеалів — його перемога була б запевнена. Навіть за сучасних умов, коли на Заході домінують формалістичні ідеї, коли він пропагує лише ідею свободи, не визначаючи її квалітативного змісту, а тільки рамки, в які можна вкладати різний зміст, включно з сексуалізмом, егоїзмом, життєвим матеріалізмом, релігійним індеферентизмом, з запереченням нації, ідеї Батьківщини — Москва найбільше боїться саме ідеологічного бою з Заходом.

«Імперіялісти намагаються використати кожну можливість, щоб перенести боротьбу ідей на нашу територію» — перестерігає Н. Г. Єгоричев, перший секретар Міського комітету КПСС Москви. «Буржуазна пропаганда — продовжує він — користується при цьому різними каналами — туристикою, радіопередаванням, закордонною пресою, обміном книжками, фільмами тощо... (Різні) праці доходять до наших наукових дослідних інститутів і високих шкіл. Там часто їх сприймають безкритично, що завдає шкоди марксо-ленінському вихованню наукової інтелігенції і молоді...»

Цінне ствердження і прекрасна вказівка, що треба робити і чого Москва найбільше боїться.

Московський наймит А. Д. Скаба, секретар ЦК КП України, заявив, що мистці й літерати України «перевели самокритику» творчості своїх товаришів — І. Драча. Н. Вінграновського, Ліни Костенко та інших, які «зійшли на ідеологічні манівці», що — мовляв — зараз використали українські націоналісти і перевидали їх твори. Це також вказівка для нас, що треба бути обережним із завчасним перевиданням творів наших молодих поетів в Україні, бо цим викликається московську нагінку на них. Для нас важливіше те, щоб на творах молодих відважніших поетів як-

найдовше виховувалася молодь в Україні, а не наша еміграція. Борис Антоненко-Давидович на зібрані письменників у Києві (в листопаді 1942 р.) відмітив, як реагувала публіка на появу творів згаданих поетів:

«Я сам був свідком, як з полиць бібліотек і книгарень зникали твори Коротича, Вінграновського й інших... Книжки зникали, бо поголоски були швидші, ніж критика і реклама...»

Свіжість ідей у творах згаданих поетів притягає українську публіку. Це відрадне явище, що українська молодь ставить Москві ідеологічний спротив. Основніше це питання проаналізовано в циклі статей «Туга за Вічним» («Шлях перемоги») і «Місце України в світі» («Виз. Шлях»).

Любов до України, до її традицій, туга за правдою, пошана людини, культ могил предків, у яких «воля спить», героїзм, світ українських протимосковських ідей, незнищенна душа України — все це виявилось у творах молодих. Бунт молодих — це істотне явище сьогодні в Україні. Навіть у такого старого сталінського одописця зі зламанною душею, як М. Рильський, щось ворохнулося в душі, коли він був став на захист молодих поетів України.

Заговор мовчанки прорвано, страх переможено, бій почався і скріпився, бій ідеологічний, культурний, релігійний, політичний.

Недаром Хрущов на червневому пленумі ЦК КПСС бив на сполох: «Ідеологія — казав він — це душа партії. Вороги пробують ограбувати партію з її революційної душі, скалічити марксо-ленінську ідеологію, послабити її вплив на мистецтво, на творчу інтелігенцію... знищити одинцілий організм партії... Ми думаємо не лише про цемент і метал, а теж про політику, про силу наших ідей, силу марксо-ленінської теорії...»

Тут же Хрущов висловився ясно й про «коекзистенцію»: «Мирна коекзистенція між державами з різним суспільним порядком зовсім не означає послаблення класової боротьби на інтернаціональній площині. І тому, що боротьба продовжується, неможливо є і мирна коекзистенція на ідеологічному відтинку...»

Все ясно: «мирну коекзистенцію між державами з різним суспільним порядком» Москва трактує як тимчасовий засіб для здійснення своєї основної мети — «угробити Захід».

В Україні розгортається всебічний спротив Москві. Коли Л. Сергєєва в статті «Незалежні й підпільні сили творчої інтелігенції» («Посєв», 17. 5. 1963) примушена згадати, що комуністична влада сьогодні «мусить рахуватися з бунтом молодих в Україні», що появляються підпільні літературно-мистецькі збірники, «що стихійні розрухи в Донбасі й Новочеркаську межують із повстанням», то це означає, що визвольний рух в Україні розгортається. Хоч авторка чваниться, що літературні журнали «Синтаксис» (1960), «Фенікс» (1962) чи збірник «Коктейл» (політичного змісту) появились підпільно в Москві серед студентської молоді, але це ще не є доказом підпільної діяльності самих москалів. Відомо, що в Москві студіює багато студентів, синів поневолених Москвою народів, для яких нема місця в їхніх батьківщинах. Колись Волинський полк, що складався з українців, почав революцію в Петрограді. С. Петлюра видав «Українську Жизнь» також у Московщині. Коли НТС бере на московськеkonto спро-

тив серед молоді підсовєтської інтелігенції, то ми мусимо з притиском підкреслювати, що спротив на московській території — у вищих школах Москви чи Ленінграду, Іркутську чи Омська — є перш за все ділом українських молодих інтелігентів та синів інших поневолених народів, що загнані московськими тиранами на чужі землі.

Основне питання — назрівання революції, яка є єдиним засобом визволення, розв'язується самим життям і організованою дією ОУН, дією революційного підпілля. Цікаво, що наш термін «революційне підпілля» і окреслене нами у «Виз. Шляху» значення «легенди трьох літер» (ОУН), — присвоює собі «Посев», вживаючи «легенду трьох літер» для окреслення значення НТС («Посев», ч. 3, 1963, — «Ті, що за три букви»). Також і нашу революційно-визвольну концепцію, з'ясовану в працях З. Карбовича «Рушійні кличі революції» і «Наша визвольна концепція» (друковані свого часу у «Виз. Шляху») НТС парафразує і пристосовує до теперішньої дійсності в СРСР, елімінує найосновніше — національні елементи, але всі інші компоненти революційного процесу і підготовки революції НТС мають зовсім плягіаторський характер.

У поданих вгорі працях ми твердили, що моменту революційного зриву не можна передбачити, як не можна було й передбачити революційного виступу Волинського полку, штурму Бастії чи маршу Гарібальді. Передумовою успішної революції ми назвали існування революційної підпільної організації, її організовані кадри, усвідомлення бійців червоної армії, синів поневолених народів, щоб вони зрозуміли свої обов'язки супроти їх поневолених батьківщин, від чого залежить революціонізація червоної армії, перехід бійців на бік організаторів революції і деморалізація червоноармійців-москалів.

Революційне підпілля мусить дбати про те, щоб свідомість народних мас зосереджувалась на відтинку боротьби з окупантом. За всі лиха, що їх зазнає поневолений народ відповідає народ-поневолювач — себто відповідають московські гнобителі. Основна проблема революційної підготовки мас — це політичне унапрявлення. Навіть якщо виступи народних мас проти окупанта не мають спочатку політичних стимулів, є тільки стихійною реакцією на надужиття пануючої влади чи на окремі злочини її представників, то коли діє революційне підпілля, впливає на народні маси і надає політичного змісту їх виступам — стихійний спротив згодом оформлюється в організовану політичну національно-визвольну боротьбу з окупантом.

Наскільки сьогодні в поневоленій Україні спротив окупантові набирає динамічного розвитку, настільки наша зовнішньо-політична діяльність набирає ще більш важливого характеру. Міжнародна ситуація, коєкзистенційна чи безкомпромісова політика Заходу — створюють і відповідну психо-моральну й політичну настанову. Нагода до повстання в Україні може мати зовнішній або внутрішній характер, але кожна з тих нагод скріплює розгонову силу повстання. Коли Даллес був заініціював, хоч тільки декларативно, політику визволення, коли Керстен був поставив пропозицію у Конгресі схвалити чвертьмільярдний фонд для розгортання

політики визволення, себто підтримки визвольних рухів поневолених Москвою народів, коли сконав Сталін і був ліквідований Берія — прийшли повстання українських в'язнів у концтаборах, розрухи у Східньому Берліні, Познані, повстання в Будапешті, заворушення українських студентів у Києві, Львові...

Отже зовнішньо-політичні умови і внутрішні ускладнення в самій московській імперії дають нагоду для визвольної революції поневолених народів. А зовнішня політика Москви диктована передусім внутрішніми ускладненнями. Наша зовнішня політика мусить бути активна й динамічна, завжди під кутом подій, що розгортаються на рідних землях. Берлінська бльокада 1948 року була створила психологічну ситуацію для першого повстання у Вормсї, коли у вересні 1948 року 80.000 в'язнів, вирвавшись з концтабору й захопивши зброю в свої руки, виявили свій офензивний протимосковський дух революціонерів. До них долучилися ще інші засланці, навіть червоноармійці, маючи в плані вести в лісах Уралу партизанську війну, бо тоді було загальне переконання, що наближається війна між Москвою і Заходом. Це були наслідки того, що в час другої світової війни відбулися революційні зміни в ментальності й психіці поневолених народів. Виявилась слабкість режиму, зросло самопочуття сили народів, а двофронтна війна ОУН-УПА показала, що озброєний народ може успішно воювати з московською тиранією. Наступила духовна революція в народі, прийшло духове визволення. Заснований 1943 року АБН виявив реальну потенцію поневолених народів у спільному фронті визвольної боротьби. Так упродовж короткого часу переможено страх і пасивність, на арену боротьби вийшли цілі народи.

Зі смертю Сталіна московській імперії загрожував внутрішній революційний вибух, що міг завалити імперію, якщо б Захід був рішався вести політику визволення, скріпив із свого боку всебічний тиск на Москву, а московські можновладці не пішли б на тимчасові поступки, щоб знеутралізувати агресивний наступ широких народних мас поневолених народів. Тоді й поширено командну московську верству і її лакеїв у поневолених країнах, співвідповідальність і співвирішальність за долю режиму імперії, що ще більше зцементувало пануючу кліку, як заступника волі московської панівної нації. Кількаміліонова провідна верства щиро підтримує сучасних можновладців, бо свідомі, що охороняє саму себе, свою імперію, а можновладці також свідомі того, що вона є їх опорою проти визвольних сил поневолених народів.

Поворот московських гнобителів до організованого масового нищення поневолених народів, напр., штучним голодом, тепер неможливий, бо може викликати негайний революційний стихійний вибух і розвал імперії. Духовість народів змінилася, в Україні та в інших поневолених країнах зростає не тільки спротив, а й революційний наступальний дух.

(Закінчення буде)

Михайло ПАВЛЮК

ДЕСЯТЬ РОКІВ ПІСЛЯ СМЕРТИ СТАЛІНА

В березні цього року минуло десять років з дня смерти Сталіна. В серпні 1953-го року Хрущова обрано першим секретарем комуністичної партії.

В СРСР річниця смерти Сталіна пройшла без найменшої уваги, але на Заході вільна преса присвятила цій річниці багато статей, намагаючись підсумувати зміни, що сталися після смерти Сталіна.

Десять років та ще й зі зміною диктатора в умовах напруження між вільним світом і московсько-комуністичним бльоком — це доволі довгий проміжок часу, багатий на такі важливі події, що в журнальному огляді їх не можна всіх схопити. Тому порушимо тільки основні факти й чинники, що мають особливе значення.

ВИРІШАЛЬНА РОЛЯ НОВІТНЬОГО МОСКОВСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Хоч у вільній пресі було багато аналіз змін у СРСР після смерти Сталіна, але основний чинник, що діє в московській імперії — новітній московський націоналізм — залишився невисвітленим. «Советознавці» у західному світі, як правило, ще далі перебувають у полові московсько-советської пропаганди про інтернаціональний характер советської внутрішньої і зовнішньої політики. Щоправда, під впливом конфлікту між Москвою і Пекіном, можна зустрітися з поглядами, що комуністичний блок загрожений відосередніми тенденціями націонал-комуністичного напрямку. Але й тут мова лише про сателітів СРСР. Західні «советознавці» ще й досі не помітили відосередніх сил у самій московській імперії.

Впливи новітнього московського націоналізму були вже помітні й у час громадянської війни, коли з кінцем першої світової війни розвалилася московська царська імперія. Не міг позбутися тих впливів і Ленін. Коли Троцький, уже за Сталіна, пробував просунути в політику Кремля інтернаціональні ідеї, то «троцькізм» проголошено «лівим напрямком». І саме тому, що Троцький був інтернаціоналістом¹ — Сталінові вдалося прогнати його геть. Мрії Троцького про можливу активну політику СРСР для розбурхання світової соціальної революції просто лякали москалів. Вони боялися, що треба ризикувати всім тим, що Ленінові вдалося здобути й підкорити Москві. Сталін переміг Троцького, бо мав підтримку новітнього націоналізму москалів.

У 30-их роках Сталін, з підтримкою новітнього націоналізму москалів, розтрощив і ленінську гвардію, що була основою ленінської системи внутрішньо-советського інтернаціоналу в проводі компартії².

¹ До революції Троцький не належав до комуністичної партії, був лібералом невеликої групи інтернаціоналістів.

² Докладніше про ролі Сталіна в розвитку новітнього московського націоналізму ми подавали в статті «Причини »десталінізації« в СРСР», «Виз. Шлях», чч. 6 і 7, 1962, стор. 564-576, 675-679.

Можливо, що Сталінові «допомогли вмерти». Так чи не так, але з його смертю в московській комуністичній партії прийшли до безпосередньої влади представники новітнього націоналізму москалів. Такими представниками є в першу чергу самий Хрущов і все його оточення. Тепер на визначних посадах трапляються лише поодинокі особи з національних меншин московської імперії. Отже, новітній націоналізм москалів остаточно консолідував свою владу. Це найважливіший чинник, під кутом зору якого тільки можна знайти правильні наświetлення подій в СРСР після смерті Сталіна.

НАМАГАННЯ «ЗЛИТИ» ВСІ НАЦІЇ В ОДИН МОСКОВСЬКИЙ КОТЕЛОК

Як представники новітнього московського націоналізму (які вже 10 років на чолі з Хрущовим, маючи повну підтримку московських мас, посідають владу в СРСР) агресивно наставлені проти мови, культури і побутових звичаїв національних меншин у СРСР — бачимо з нової хрущовської програми партії, в якій за головну мету визначено «злиття націй в одну советську націю». Це означає повну русифікацію. Думасмо, що й Сталін не був би відважився проголосити такий відвертий наступ на самобутність і культуру поневолених у СРСР народів. Але, чи мають москалі шанси досягти свою мету? Нижче подані аргументи показують, що ні.

1) Після смерті Сталіна московські більшовики копіюють національну політику царату. Фурцева якось навіть висловилася, щоб запровадити відсоткову норму для жидів, і обмежити їм права вступу до вищих учбових закладів. Таке обмеження існувало за царських часів.

Русифікацію царат провадив в Україні впродовж, майже, 250 років, а особливо настирливо — яких 130-140 років. За царату навчання відбувалося тільки московською мовою. Ця ж мова зобов'язувала і в судівництві та в усіх урядах. Заборонялося видавати часописи і книжки українською мовою. Що ж досягнули москалі? Українці-інтелектуали говорили московською мовою, але з «малоросійським» акцентом. Грамотні міщани і селяни могли говорити російським жаргоном, а неграмотні селяни часом і не розуміли московської мови. Українських побутових звичаїв взагалі не вдалося зрусифікувати. Але москалі мали значний успіх у досягненні політичної льояльності наддніпрянських мас. Усе ж такі досягнення москалів за царату були досить малі, бо чинники політичної льояльності є дуже мінливого характеру, що й показалося під час революції 1917 року, коли національна окремішність українців виявилася досить стійкою.

Русифікаційна політика Москви відбувалася в той час, коли у світі ще не почалося самовизначення націй. На думку проф. Р. Пайпса, в західній Європі самовизначення націй почалося на 100 років раніше, ніж у московській імперії, а в останній на 50 років раніше, ніж у колоніях Європи. «Ці хронологічні окреслення досить загальні, бо процес національного самовизначення має тенденцію історичного прискіпшення. Сьогодні нація проходить через процес розвитку націоналізму багато швидше, ніж у 19-му столітті»³.

³) Ричард Пайпс, англomовний журнал «Проблеми народів Росії», ч. 16.

Отже московські наміри й намагання русифікувати поневолені народи не зможуть перемогти зростаючих тенденцій до національного самовизначення поневолених у СРСР народів. Для московських асиміляційних планів істотною перешкодою є ще й те, що в 1917-му році революції були викликали національно-державне відродження поневолених народів і за 45 років, не зважаючи на поневолення Москвою, їх культурні досягнення все ж на такому рівні, що нема жодних виглядів на успіх «влити» їх в один московський котлоок. Можна хіба погодитися з поглядами проф. Пайпса, що лише малі народи на півночі СРСР (зиряне, чуваші, буряти і якути) можуть утратити свою національну самосвідомість, але в жодному разі не народи від Фінської затоки до Алтаю.

Революція 1917-го року спричинилась до оформлення новітнього націоналізму москалів, як сили найбрутальнішого визиску поневолених народів, але разом з тим брутальність московського націоналізму викликає і протидію поневолених націй. Варто пригадати антимосковські настрої навіть таких малих народів, як кримські татари, що виявилось було під час другої світової війни⁴. Отже плани й намагання москалів «злити» всі народи СРСР в один «советський» народ не мають виглядів на успіх.

2) Московський царат не застосовував метод примусового переселювання і масового знищування націй, як це роблять тепер московські більшовики. Новітній націоналізм москалів завжди покладав якнайбільші надії саме на такі методи. Ще за Леніна українці масово гинули з голоду. За Сталіна був організований в Україні штучний голод у 1932-1933 роках. 1929-го року був масовий вивіз т. зв. куркулів. Голод в Україні був і 1947-го року. Масові розстріли українських селян були ще й за Леніна. За Сталіна масові розстріли й заслання українців влаштував Хрущов. Як подає біограф Хрущова МекГрегорі Гасті, в 1937-38 роках Хрущов післав на розстріл 200 тисяч українців, а заарештував до мільйона людей, більшість яких вислано на заслання. В час другої світової війни, коли німці відступили з території України, Хрущов вчинив масові розстріли і ув'язнив до 3-ох мільйонів людей, з чого велика частина була заслана⁵.

В час другої світової війни Україна понесла великі втрати, впало багато людей як в арміях, так і від терору обидвох окупантів. Отже за останніх 45 років Україна зазнала від московського терору й геноциду нечуваних в історії людства втрат. Але чи потрапили москалі зменшити питому вагу українців на терені УССР? Нижче подаємо етнічний склад населення України на 17.12 1926 р. і на 15.1. 1959 р. Таблицю виготовлено за советськими переписами населення і матеріалами проф. Кубійовича, доповнивши

⁴) Докладніше про суть і розвиток новітнього націоналізму москалів подано в брошурі «Політичні настрої підсоветських мас» у статті «Новітній націоналізм москалів». У тій же брошурі в статті «Розвиток українського націоналізму в масах підсоветських українців» подано й чинники, що сприяли розвитку українського націоналізму, як і націоналізмів інших поневолених Москвою народів. Брошура друкована в «Українських Вістях», 1951-го року.

⁵) Roy MacGregory Hostie: "The life and time of Nikita Khrushchev", London, 1959, p. 65-73.

цифри перепису з 17.12. 1926 р. етнічним складом усіх тих земель теперішньої України, які під час перепису не входили до складу УССР.

Національність	На 17. 12. 1926 мл. і тис. %	На 15. 1. 1959 мл. і тис. %	Більше, або менше
Українців	28,410 75,1	32,158 76,8	+ 3,748
Москалів	3,070 8,1	7,091 16,9	+ 4,021
Жидів	2,470 6,5	840 2,0	— 1,630
Поляків	1,940 5,1	363 0,9	— 1,587
Німців	590 1,6	- -	— 590
Молдаван і румунів	420 1,1	343 0,8	— 77
Татарів	225 0,6	- -	— 225
Болгарів	205 0,5	219 0,5	+ 14
Греків	125 0,3	104 0,2	— 21
Угорців	110 0,3	149 0,4	+ 39
Білорусів	85 0,2	291 0,5	+ 206
Чехів і словаків	75 0,2	- -	— 75
Інших	175 0,4	301 0,7	+ 126
Разом	37,900 100,0	41,869 100	+ 3,969

Насамперед ця таблиця показує наслідки московського народовбивства в Україні. Нормально за 33 роки (від 1926 до 1959 р.) населення України повинно було зрости до 60 мл. Все ж, не зважаючи на всі страхіння московського терору й нищення українців, питома вага українців за переписом зросла на 1,7 відсотка. Фактично вона значно більша, бо:

а) певна кількість українців «страха ради» подала себе за москалів;

б) розташована в Україні майже півтора-мільйонна червона армія складається у 90-ти відсотках з москалів і це, під час перепису, збільшує кількість москалів, як нібито постійних мешканців України;

в) кількість москалів в Україні значно збільшилася ще й тому, що до України приєднано Крим, де завжди жила значна кількість москалів.

Загально треба сказати, що збільшення кількості москалів в Україні є ще наслідком того, що Москва постійно висилає в Україну своїх різних апаратчиків та службовців (кадровий склад армії, поліція, емведисти, різного роду технічний і службовий апарат). Ці прошарки москалів в Україні приносять, без сумніву, велику користь Москві, допомагають їй удержати українців у неволі, але ці елементи мало придатні для прискіпшення процесу асиміляції, бо мають значні привілеї і навіть бояться входити в ближчі стосунки з місцевим населенням.

Отже порівняльна таблиця руху етнічних груп населення України показує, що Москва спромоглась винищити мільйони українців та істотно здержати зростання української етнічної групи, але їй не вдалося навіть за 40 років терору асимілювати і вимішати з москалями значну кількість українців.

Чому ж Москва, крім терору й винищування українців, не застосувала ще масово методи розселення українців по всіх теренах ССРСР? Хрущов тепер каже, що Сталін такий намір мав. Думаємо, що й Хрущов при Сталіні мав і тепер має такі бажання. Сталін не відважився. Хрущов тепер каже, що він нібито був проти таких заходів, тому, що вони зруйнували б ціле господарство ССРСР, бо Україну нема ким заселювати. Річ у тому, що москалі не хочуть добровільно переселюватись в Україну на працю в колгоспі чи в заводах, бо в Україні заробітна платня менша, ніж у Московщині, значно гірші й постачання та мешканеві умовини. Добровільно йдуть з Москви в Україну лише різного роду апаратчики та наставники, а не робітники й колгоспники. Москаль-колгоспник мріє стати робітником, а не колгоспником в Україні. Робітники в Московщині це переважно кваліфіковані робітники складного машинобудівництва, військових заводів і текстильного виробництва. Україна ж потребує шахтарів, рудокопів та робітників у галузях важкої металургії і важкого машинобудівництва. Отже, як бачимо, ні московські робітники, ні колгоспники не бачать для себе жодних вигод, щоб масово переселюватись в Україну. Про те, щоб переселювати москалів силою не може бути й мови, бо навіть за сталінських часів Москва не відважувалась на таке переселення. Хрущов тим більше не спроможний реалізувати масове переселення, бо він тримається при владі тільки тому, що йде назустріч бажанням москалів, в першу чергу московських робітників і колгоспників.

Все це доводить, що асиміляція українців шляхом масового переселення засуджена на невдачу, бо на місце виселених українців Москва не має кого переселювати, а переселення українців без вселення на їх місці москалів — означає повну руїну господарства України, а тим самим і всього ССРСР. Справа ускладнюється ще й тим, що економічна вага України в московській імперії не зменшується, навпаки, з кожним роком збільшується, що можна бачити з аналізу господарства ССРСР за 46 років, в тому й за останні 10 років, коли до влади прийшов Хрущов.

ВНУТРІШНЯ ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ПІСЛЯ СМЕРТИ СТАЛІНА

Хрущов, як і Сталін, продовжує політику розвитку важкої індустрії, а на її базі — військової індустрії, за рахунок занедбання виробництва предметів широкого вжитку й сільського господарства. Але впливи інтересів новітнього націоналізму москалів виявилися відразу. Хрущовська кампанія за збільшення площі під засів кукурудзи мала за мету не так збільшити кормову базу для скотарства, як примусити українське селянство споживати кукурудзяний хліб й мамалигу і таким способом збільшити кількість пшениці для вивозу в Московщину.

Нормальний процес сільського господарства в ССРСР, зокрема на Україні, Донщині й Кубані, мав виявлятися у намаганні та заходах збільшити видайність з гектара на землях, що найбільш врожайні й надаються для розвитку хліборобства. Це перш за все землі України. Така сільсько-господарська політика з великим успіхом провадилась у Західній Європі. Напр., Франція вже може навіть експортувати своє збіжжя. Хрущов в інтересах новітнього націоналізму москалів почав збільшувати посівні площі за рахунок півпустель Казахстану. Основною метою того пляну

було бажання послабити залежність Московщини від постачання її зерном з України і Кубані. Щоб реалізувати цей план довелося робити колосальні капіталовкладення в Казахстані у вигляді сільсько-господарських машин та засобів транспорту, і все за рахунок постачання ними раніш культивованих земель, насамперед України.

Цей експеримент не дав позитивних наслідків. Десятки мільйонів гектарів у Казахстані були заорані, а потім закинуті. Зруйновано природні пасовиська. Були випадки, що буревій із розораних в Казахстані земель засипав піском і порохом всю південну частину ССРСР, навіть Румунію. Брожайність на казахстанських землях, що лишилися під засівом, з кожним роком падає. Але експеримент продовжується, бо він в інтересі Москви.

Чи за десять років влади Хрущова сільське господарство ССРСР зробило значний поступ? Хрущов обіцяв «наздогнати» Америку продукцією м'яса, молока і масла на душу населення. Тим часом ще й цього року за всіма тими продуктами стоять перед крамницями великі черги. Збільшено ціни на м'ясо, хліб, молоко, масло, щоб таким способом зменшити їх споживання. Так виглядає хрущовське «рівняння» до Америки.

Щоб бачити розміри відставання сільського господарства ССРСР у порівнянні до сільського господарства, напр., Західної Німеччини, подаємо погляд німецького економіста. Ерік Берг порівнює врожайність в Росії в 1913 році та в ССРСР і Західній Німеччині в 1959 році.

»В Росії в 1913 році, коли не було ні тракторів, ні комбайнів, ні десятків тисяч агрономів, ветеринарів і зоотехніків, з гектара збиралось 16,4 центнера зерна (1 центнер — 50 кг), а в 1959 році тільки трохи більше — 18,4 центнера. В той же самий час у Західній Німеччині з гектара збирається 52,8 центнера (майже три рази більше). Подібне бачимо і з картоплею: в 1913 році в Росії з гектара збиралось 152 центнерів картоплі, в 1959 році 180 цент., а в Західній Німеччині — 450 центнерів»⁷.

Проф. Ерік Берг робить свої обчислення на основі советських офіційних цифр. Фактичний стан урожайности в ССРСР ще гірший, ніж припускає німецький дослідник, бо до збору зерна в ССРСР тепер ще зараховують і кукурудзу на силос. Можна порадити Хрущову зараховувати до збору зерна і сіно першого покосу, бо трави ж ті мають також колос і в ньому зерно.

Кожного року Москва подає все більші й більші цифри збору зерна. Цього року напевно буде подана також величезна цифра, а тим часом уже в місяці вересні ССРСР закупив у Канаді 11,2 міл. бушлів зерна на суму понад 7 міл. англ. фунтів. До врожаю в 1964 році ще 10 місяців, напевно доведеться Хрущову робити ще більші закупки зерна у вільному світі.

Отже за десять років після смерті Сталіна Хрущов не спромігся вирішити зернової проблеми, не спромігся унезалежнити Московщину від постачання зерна з України, Донщини та Кубані. Підсумки господарки Хрущова сумні, але ця його політика, диктована національними інтересами самої Московщини, буде продовжуватися далі, маючи за мету розвинути сільське господарство Московщини. Відкинення травопільної систе-

⁷) Проф. Ерік Берг: «Господарська політика ССРСР після смерті Сталіна» (нім. мовою), Гамбургер Абендблат, 15.3. 1963.

ми слід розглядати, як крок до збільшення збору зерна в Московщині, бо саме там була найбільша площа під травами.

Після смерті Сталіна Хрущов, в інтересах Московщини, ввесь час намагався унезалежити Московщину від України та інших поневолених країн у таких галузях промисловості, як криця, пальне (вугілля, нафта, природний газ). В нафтовій промисловості Хрущову дещо вдалося унезалежити Московщину від постачання з Баку, Грозного, Майкопу, Плоєшту (в Румунії) і Дрогобича. Відкрито великі нафтові поля на схід від середньої Волги і в Башкирії. По смерті Сталіна посилено й видобуток бурого вугілля у Підмосковському басейні. Тут часом добували до 150 мільйонів тонн бурого вугілля, але в останні роки виявилось, що поклади вугілля в Підмосковському басейні вичерпуються. Вугілля з Воркути (на річці Печора) не може задовільнити промислових центрів Московщини, до тогож воно ще й не коксується. Так Московщині не пощастило послабити свою залежність від постачання вугілля з України. За минуле десятиріччя всі намагання Хрущова унезалежити Московщину від постачання природного газу з України і попутного з Баку не дали жодних наслідків, бо 80% природного газу Московщина одержує далі з Дашави, Шебелинки, Канівської станиці і Ставрополя, себто з українських земель.

Найгірше виглядає справа для Московщини в її намаганнях унезалежитись від постачання залізної руди з України. Саме після смерті Сталіна сталася катастрофа в розвитку важкої металургії на Уралі. Всі спроби знайти значні поклади багаті на залізо руди в Казахстані, в Сибіру і в самій Московщині — не дали позитивних наслідків. Довелось користуватися рудою з невеликим відсотком заліза. Тому залізна руда з України стала основним джерелом постачання якісної руди не тільки в Московщину (Череповец), а й на Урал і до сателітних країн. На Україні довелось будувати кілька нових домн та 5 заводів для збагачення руди⁸.

Отже, як бачимо, за 10 років після смерті Сталіна новітній націоналізм москалів, хоч і прикладав усіх зусиль, щоб послабити свою економічну залежність особливо від України, не мав істотних успіхів.

⁸) Докладніше в нашій статті «Провал двох намірів», «Виз. Шлях», Лондон, ч. 6, 1960, стор. 615.

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Володимир САВЧАК

АДА — НЕВИДИМЕ ПРАВЛІННЯ У США

В останній час в американській пресі зчиняється чимало шуму довкола т. зв. правих екстремістів, до яких зараховується не тільки прихильників «Товариства ім. Джана Вирча», а й усі консервативні елементи обидвох партій, демократичної і республіканської, та всіх тих, що підносять голос перестороги проти політичних експериментів уряду президента Кеннеді.

Цікаве те, що в той же самий час мало згадується про «лівих екстремістів», хоч вони й проголосили своє «вірую» у збірнику «Ліберал Пейперс» і мають свою впливову організацію — «Американці для Демократичної Акції» (АДА), члени і прихильники якої діють у рамках уряду і парламенту, мають великий вплив на внутрішню і зовнішню політику США. Власне про цю організацію, що є своєрідним невидимим, а тим самим, і безвідповідальним перед виборцями керівним ядром американської політики хочемо дещо сказати, щоб дати нашим читачам можливість краще зрозуміти «вихилися» американської політики, особливо на зовнішньо-політичному відтинку.

ЮДА — АДА

Передтечею організації АДА була, заснована на весні 1941 року, т. зв. Юнія для Демократичної Акції (ЮДА), що мала за мету поборювати американський ізоляціонізм і формувати публічну опінію в напрямку необхідної участі в другій світовій війні. Під кличем «оборони демократії» ЮДА стала провозеєм «антифашистським» рухом інтелектуалів, письменників і публіцистів, у якому об'єдналися всі ліві, від лібералів і соціалістів різних мастей до комуністів і їх поплентачів. Питання про участь поодиноких членів ЮДА і цілої тої організації у формуванні американської політики під час другої світової війни і зараз по її закінченні, а зокрема у творенні прихильної для большевиків публічної опінії — вимагає окремих дослідів.

Коли друга світова війна закінчилась, «Юнія для Демократичної Акції» втратила практичну рацію свого існування, а деяким її членам загарбницька політика Москви в Європі відкрила очі на справжню суть «демократичного» СССР і його експонентів та уболівальників у США. Керівники ЮДА швидко зорієнтувались, що їхній організації загрожує повільне завмирання і тому звернули свої зусилля в напрямі «перебудови світу» для «вічного миру». З цією метою вони заснували 4-го січня 1947-го року іншу організацію — «Американці для Демократичної Акції» (АДА), в якій мали б об'єднатися всі «некомуністичні» ліві елементи.

Перших два роки (1947 і 1948) організація АДА консолідувала свої ряди, пробувала своїх сил у передвиборчих махінаціях і намагалась втягнути в свої ряди провідників різних робітничих юній, членів Конгресу і Сенату та молодь. Згодом сконцентрувала свої зусилля на поборюванні «маккартизму», себто проти намагань очолюваної сенатором МакКартом Комісії розкрити всіляких червоних і рожевих агентів всюди, де вони загніздилися. З допомогою своїх людей у пресі і в парламенті їм справді вдалося «уне-

пикділити» сенатора МакКарті і майже внівець звести всі його намагання прочистити американське публічне життя. Несподівана смерть цього сенатора закінчила і цей період діяльності АДА.

Восьмилітній період правління президента Айзенгауера (1952-1960 рр.) не дав змоги «американцям для демократичної акції» (АДА) виявити свою питому вагу в практичній політиці, а виборчі поразки кандидата на президента Адлея Стівенсона, якого підтримувала організація АДА, ще більше підкреслювали факт, що в широких колах виборців «ідеологія» АДА не знайшла прихильного відгуку. В президентських виборах 1960-го року керівники АДА спершу підтримували міннесотського губернатора Губерта Гамфрея, але згодом, коли Кеннеді залучив її впливових членів у свій виборчий апарат, вони зрозуміли (а може, їм дали зрозуміти?), що виборча перемога Кеннеді відкриває для них нові можливості, тому спрямували всі свої зусилля на підтримку кандидатури Кеннеді.

ЩО ТАКЕ АДА?

Багато легше з'ясувати, чим організація «Американці для Демократичної Акції» не є, ніж вяснити, чим вона є, зокрема в системі традиційної американської парламентарної демократії. Організація АДА не є жодною політичною партією, навіть не хоче бути такою, хоч її члени, як і ціла організація, дуже активні в усіх виборах. Вона не є і якимсь таємним товариством чи підпільною організацією, бо членом цієї організації може стати кожний, хто: а) заявить себе прихильником її програми, б) буде прийнятий до одного з існуючих відділів і в) платитиме членські внески (5 дол. річно). Організація АДА не пов'язана з будь-якою тільки одною політичною партією і офіційно відкидає комунізм чи навіть ортодоксальний соціал-марксизм, хоч серед її членів є чимало лівих соціалістів різних відтінків.

В програмі АДА зазначено, що: «Американці для Демократичної Акції є організацією лібералів, спільно пов'язаних, і має за мету допомагати людству досягнути свободу, справедливість і мир». Насправді ж організація АДА є ідеологічним рухом різних лівих течій, пов'язаних спільною вірою в догми, якими керуються у розв'язуванні практичних проблем. Як ідеологічний рух АДА нагадує відоме «Фабіянське Товариство», засноване в Лондоні 1883-го року «для перебудови громадськості по лінії найвищих моральних принципів», з тою одначе різницею, що «фабіянці» (своєрідна відміна соціалістів) ніколи не були політичними активістами і обмежували свою діяльність друкованим словом та промовами, а «американці для демократичної акції» навпаки — активно діють і беруть участь у практичній політиці американського уряду. Взявши до уваги, що їхнє окреслення «ліберали» ніяк не відповідає класичному поняттю цього слова і є однозначне з об'єднанням «некомуністичних лівих» елементів, бачимо, що відповідниками організації АДА на терені західної Європи є французький «прогресизм», італійський «іль сіністрімо» та британський «лефтизм».

У протилежність до американського «прагматизму», в якому нема місця для ідеології, організація АДА має ґрунтовно опрацьовані ідеологічні осно-

ви, як по лінії внутрішньої, так і по лінії зовнішньої політики. У внутрішній політиці вона, між іншим, пропагує:

1) Зміцнення влади президента і цілої виконавчої гілки правління коштом парламенту; в цьому є повне заперечення засад класичного лібералізму.

2) Плянину економіку* не тільки в державних, а й приватних ресурсах країни; це також заперечує вчення лібералізму.

3) Збільшення податків і державного бюджету, щоб таким способом уможливити державному правлінню розбудовувати т. зв. публічний сектор економіки, згідно з теорією померлого англійського економіста Джона Майнарда Кейнса і його послідовників у США — Галбрайта, Геллера та інших.

4) Скасування всіх обмежень свободи слова, зокрема всіх тих законів, що мають за мету контролювати дії комуністів і їх прихильників.

У зовнішній політиці організація АДА пропагує:

1) Всеохоплюючий інтернаціоналізм, що має завершитися «одним світовим правлінням», яким, можливо, мала б стати Організація Об'єднаних Націй.

2) Повне мілітарне роззброєння та усунення воєн як знаряддя міжнародної політики.

3) Мирне співіснування з СРСР, ґрунтоване на «зрозумінні законних аспірацій» Советського Союзу» (підк. наше).

4) Визнання уряду червоного Китаю та прийняття його в члени ООН.

В 1962 році програму організації АДА доповнено ще й такими вимогами.

5) Відмовити мілітарну підтримку урядові Південного В'єтнаму (цікаво, що саме тепер цю саму вимогу висувують буддисти, яких, мовляв, переслідує уряд Дієма).

6) Визнати «де факто» уряд Східної Німеччини в заміну за советські «гарантії» вільного доступу до Східного Берліну.

7) Уповноважити президента Кеннеді давати позики і допомоги комуністичним урядам Східної Європи.

Як бачимо з цього, незовсім повного переліку завдань АДА, ця організація, хоч і не пов'язана безпосередньо з комуністами, але ніколи не поборює комунізму ні на внутрішньому, ні на зовнішньому відтинках, навпаки — гостро атакує всіх тих, хто має відвагу вказувати на комуністичну загрозу. З цього погляду вона слушно окреслила себе «некомуністичною лівицею».

З 1950-го року аж по сьогодні організація АДА атакує Конгресову комісію для дослідження неамериканських дій та вимагає її ліквідації, виступає проти Сенатської підкомісії «внутрішньої безпеки» і проти Еф-Бі-Ай, але ще ніколи не виступила проти американських комуністів і московських шпигунів у США, чи проти нелюдського управління СРСР і червоного Китаю, чи проти порушування ними основних громадських і людських

*) Цікаву аналізу завдань і мети «плянкової економіки» в США подав свого часу тижневик «Ю. С. Нюз енд Ворлд Ріпорт» (30.IV. 1962); порівняй також статтю про американських пляновиків у тижневику «Тайм» з 3.3. 1961, стор. 18-22.

прав своїх громадян, чи проти ламання міжнародних договорів, надуживання права «вето» в ООН тощо. Члени АДА, як і всі ліві групи в інших державах, бачать «загрозу» тільки «від правих», але не бачать, бо їй не хочуть бачити, правдивої загрози «від лівих», тому, що це не «вміщається» у їхню «ідеологію».

ЛЮДИ І ПОДІЇ

Кількість членів і фінансові ресурси організації АДА на американські умови невеликі. Вона має біля 50 тисяч членів, а її річний бюджет становить біля 200 тисяч доларів. Значення і вага організації АДА зросли з 1961-го року тільки тому, що вона зуміла розмістити своїх членів і прихильників на різних важливих становищах у державній адміністрації і в парламенті. В самому Білому Домі серед найближчих дорадників президента Кеннеді є трьох членів АДА: Артур М. Шлезінгер (молод.), Тед Соренсон і Лоренс О'Брієн. Між десятима членами уряду було інших 3-ох: Орвел Фрімен, Артур Гольдберг і Абрагам Рібікоф (останні два тепер відійшли: перший до Найвищого Суду, другий — до сенату). В сенаті група членів і прихильників АДА складається, між іншим, з таких сенаторів: Губерт Гамфрей, Вейн Морс, Вілліам Проксмаєр, Пат МакНамара, Естес Кефауер, Джеф С. Клярк, Моріне Нойбергер, Пол Даглес та інші. В конгресі є також кільканадцять членів АДА.

Чимало членів і визнавців програми цієї організації примістилось у Стейт Департаменті та в Дипломатичній службі. Найбільш відомі з-поміж них це Честер Бавлс, Артур Г. Дін, Дж. Кеннет-Галбrait, Г. Меннен Вілліамс, Аверел Гарріман, Едвін С. Рейсмауер, Карл Рован та інші. На інших важливих позиціях (виховання, фінанси, праця, публічні роботи і т. п.) в державній адміністрації є також чимало членів АДА, що діють згідно з вказівками свого центру і своїх «ідеологів», не зважаючи на інтереси держави і громадськості.

Деякі з-поміж згаданих вище дипломатів, включно з керівником Стейт Департаменту Діном Раском, мають за собою чималий досвід у дипломатичній грі, наслідком якої є закріплення комунізму в Китаї, Кореї, Ляосі й на Кубі, не згадуючи вже про цілу центрально-східню Європу.

Повчаючою під тим оглядом є історія т. зв. Інституту для Тихоокеанських Зв'язків, якого лихої слави діяльність у 1945-1949 роках досліджувала Сенатська підкомісія для внутрішньої безпеки. У звіті з переслухань, що має майже 5.000 сторін друку, ця підкомісія робить такі висновки:

«Інститут... розповсюджував і намагався популяризувати фальшиві інформації (про внутрішні відносини в Китаї, — прим. автора), включно з інформаціями, що походили з советських і комуністичних джерел... В 1945-1949 роках особи, пов'язані з Інститутом... впливали на американську політику в прихильному для комунізму в Китаї напрямку...

Інститут... був знаряддям, яке комуністи використовували для того, щоб американську політику в відношенні до Далекого Сходу орієнтувати в напрямі комуністичних планів...»

Повної історії* діяльності цього Інституту, хоч яка вона повчальна, не можемо тут подати, але скажемо, що в 1949 р. Кеннеді, тоді ще сенатор, засудив був діяльність цього Інституту та осіб, з ним пов'язаних. І на диво деяких з-поміж тих самих осіб (напр., Діна Раска, Артура Д. Діна і Едвіна С. Рейсшауера) в 1961 році президент Кеннеді покликав на чоловік і відповідальні становища, хоч жоден з них не змінив своїх поглядів і не дав жодної запоруки щодо своєї майбутньої діяльності.

Коли Дін Раск був іменований Секретарем Стейту в адміністрації новообраного президента Кеннеді, публічна реакція у США вміщалась у трьох словах: «Хто ж він такий?» Згодом журналісти основніше досліджували минулу діяльність нового керівника закордонної політики США і виявили наступні факти:

1) Дін Раск був членом Американської Ради згаданого вище «Інституту Тихоокеанських Зв'язків».

2) Став наслідником лихого слави Олджера Гіса — керівником відділу планування в Стейт Департаменті. Перебрав від Гіса і обов'язки зв'язку з Об'єднаними Націями, але навіть не пробував змінити встановлених Гісом напрямних, щоб не заборонити американським комуністам працювати в ООН. Наслідком було те, що десятки комуністів, а то й шпигунів, працювали в цій міжнародній організації.

3) В 1950 році Дін Раск став помічником Секретаря Стейту для далекосхідніх справ і в цьому характері брав участь у формуванні політичних напрямних під час корейської війни, напрямних, що їх генерал Даглес МакАртур окреслив був, як «катастрофічний удар по надіях вільного світу». Колишній президент Труман у своїх споминах описує ролю, що її відіграв Дін Раск у забороні бомбардувати мости на річці Ялю, якими маршували китайські й московські «добровільці» проти військ ООН.

Про діяльність інших визначних членів і прихильників організації АДА, що тепер є на важливих становищах в адміністрації президента Кеннеді, можна було б подати чимало фактів, але обмежимося тільки загальним ствердженням, що жоден із них дотепер не назвав СРСР справжнім ворогом США і всього людства, ні один з них не виявив будь-якої зміни у своїх поглядах, навіть і тоді, коли московські більшовики встановили свої військові бази на Кубі, звідки спрямовували свої ракети безпосередньо на США.

Нічого дивного, що президент Кеннеді, маючи таких дорадників, в останній хвилині стримав даний раніше дозвіл бомбардувати кубинські аеродроми і таким способом спричинив катастрофу висадки кубинських революціонерів і допоміг Кастрові закріпити свою владу проти волі кубинського народу та інтересів США.

Чи не багатозначна аналогія історичних подій — заборона одним президентом бомбардувати мости на річці Ялю і заборона другого президента бомбардувати кубинські аеродроми? Обидві ці заборони — це наслідки «порад» явних чи прихованих членів АДА. Вони й довели до аналогічних наслідків — закріплення більшовицьких позицій у двох важливих стратегічних пунктах світу.

* Ця історія зображена, м. ін., і в книжці «The China Story», by Freda Utey.

АДА І ДЕРЖАВНЕ ПРАВЛІННЯ

Сам президент Кеннеді не є членом АДА і ніколи не був. Він є типом прагматичного політика, що не обтяжений «баластом» різних ідеологічних настанов. Намагається знайти розв'язку проблеми біжучої політики в практичному й реалістичному підході до кожної окремої справи. Але у своїх рішеннях він замало самостійний і забагато прислухується до голосів різного роду «експертів» та «дорадників», якими, переважно, є члени організації АДА. Ці люди, творці й визнавці своєрідної «ідеології», витвореної не так потребами життя і реальної дійсності, як абстрактними міркуваннями професорів і кабінетних учених, мають великий вплив на рішення Кеннеді, хоч за ті рішення не відповідають ні перед виборцями, ні перед історією. Вони навіть не хочуть сконфронтувати своєї «ідеології» з опінією широких мас виборців, хоч таке поступовання суперечне американським традиціям і самим основам демократії.

Так витворився своєрідний, нездоровий парадокс — люди, які діють нібито для добра народу, не хочуть стати перед народом із своєю програмою, під своїм власним ім'ям, приховуються за плечима інших і тільки «інспірують» та «дораджують».

Хоч органічно АДА найбільш пов'язана з демократичною партією, але вона зберігає свою незалежність і навіть критикує своїх членів, які в окремих випадках думають самостійно і голосують інакше, ніж цього вимагає програма організації. Керівництво організації АДА контролює діяльність своїх членів, намагається впливати на інших членів Конгресу й Сенату через т. зв. «Ліберальну Лабі», видає свій журнал, книжки й брошури, організує вишкільні курси, поїздки за кордон тощо, одним словом — робить усе можливе, щоб поширити свої впливи і свої ідеї, але не має відваги брати участь у виборах.

Взявши до уваги, що АДА намагається приєднати до своєї програми молодь і буде намагатися зберегти здобутий дотепер вплив на державне керівництво навіть тоді, коли б у майбутніх виборах перемогла республіканська партія, мусимо прийти до висновку, що в американському політичному житті, побіч нормального законного керівництва, діє ще друге — невидиме, що не відповідає за свою діяльність перед ніким, керівництво «некомуністичної лівиці». Подібної ситуації в американській політичній дійсності ще не було і вона свідчить про своєрідну кризу парляментарної демократії у США.

Використані джерела

- 1) *The Fringe on Top* — Political Wildlife Along the New Frontier, By M. Stanton Evans et al. — Publ. by — "An American Features Book", Indianapolis — New York, 1962.
- 2) *The Liberal Papers*, edited by James Roosevelt; Anchor Books publ. by Doubleday & Co., Inc., Garden City, N.Y., 1962.
- 3) *Does ADA Run the New Frontier?* by James Burnham in "National Review" bi-weekly magazine Vol. XIV, No 18, May 7, 1963, pp. 355-362.

Р. ДРАГАН

АФРИКА МІНЯЄ СВОЄ ОБЛИЧЧЯ

«Багато кімнат у Божім домі»
(Г. Чавпман)

І. ЗАГАЛЬНИЙ НАРИС

Вступ. Ще недавно ми привикли були дивитися на Африку, як на «чорний континент», чорний з огляду на чорну расу людей, що заселяють Африку, і чорний під оглядом примітивізму, варварства й містичного невідомого, що окутувало цей великий континент. Але на наших очах проходить гігантський феномен відродження цього континенту і наші знання, а радше незнання про цей континент, комплексно модифікуються*.

В останні часи постає довгий ряд незалежних, здебільша ніколи досі не існуючих держав, членів Об'єднаних Націй, і годі припускати, що це сталося випадково, мовляв, під впливом комунізму або за планом «американських імперіялістів». Ідемо в нові часи, з необрахованими політичними можливостями і навіть наші власні позиції вимагають і вимагатимуть постійного уточнення. В обличчі африканського зриву до волі, до боротьби проти колоніалізму, наше становище визвольної боротьби стає як ніколи досі актуальне й болюче.

Коротка екскурсія в історію. Щоб краще зрозуміти проблеми Африки і виправдати слова історика Тойнбі «чим далі дивитись у минуле, тим краще видно майбутнє», треба почати з історії. Чи історії імперіялізму в Африці, чи історії африканських народів? — Відповідь буде: Одной і другої.

Не можна не згадати стародавнього Єгипту, що протривав цілі століття, але на решту африканського континенту великого впливу не мав. В Африці була написана перша Біблія і постав перший університет в Александрії. На це покликаються сьогодні навіть негри, коли говорять про себе не як про негрів, а як про африканців. Зрештою, відомостей з сірої давнини нема майже ніяких, один тільки Геродот згадує про фенікійців, що плили довкола Африки десь у 6-му стол. перед Христом.

Натомість арабська завойовницька цивілізація мала великі впливи і сягнула з Північної Африки в глибину континенту. Сліди її залишилися по сьогоднішній день. 1487-го року португалець Діаз пливе кругом Рога Доброї Надії, а 10 років пізніше Васко де Гама добирається аж до Індії. Правда, португальці торгували з чорною Африкою вже з 1444-го року, маючи контакт з імперією Малі у пошукуванні за золотом. Але аж 1652-го року голляндець Ван Рібек заснував на Розі Доброї Надії перше поселення, що мало служити тільки посібною станцією по дорозі до Індії. В 1952 році Південна Африка дуже врочисто святкувала цей свій 300-літній ювілей.

Поволі збуджувалося заінтересування Африкою, як країною золота, діамантів і, головнo, невільників, так помало і міцнів європейський імперія-

*) Матеріали до цієї праці зібрані ще до кінця 1962 року, а події в Африці розвиваються неймовірним темпом, деякі факти можуть бути вже передавнені. Праця ця, одначе, не втрачає своєї актуальности й інтересу.

лізм та апетит на нові завоювання. Починають цікавитися Африкою і дослідники, як от Брюс, Биртон і надхненний шкотський місіонер Лівінгстон. 1856-го року появляється його книжка «Місійні подорожі», а 1877-го року американський журналіст Стенлі пройшов усю Африку впоперек. На це йому треба було 1999 днів.

За португальцями йдуть еспанці, голляндці, французи, англійці, німці (приблизно, в такому порядку), не згадуючи вже турків і арабів на півночі, що — зрештою — має свою окрему історію.

1884-го року Бісмарк скликав в Берліні Міжнародну конференцію у справі колонізації Африки і почалась собача драка над Африкою. До вибуху I-ої світової війни в Африці вже не було ні шматочка не зайнятої кимось території.

В цьому коленіяльному торгівниці незалежними залишаються тільки Ліберія від 1847 р., Південно-Африканська Унія з 1910 р. і Абесінія, що успішно побила італійців 1896 р. під Адуою.

Історія автохтонів. Північна Африка, арабський світ, має свою власну історію і про неї не будемо писати. Нас цікавить Африка на південь від Сагари, про яку деякі вчені кажуть, що вона взагалі не має історії. Але це несправедливо, бо хоч чорношкірі народи не мали писемства і тому не залишили багато слідів свого політичного життя, але є багато інших позначок їхнього, іноді високо розвинутого суспільного життя і етики, зовсім подібних як в європейських народів у давнину.

Знані є замерхлі монархії над рікою Конго, як Баґанда, Басуто, Ашанті, а над рікою Нігром — Боно, Ванда, Йоруба, Бенін, Ойо. Арабський подорожник Ібн Батута розказує про королівство Ґану під кінець I-го тисячоліття, що стало сьогодні підвалиною модерної держави Ґани, і про королівство Канем з половини I-го тисячоліття. У 12-му столітті існувала мусулманська імперія Малі, а в 15-му стол. — Сонгаї зі столицею Гао. Королівство Баконґо мало свою столицю Мбанзаконґо, що славилась знаменитими ковалями. Король Нзінґа Мбенба (1507-1543), що охрестився під іменем Альфонс, хотів організувати свою державу на взір Заходу, але жадібні конкістадори не дозволили йому реалізувати своїх гарних замірів. Альфонс міг стати нашим Володимиром Великим.

Величаві руїни Зімбабве у Південній Родезії говорять про якусь досі незнану могутню державу, а чудові різьби Беніну займають почесні місця в музеях світу.

Обличчя імперіялізму. Грабіжницька політика європейських потуг залишила назавжди тавро ганьби. Р. Таборе сказав: «Європейська цивілізація канібалістична, погромницька, розкладова й брехлива». А Р. Ролян висловився ще ясніше: «Європейська цивілізація дише запахом трупа». І справді, коли говорити про міжусобиці, війни і канібалізм поміж племенами, то це все блідне в обличчі кількох тисяч років воєн і варварства білої людини. Чорні, здавалося б, такі примітивні, не знали тої брехливості, підлоти і жорстокості, що ними послуговувались навіть європейські володарі, а африканський канібалізм, як показують найновіші досліді, хоч і траплявся, але на тлі забобонів і фетишизму.

Перші завойовники португальці, ніби люди з Марса, прийшли з хрестом на прапорі, але замість культури принесли тортури і жорстоку торгівлю невольниками. Бандитська господарка колонізаторів не припинилася навіть після скасування невольництва. В португальській Анголі, як розкаже Джон Гантер у книжці "Inside Africa", були широко практиковані примусові роботи і дисциплінарні кари батогами. Про тортури над чорними робітниками в 1904-му році розкаже німець Фробеніус у книжці «Історія культури Африки», а Конрад, знаний письменник, дуже реалістично змалював нелюдську колоніальну атмосферу в Африці в книжці «Серце темряви».

Індустріальна революція в Європі загострила апетити молодих капіталістів на ринки збуту, а боротьба за ринки і володіння була часто безпощадною. Леопольд II-ий, бельгійський король, став на чолі узурпаторів, привласнюючи собі самому ціле Конго. Можна написати цілі томи про колоніалізм і його експлуататорську господарку. Чи не знаємо ми її в нас, на Україні? Чорному не треба освіти, чорному не треба політичної грамоти, він до цього нездібний. Чорний це «джура» або «гой» білої людини. Цю мелодію знаємо ще з першої половини 20-го століття. Особливо могутня Британська імперія ще донедавна не здавала своїх пануючих позицій майже над усім світом. Францісканський монах Темпелс у своїй книжці «Філософія Банту» даремно закликав виступити проти насильства, патерналізму і расової зарозумілості. Він пробував доказати, що банту також люди, але його голос, як і інших, був голосом самотника серед пустині.

Поодинокі колоніальні потуги в дечому різнилися одна від одної. Португальці мають найбільший досвід, але вони нічого не навчилися. Вони йшли на комплектну асиміляцію чорних, і чорний, що набирився привичок білої людини одержував повне право португальця. За найменшу провину проти політики асиміляції карали дуже гостро, включно з тортурами. Результати фатальні, їх бачимо сьогодні у зрошеній кров'ю Анголі. Подібну політику провадила Франція, тільки не таку безоглядну. Вона пробувала централізувати й асимілювати, наділяючи своїх "évolués" різними почестями і навіть вибираючи їх послами до французького парламенту. Французька "mission civilisatrice" завела комплектно. Майже всі французькі посілості в Африці — це сьогодні незалежні держави, зв'язані з Францією тільки формально.

Бельгійці вели купецьку політику, кого не можна здобути, того можна купити. Неспокої і заворушення можна також легко зліквідувати, підкупивши провідників, щоб тільки «бізнес» ішов. Результати — бачимо в Конго. Не вдалося з Конго, треба ще поспробувати з Катангою.

Англії найрозумніші й найспокійніші, тому найдовше держаться в Африці. Вони ніби підготовляють кожну колонію, чи протекторат, до самоуправи, але не спішається. На поступки йдуть тільки тоді, коли мусять. Приклади: Танганьїка, Кенія, Родезія, Уганда.

Англіський Коммонвелт хитається, як дерев'яний корабель на розбурханих хвилях, але все ж таки тримається на поверхні тоді, коли Французька Унія завела майже комплектно.

Америка провадить лицемірну, дволичну, політику, а німці пробують відзискати втрачені ринки, бо колонії їхні пропали. Але коли пригадати

120.000 людських жертв у повстанні Маї-Маї (не Мав-Мав) у колишній німецькій Східній Африці, то не віримо, що сьогодні німці були б багато кращі.

Невільництво. Коли говоримо про імперіялізм, то не можна поминути мовчанкою і торгівлі невольниками, цієї найчорнішої сторінки колоніялізму в Африці. Цієї ганьби історія ніколи не забуде. Колонізатори Америки швидко зорієнтувалися, що для їхніх безмежних плянтацій є необмежений резервуар робочої сили в Африці. Виловлювати кращих, міцніших молодих синів і дочок Африки взялися всі, хто тільки міг і хотів. Усі засоби були допущені, щоб здобути тисячі людського скоту на продаж.

Авантюру почав ославлений гоштаплер і пірат Гокінс, що — в користь англійської корони — був би пішов на спілку і з дияволом, щоб тільки використати таку золоту нагоду торгувати безборонними людськими масами. Африканські королі ставали агентами європейських торговців, а війни поміж народами і племенами штучно провокувались, щоб роздобути полонених і продати їх за море. Деякі племена комплектно знищено, з інших залишилися тільки старики й діти. Не лишались позаду й араби, як торговці невольниками, і ославлений ринок людського товару в Занзібарі скасовано аж у 19-му стол. Здорову молоду людину можна було купити за безцін на власність, як кріпака.

В Африці були випадки, що слабші племена невольчо служили міцнішим, як, напр., багату служили гордим і войовничим батутсі, але про торгівлю невольниками раніше тут ніхто не чув. **Замітний** нарід баконго, що — можливо — в майбутньому відіграє поважну роль, був звернувся аж до Папи римського проти португальських торговців невольниками і безпощадних авантюристів. Папа інтервеніював, але безуспішно.

В 16-му столітті з Африки вивезено 1 міль. невольників, у 17-му стол. — 3 міль., а в 18-му і 19-му стол. продано аж 7 міль. невольників. Багато з цих невольників гинуло по дорозі, поки довели їх до землі рабства. Гуманістичні ідеї 19-го стол. почали помало засуджувати невольництво. Першою отямилася Англія. 1807-го року торгівля невольниками була заборонена, а рік пізніше невольництво зовсім скасовано. "Royal African Company" втратила свої величезні дивіденди. За Англією пішли США, і хоч незалежність США проголошено 1787 року, то невольництво там було скасоване щойно 1815-го року. Сьогодні негри в США становлять 10% населення. Негри в Америці акліматизувалися і відіграли поважну роль у відбудові країн їхнього поселення. Бразильський історик Фрейр каже, що роль негрів у Бразилії була вирішальною.

1823-го року до Африки вертається перша група вільних негрів і 1847-го року проголошує «вільну Ліберію». Але чи вільну? Інтересно, що вчорашні невольники, вернувшись додому, стояли вище від нерозвинених автохтонів. Вони використали цю ситуацію і накинули своє ядро на своїх земляків. Своєрідний «чорний сіонізм» не виправдався. Поворотці запровадили в Ліберії традиційний африканський феудалізм і експлуатацію в дещо модерніших формах. Знаний є скандал з 1930-го року про невольництво в Ліберії.

Соціальна атмосфера. Основною перешкодою у формуванні модерних африканських народів і націй є племінність і суспільна традиція. Афри-

канці ще й досі живуть племенами, великими й малими. Великі племена, що мають сотки тисяч населення, визнаються вже народом, а малі племена, силою обставин, мусять вливатися в ті народи. Це не легко, бо всі вони різняться мовами, звичаями, віруваннями і соціальним устроєм.

На найвищому ступені в усіх, як основне звено, є сім'я, в якій голова родини може мати багато жінок. Життя сім'ї, як і цілого племені, регульоване старовинними традиціями, суворою етикою і віками освяченими законами. На чолі племені стоїть шеф, або король, якщо плем'я велике. Королівство часто переходить в імперію, коли один король має владу над багатьма племенами. Біля короля у великій пошані є королева-мати, що іноді має більше влади, ніж сам король, є і ради, як і в кожному селі. В більшості випадків рада працює на суворо демократичних засадах, подібно, як колись у нас на Україні.

Щоб легше було добратися до простолюття, колоніальні потуги оточили королів чи шефів опікою і протекцією, деякі з цих королів і шефів одержали навіть вищу освіту. На практиці вони стали адміністративними службовцями окупантів. Часто бунтуються, але, не маючи виходу, пробують розумною політикою підняти свій нарід на вищий ступінь. Таким чином усе життя кружляє біля шефа: він символ і душа племені, яке у своєму примітивізмі бачить в особі короля своє призначення. Ідея короля це рушійна сила, поки заробітчани не принесуть з міста нових ідей. Урбанізація і індустріялізація руйнують феодалізм, як це, зрештою, було і в Європі.

В контрасті до примітивної провінції, міста виростають, мов на дріжджах. Такі міста, як Дакар, Солсбери, Лягос, Леопольдвілл, Йоганнесбург і Найробі своїми хмарочосами і модерним влаштуванням є жорстоким контрастом тисячі років до патріархально-матріархальної провінції. Міста несуть блага, а одночасно і все зло цивілізації. Напр., в Леопольдвіллі бельгійці залишили 500 барів, проституцію і тюрми. Серед простолюття злочинів майже не було, їх приніс Захід. Тяга до міста дуже велика, а охота вчитися ще більша. Сьогодні Африка має всього 10% грамотних і ледве 1% з середньою освітою людей. Але чого дивуватися, коли США і в другу світову війну відкинули 2% бранців, як неграмотних. В містах тільки дуже повільно наростає середня верства, без якої не може творитися нація.

Робітники в копальнях, в порівнянні до білих, заробляють дуже мало, часто тільки одну 20-ту частину того, що заробляють білі за ту саму працю. Але все ж таки дещо заробляють, а найголовніше — привикають до організації і продуктивності праці, що є основною прикметою вищості білої людини. Після кількох років праці в копальнях, чорний робітник, вернувшись до рідного села, стає місцевим «аристократом» і «політиком». Тільки дуже консервативні й фанатичні племена цураються міста, копалень, фабрик, але й вони довго не встоять. Індустріальна революція йде непереможним кроком вперед і одна по одній, ніби під помахом чарівної палички, постають незалежні держави чорних, але вони ще довго не обійдуться без білої людини.

Катаклізми природи, спека, тропікальні зливи, посуха, епідемії (малярія, сплячка, білярзія, проказа й інші) стоять на перешкоді відродження афри-

канського континенту, але все ж таки воно нестримно, мов лавіна, гряде; концепції модерного світу ламають безпощадно, хоч і поволі, чорний, вчора ще так мало відомий континент. Як виростає почуття гідності африканського негра, як людини, видно в книжці африканського автора М. Оїкса «Моя Африка». Він покликається на те, що його предки знали щіточку до зубів уже тисячі років тому, хоч ця щіточка була, і ще й досі є, галузкою з куща.

Негри, як відомо, мають здорові, тверді зуби. Тепер вони згризають рештки колоніалізму швидко й безпощадно.

Економіка. Дивлячись очима економіста, Африка це дуже багатий континент із незмірними можливостями. Вже сьогодні Африка експортує 90% світової продукції діамантів і 60% золота. Південна Африка продала 1960-го року золота на 260 міл. фунтів. Гана, колишнє Золоте Побережжя, продає $\frac{2}{3}$ світової продукції какао, що дає їй 100 міл. фунтів річно. Пребача мінералами Катанга і Північна Родезія (мідь, вугілля, уран та інші). Південна Родезія дає 12% світової продукції тютюну. Експлуатація і охоплення нових територій ідуть досить динамічно.

Величезні поклади заліза в Мавританії, Нігерії, Південно-Західній Африці — ще й досі не експлуатовані. А скільки багатств ще й не відкрито? Навіть пустинна Сагара, яку називали «паспортом на місяць», оживає, величезні поклади нафти дають великі надії. Ними зацікавлені не тільки Франція і Альжир, а й ціла Африка. Бавовна, чай, кава, гума, цукор, худоба, вівці — ось головні продукти Африки, які щойно в початковій стадії плянкової господарки. **Агрикультура** Кенії, Родезії, Південної Африки і Анголі завтра може бути передовою у світі. Правда, проблема білих поселенців у цих країнах стає одною з найбільш болючих проблем в Африці. Це сіль в оці автохтонів. Білі поселенці забрали найкращі землі і їх підтримує уряд. Всі білі становлять 5 міл. населення проти 225 міл. чорних. Як довго і яким способом білі вдержаться у цьому чорному морі — ніхто не знає. Чи ж Альжир із французькими поселенцями не є одною з болючих лекцій?

Величезні водневі ресурси в Африці обіцяють енергію для майбутньої індустрії. Вже сьогодні гребля Каріба в Замбезі, що коштує 113 міл. фун., є одною з найбільших у світі. У стадії будівництва Інга в Уганді, Асван на границі Єгипту й Судану та ще кілька в проектах.

В сучасному стані Африка не продукує досить харчів. Відстале, голодне населення, що живе далеко від індустріальних центрів, де можна заробити, харчується часто травою, зелями, овочами і ягодами пралісу чи степу. Туристи розповідають, як жадібно і вдячно голі й голодні тубільці в Конго празнували на вбитій туристами гадюці. Пересічний заробіток африканця не більший як 10 ф. річно. Цифра говорить сама за себе. Деякі племена взагалі не знають, що таке агрикультура або скотарство і живуть з того, що дає природа.

Прогрес континенту затриманий відсутністю доріг, залізничних і потужних, а без транспорту, без телефону не можна говорити про швидкий економічний і політичний розвиток. Останній іде багато швидше, ніж економічний, бо свідомість і прагнення свободи це вулканічна сила, що

рве всі греблі. Для господарства потрібні великі інвестиції чужого капіталу, без якого не можна й думати про майбутнє. В тому й роля білої людини, яка (роля) далеко ще не скінчена в Африці. Незалежність чорних це тільки перший крок до тісної співпраці з білим світом. Сама незалежність ще далеко не все, але вона необхідна, як передумова співпраці й будь-якого прогресу.

Лідери африканського націоналізму — Нкрума, Азіківе, Банда — говорять високими фразами про Пан-Африку. Але без доріг і телефонів, без преси і книжки, а навіть без продуктивної інтелігенції — Пан-Африка це тільки мрія майбутнього. Чи не подібні вони до мрії наших Кирило-Методіївців, що хотіли перескочити сторіччя необхідного формування нації просто босоніж в утопію? Західня людина впарі з імперіялізмом привезла до Африки не тільки картоплю, кукурудзу, худобу, курей, овочі, городину, а й стиль праці та індустріяльну революцію. Бо при всіх своїх протилежностях західній світ це джерело надхнення, що будить і найбільш відсталого. Але що ж нам приніс москаль? Він украв від нас лукаво й підло те, без чого сам, голодний обідранець, не міг віддихати.

В приспаній віками Африці є великий, могутній потенціал. Німець А. Є. Йоган у своїй книжці «Велика Африка» каже: «Найважливіші сировці Африки це не діаманти, золото, мідь, уран, кава, какао, бавовна — а її автохтони».

Раса і мова. В расовому відношенні Африку можна поділити на чотири основні групи. Вся північ заселена арабами, або семітами, а далі, до південного сходу, йдуть гаміти. Південний схід від рівника заселений расово посвоєченими племенами банту. Остання група — властиві негри — це Західня Африка, переважно на північ від рівника. Ця група зовсім чорна, про банту треба говорити, як про брунатних.

Ми заінтересовані країнами на південь від Сагари, бо північ має свою власну історію і порівняно високу культуру арабського відмінного світу. Серед цих груп расово окремо є бушмени, пігмейці й мадагаскарці.

Коли мадагаскарці це замандровані індонезійці, то пігмейці й бушмени, здається, найстарші автохтони Африки. Вони на найнижчому ступені розвитку, а розвиток поодиноких племен тут дуже різноманітний. На найвищому щаблі стоять заавансовані, майже модерні, чагга в Танганьїці. Коли вірити Гобінові і його творові «Нерівність людських рас», то в цій великій африканській мозаїці його теорія рельєфно увидатнюється, хоч загально інтелігенція банту і негра нічим не відрізняється від інтелігенції білої людини.

Особливою відвагою і шляхотністю відзначаються масаї, батутсі й багато інших. Загально африканці відзначаються соняшним і веселим характером, дуже спонтанно люблять музику, мистецтво, танок і театральний жест. Глибоко чутливі (коли збуджені) на прояви життя, висококваліфіковані фахівці, коли вишколені, нічим не відрізняються від білих у рівному змаганні. Але вони забагато спонтанні, незрівноважені, нелогічні, що характеризує збуджені до життя народи. Їхня творчість часто несподівано ніжна, шукає інших доріг і виявів, незнаних західній естетиці. З приводу великої різноманітності племен, нема ні одної африканської держави, яка

була б гомогенною. Держави ці постали на місці колишніх колоній, що були так «вирізані», як заходила потреба, а їхні кордони «писані на небі».

Чи можна говорити про африканську особистість і чи взагалі вона існує? Пробували її викарбувати провідні інтелектуали Африки в журналі "La Presence Africaine", що появлявся в Парижі. Навіть дали їй назву "negritude", але початки обміну думками інтелектуалів на цю тему ще й досі дуже слабкі, щоб можна говорити про якісь поважні результати. Поет Сенгор на Культурному конгресі в Парижі 1956 року сказав: «Вілий розум аналітичний у практиці, чорний розум інтуїтивний в участі». В цих словах є багато правди.

Мови тут такі самі різноманітні, як і племена. Північ під домінацією арабської мови, хоч існують і численні гамітські мови. Майже весь південь від рівника опановують мови банту, вони подібні одна до одної і їх можна уважати за одну сім'ю мов. Натомість мови правдивих негрів дуже неподібні й різні і їх важко групувати. Окремими мовами говорять бушмени й готтентоти, що оточені племенем банту. Мадагаскарці говорять мовами меланезійськими. Всіх мов в Африці біля 800. Сварілі це "lingua franca" серед банту, так як колись була латина в Європі. Над усіма, зрештою, домінує англійська мова, як спільна, а в колишніх французьких колоніях — французька, бо іншого практичного виходу немає.

Наприкінці треба згадати ще замандрованих гіндусів. Колись англійці спровадили їх будувати дороги та виконувати іншу працю, бо вони були кращими робітниками, ніж негри. Пильною працею і ощадністю вони доробились грошей і зайнялись торгівлею. Їх можна здибати переважно на півдні і південному сході, де вони живуть компактними поселеннями і часто займають високі становища. Сьогодні індійців тут є біля 1 мільйон.

Культура. Найбільші впливи в Північній Африці мала арабська культура. Судан, Північна Нігерія, Чад, Мавританія ще й сьогодні мають арабський характер. Але банту і негри та вся Африка на південь від Сагари теж не без культури, і навіть виразніше показують своє обличчя, ніж Північ. З давніх-давен африканські племена мали свої традиції і свій комплекс цінностей та стандартів. Лишаючи на боці впливи західного світу, колонізаторів і різного роду місій, Африка зберегла свої власні традиції, створені на протязі тисячоліть, що й допоможе їй у вільному світі давати свій вклад у загальну людську культуру.

Кожне плем'я має свою систему права, справедливості, взаємної допомоги та суспільної етики. Вроджена музикальність, будована на елементах не завжди зрозумілих цивілізованому європейцеві, характеризує кожного африканця. Джеб у західному світі — це впливи Африки. Кожне свято і кожна врочистість тісно пов'язані тут з хореографією, коли тільки згадати стихійні танечні здібності батутсі. З природою і віруваннями пов'язані різного роду практики, у яких увипуються етнографічні багатства племен. Наприклад, «свято жнив» Ікеї — це наше пожнив'я. Хто чув чудовий хор муринів із Ніясси, той ніколи його не забуде. Він так нагадує нам наше власне хорове мистецтво.

Високовартісні різьби Беніну говорять про неменший талант, ніж в європейців. Коли вишколити їх, африканці можуть внести нові високо-

вартісні елементи в мистецтво. Їхнє розуміння цінностей не інше, ніж західного світу, тільки на вищій ідеалізованій, я сказав би, відвульгаризованій площині. Це риси тих, що найбільше зло бачать у неволі, гвалті й імперіялізмі. Любов, вінчання, подружжя, відповідальність за дітей, роля жінки в збірноті — я поставив би в Африці на високій етичній площині, дарма що донедавна африканців уважалося за дикунів.

Незалежність дала великий доштовх до розвитку культури і грамотности в Африці. Ледве трохи грамотний африканець уже займає відповідальне становище, бо до цього примушує життя. Великі простори не сприяють урбанізму, але, не зважаючи на це, він швидко зростає, бо без нього годі думати про модерне життя. А мурини хочуть модерного дуже гаряче, вони бажають одним стрибком перескочити дві тисячі років європейської мандрівки. Чи це їм вдасться — побачимо, бо досі вони нічим не відрізнялися від європейської людини: ті самі пристрасті, амбіції, непорозуміння.

Вже сьогодні «чорна» Африка має сім університетів: Золоте Побережжя, Сьєрра-Леоне, Нігерія, Французька Африка, Португальська Африка, Судан і Конго. Шкільна система в національних державах розбудовується швидко, але неграмотність ще дуже висока. «Чорна» Африка вже має і визначних поетів, письменників, інтелектуалів, як вже згадані Л. Сенгор із Сенегалу, Кваме Нкрума з Гани, поет Осадебей з Нігерії, Еме Сезер, уродженець Мартініки, Йоомо Кеніятта з Кенії, Лютулла, лауреат Нобля з Південної Африки, Джон Данка, науковець, Фадебо Кейта, хореограф, і американські негри Дю Буа та Гарвей. Їх уже багато. 40-мільйонова Нігерія має вже понад 2000 людей з вищою освітою, але є ще й такі країни, що не мають ні одного. 1957-го року в Парижі відбувся конгрес чорних мистців і письменників. Сьогодні подібні конгреси вже відбуваються в Африці.

Деякі королі, як зовсім модерний король Уганди, Мутаса, або Серетсе Хама зі Свaziленду, мають вищу освіту. Цей останній має навіть жінку англійку.

Релігія. Релігія завжди відгравала велику роль навіть серед диких племен. Поганство не перестало існувати й сьогодні, не зважаючи на працю багатьох місій. Віра в універсального бога Оменана не покидала ніколи людини з пралісу й савани. Бог звичайно був оточений цілою ієрархією менших богів і демонів. Магія займала, ще й сьогодні займає, поважне місце в житті тубільців, але мені здається, що європейська магія булає неслабша ніж африканська. Візьміть у руки пересічну французьку газету, щоб переконатися, скільки в самому Парижі оголошується «професійних ворожок». Це було одне з перших моїх «відкриттів» у високоцивілізованій Франції. Нещодавно в Англії трапився випадок секретного викопування кістяків давно похоронених людей та вживання їх, головню черепів, для «чорної магії». В Англії існує і секта «сатаністів», що її не може віднайти навіть поліція.

Канібалізм в Африці ще трапляється, але він завжди зв'язаний з магією і забобонами. Вроджених канібалів немає. Трапляються поодинокі морди у зв'язку з народною медициною і лікарями-знахарами, як останньо в країні Вазутоленд. За такі морди англійська влада суворо карає. Думаю, що й

незалежні африканські держави будуть так же само карати. Такі речі, як «обрізання» жінок у краю Бечуаналенд — це звичай, що вже відмирає і йде на рахунок старовинних вірувань і забобонів. Магія і поганство тут часто дивно переплетені з християнством і ісламом, як це не раз буває у свіжо навернених. Француз Жан Бром у книжці «Африканська Кон-Тікі» розповідає про пригоду європейського різьбаря Фойта, що жив у Леопольдвіллі. Про нього пішла погослока, що він пов'язаний з демонами, мордує своїх статистів і мішає людське м'ясо з «корнд-біфом». Такі вістки розповсюджуються між тубільцями дуже швидко і вони перестали купувати консерви "Corned beef". Різьбар мусів тайком утікати з міста, бо заносилося на «лінчування».

Християнська віра в Африці мала великий успіх у першій стадії її поширення, бо несла надію і тепло покривдженням. Але, на жаль, Церква часто йшла разом з колонізаторами і жорстокі завойовники несли на своїх прапорах знак хреста. Духовний семінар у Люанді брав від питомця трьох невольників за науку (1604 р.) і перепродавав їх торгівцям. Б. Давідсон у книжці «Пробудження Африки» розповідає, як Церква, очевидно за заплачу, хрестила невольників перед виїздом у неволю за море. Все ж таки місії принесли грамоту, культуру й багато людяности. З великою самопожертвою і героїзмом вони й сьогодні працюють по всій Африці, згадати хоча б великого гуманіста й місіонера Альберта Швайцера. Політичних аспірацій Африки Швайцер одначе ніколи не розумів і його щирого гуманізму та євангельського патосу недорозвинена Африка також не зрозуміла.

З розвалом імперіялізму в Африці падає і довір'я до місій. Бог місіонерів ідентифікується тут з «богом грошей», гвалту і воєн. Африканські політики демонстративно міняють свої християнські імена на африканські. Один африканський політик на запитання, що він думає про християнство, сказав: «Проти ідейного християнства не маю нічого, навпаки, я вдячний за те, що воно для нас зробило. Але ви зробили з Христа «синьоокого бога імперіялізму».

До того ж різні християнські місії в Африці ривалізують одна з одною і часто приховано політикують, що в жодному разі не збільшує до них довір'я автохтонів. Доктрина християнська надто скомплікована і дуже по-різному інтерпретована для простого уму африканця.

Значно швидше шириться тут іслам зі своєю простою доктриною про одного Бога, а також тому, що він ближче до чорної Африки. Носії ісламу не мали ніколи імперіялістичних плянів супроти Африки. На 230 міль. населення Африки мусулман є біля 100 міль., християн біля 25 міль., з того католиків 7 міль. Треба не забувати християнської держави Етіопії. В чорній Африці християни часто стоять на високих становищах, напр., в Середньому Конго (Браззавіль) президент Юлю — католицький священник.

В майбутньому можна передбачати релігійну толеранцію, що є типове, зрештою, західньому світові.

Націоналізм. Мов експлодуюча маса дріжджів, так виростає в останніх 10-ти роках африканський націоналізм. Не маючи етнічно-мовної бази, він стає радше своєрідним африканізмом, що збудив африканський конти-

нент до нового життя. Це велетень, що ще не має сили, бо ще не пізнав сам себе, не відкрив. Одна частина континенту мало заінтересована другою, бо кожна має свої власні проблеми. Націоналізм найсильніший у Західній Африці, в Нігерії, Гані, Гвінеї, Сенегалі, бо там найбільші скупчення і немає білих поселенців, що ускладнювали б проблеми.

Рух цей у геометричному відношенні росте з дня на день і прибирає різні форми. Він іде в минуле і шукає аналогій в історії, ідеалізуючи крихти свого власного й очорнюючи в школах і в пресі історію неафриканців, як імперіялістичну й декадентську. Він виростає на економічному тлі, через бурхливі й криваві страйки, через політичну боротьбу, голосування і вибори. А далі — через релігію і біблійну філософію та християнський неохристиянство, а навіть через магію і забобони. Обсерватори з Європи зауважують, як масово віддає свій голос неграмотне населення, що не розуміє навіть політичного значення виборів і голосування, але вірить у своїх лідерів. Воно дивиться на голосування як на магічний, пов'язаний з расою і пімстою над білими, ритуал. Мав-Мав у Кенії це була магія, але як важко в Африці відрізнити магію від націоналізму. Під час кривавих розрухів у Конго 1943-го року засуджено на смерть 73-ох негрів, 2-ох з них повішено. Один з них називався Ісус Христос, а другий — Алілуя. Цей біблійний націоналізм часто штовхає негрів іти після баталій добровільно, юрбою, в тюрму, як це не раз трапляється в Південній Африці.

Францисканський монах Темпелс у книжці «Філософія Банту» каже, що чорні, це вже не діти, хоч часто поводять себе як діти, не маючи належного досвіду. Вистачить узяти їхню газету в руки, щоб переконатися у їх наївності та в невмінні відрізнити дійсність від фантазії. Визначний політичний діяч Нігерії Азіківе, або популярно — Зік, писав в 1944-му році, що в 2944-му році Африка переросте Європу, а з Америки залишиться тільки спомин. Як відомо, ненависть швидше спалахує ніж любов і саме ненависть, впарі з почуттям меншевартості, стала в Африці епідемією. Африканці не вірять навіть тим, що їм добра бажають. Згаданий уже Швайцер зовсім не популярний в Африці, хоч його знає весь світ.

Німецький журналіст Італіандер у книзі «Нові мужі Африки» розповідає, як «бой»-африканець в Акрі обурився тому, що його кликали «бой». Він гордо заявив, що його треба кликати «містер бой». Французький автор Жан Бром, що підвіз бідного пішохода-африканця автом, одержав від нього в заплату найбільший скарб цього нуждаря — гарний різьблений кинджал. Він заявив, що смертельно образиться, якщо Бром не прийме подарунка. Це людська гідність, що ніколи не покидає навіть найпримітивнішої людини, а зі зростанням націоналізму прибирає особливо виразні форми.

Холод і підозра до туристів в Африці помічаються сьогодні на кожному кроці. Американський турист на славному водопаді Вікторія (на ріці Замбезі) всунув гріш у руку мурина за якусь малу прислугу. Мурин викинув цей гріш у воду.

Я застановляюсь, чи в нас, українців, буде колись така непереможна і загальна тяга до волі, до незалежності, а чи далі будемо чекати на ласку світу, на вимріану трубадурами «справедливість»? Поет Сенґор має навіть

амбіцію «тріюмфальної участі Африки в універсальному». Інші інтелектуали, як Лютулла чи король Мвамбутса, порівнюють білу й чорну расу з білими й чорними клявішами фортепіана.

Хто ж винен, що в чорних така ненависть до білих? Очевидно — самі білі. Б. Давідсон у книжці «Пробудження Африки» питається, чому світ залишив Африку позаду. Африканцям, каже він, «не бракувало здібностей і можливостей». В них не бракує ні людяности, ні тепла, ні найкращих прикмет людської раси. Про це так гарно розповідає наш молодий, надхнений подорожник кругом Африки Р. Турянський, що посилає листи з дороги до «Шляху Перемоги». Вони хочуть знайти своє власне обличчя і живописна довга одежа це тільки реакція до Заходу.

Будувати свій власний світ — це дуже інтересно, але чи можна його збудувати поза білим світом? Африканські інтелектуали будують на абстрактному понятті “negritude”, такі політики як Нкрума, Азіківе, Банда — на таким же невловимим “African personality”. Треба б починати від менших організмів, від народів, а тоді й від націй, щоб думати пан-африканськими ідеями. Якже ж роблять сучасні африканські лідери. Конституція незалежної Гани говорить про права всіх в Африці і про Об’єднані Держави Африки. Націоналізм часто переходить у пан-африканізм. У тому дусі вже відбувся цілий ряд Пан-Африканських конференцій і навіть суто імперіалістична Етіопія організувала 1962-го року в Адіс-Абебі таку конференцію. Батьком пан-африканізму є д-р Дю Бва, що зорганізував на американському континенті п’ять пан-африканських конференцій. Вслід за ним пішов Педмор, що виступив проти Заходу і проти комунізму. Але в Африці перескочити від племена до Пан-Африки — неможливо, а кристалізації національного характеру народів перешкоджають штучні кордони. Напр., такий нарід люнда живе в Катанзі, Північній Родезії й Анголі.

Іронією африканського націоналізму є часте нерозуміння суті більшовизму і міжнародного комунізму. Москва, згідно з теорією перфідного лєнінізму, зручно використовує визвольний націоналізм у свою користь. Вона підтримує його так довго, як довго його лідери йдуть на вудочку Москви або є надія, що на цю вудочку попадуть. Тоді з допомогою своїх агентів іде в наступ. Таке було з розгубленим Люмумбою в незалежному Конго, а коли плани Москви не вдалися і Люмумби теж не стало, Москва організує університет ім. Люмумби, в якому сьогодні вчиться 10.000 молодих африканців. Яка буде з них потіха — побачимо. Досі, незважаючи на великі зусилля, Москва не мала великого успіху в Африці.

Вже нацист Розенберг у своїй книжці «Міт 20-го віку» казав, що питання негрів своєю гостротою стоїть на першому місці всього буття. Він це сказав для перверсійно-пропагандивної мети, щоб здобути симпатії Африки, а в той же самий час хотів замінити Східню Європу в чорну колонію. Але чуткі негри почули цей голос: Почули й проголошення незалежності Індії, про розгром французького імперіалізму в Індо-Китаї, голландського — в Індонезії. Почули й про Атлантийську Хартію з 1941-го року і про Хартію Об’єднаних Націй із 1945-го року. Не могли не почути й голосу американ-

ського негра Гарвея, що написав книжку «Прокинься Африко», або голосу Магомеда Елія, що влаштував бурхливі віча в США в обороні Африки.

Участь у конференції афро-азійських народів 1955-го року в Бандунгу, 21 вистріл з гармат у Нью-Йорку з приводу проголошення незалежності Гани 1959-го року — це поважні електричні шоки, що потрясли чорним континентом. Сьогодні 20 членів афро-азійських держав в Об'єднаних Націях — це дуже поважний політичний чинник, якого нікому, а особливо нам, поневоленим, легковажити не можна. Африканцям було доволі легко здобути самостійність. Напружена міжнародна ситуація, смертельний конфлікт двох світів — примусили західній імперіалізм поступитися. Під тиском визвольного руху мільйонів і не без напруженої, завзятої боротьби, за Ганою пішли інші африканські народи, ніби ті веснянки з-під залежало-го снігу, коли блиснуло сонце весни.

Нова ера. Нова ера в Африці починається з незалежністю Індії, що мала ефект дикого вогню у зчорнілому степу. Колоніальні сили почали повільно відступати, поки ще вулкан вибухнув. Відбувається ряд політичних конференцій діячів Африки, що додало їм незмірного почуття спільноти.

Коли в 1912-му році відбувся перший Африканський конгрес, він був тільки реакцією на створення Південно-Африканської Унії в 1910-му році. Конференція в Дельгі 1949 року була підготовою до великої Бандунгської конференції, першим кроком до порозуміння з азійськими народами. Бандунгська конференція, що відбулася 1955 року, це важлива історична подія, бо створила «третю світову силу», незалежну від Заходу і комунізму. 1957-го року відбулася 3-тя з черги Африкансько-Азійська конференція в Каїрі, що дуже наблизила арабський світ до проблем і співпраці з Африкою, що на південь від Сагари. 1958-го року в Гані відбулася Конференція незалежних африканських держав, у якій брали участь вісім країн. Того ж року і там же відбулася і Конференція народів усієї Африки, в якій брало участь 62 організації з 28 країн.

Головною темою цієї конференції був атиколоніалізм, звернений проти Заходу й проти Сходу. Тут же виник конфлікт з Єгиптом з приводу Ізраїлю і з Альжиром, що обстоював збройну боротьбу та взаємну піддержку. Чорна Африка давала Альжирові всю моральну піддержку, але Конференція була за мирні методи боротьби. Обрано тоді постійний Пан-Африканський Секретаріат, який символічно став своєрідним урядом цілої Африки.

1958-го року відбулася в Римі й Конференція муринських письменників. Столиця Африки була раніше в Парижі, Лондоні, Лізбоні й Каїрі, а тепер переноситься до Гани та інших осередків, що на південь від Сагари.

Африка помітно ожила по другій світовій війні. Треба взяти до уваги, що півмільйона негрів брало участь у цій війні на боці альянтів. Всі вони принесли додому ідеї свободи і поняття прав людини, що оголошені в Атлантійській Хартії. Англія і Франція були примушені сприяти конституційному прогресові, який перейшов усі сподівання. Впарі з конституційним прогресом почало помало творитися і модерне суспільство, таке необхідне для будування державності. Під час другої світової війни де Голь візитував французькі колонії в Африці й призначив західньо-індійського негра

Фелікса Ебуе губернатором Чаду, що також мало деякий вплив на зростання африканського націоналізму.

1944-го року французький уряд скликав Конференцію в Браззавілі (Конго), на якій виникає плян повільного переходу французьких колоній в Африці на становище незалежних держав — членів Французької Унії. Ставленник Франції, чорний посол до французького парламенту з Побережжя Слонової Кости, Гуфье Ввані, в 1942-му році заснував у Бамако Демократичний Африканський Союз, що — згідно з французькими плянами — йшов по лінії співпраці й еволюції. 1956-го року Франція оголошує провізоричний закон, т. зв. "loi cadre", як зарис майбутньої конституції Французької Унії. В цьому ж році де Голь тріумфально, як »визволитель Африки«, роз'їжджає у французьких колоніях для підготовки референдуму. Все ж таки під час референдуму за Унію, виявилася тріщина. Це Гвінея, з лідером Секу Туре, що, йдучи за прикладом уже незалежної Гани, сказала »ні« і до Унії не прилучилася. За нею 1959-го року пішла Малі, що також проголосила свою незалежність. 1960-го року таким шляхом пішли й інші. З Французької Унії в Африці майже нічого не залишилося.

Тим часом у бельгійському Конго і в португальській Анголі кипіло, як вулкан. Відбуваються криваві розрухи. Тисячі політичних в'язнів, сотні тисяч втікачів, що викликає хаос і в сусідніх країнах. 1960-го року бельгійське Конго врешті здобуває незалежність, але незалежність ще не все. Починається неймовірний хаос і нерозбириха, з чого, як звичайно, користає московська агентура.

Незалежність Гани це був тільки початок великої дизінтеграції, що має за основну мету інтеграцію. Але Об'єднаних Держав Африки ніхто не хоче, бо тоді було б мало африканських членів в Об'єднаних Націях, де Африка здобула собі поважний голос. Адже більше ніж $\frac{1}{4}$ членів ОН — це африканці. 1960-го року членами ОН стають: Камерун, Центральна Африканська Республіка, Чад, Конго-Браззевіл, Конго-Леопольдвіл, Дагомея, Етіопія, Габон, Гана, Гвінея, Побережжя Слонової Кости, Ліверія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегаль, Сомалія, Судан, Того, Верхня Вольтя.

Вчора це живий музей, сьогодні це величезна політична лябораторія, яка невідомо ще, що принесе завтра. На всякий випадок можна з певністю сказати, що африканці не ведуть себе інакше, ніж білі, хочуть вони цього, чи ні. Прикладом є жорстокий імперіялізм Етіопії і диктатура Ліверії та Гани. Можливо, відсутність історичних традицій швидше змодернізує Африку, але куди запровадить її цей модернізм — побачимо. Можливо, Африка ніколи не об'єднається, але вона вже створила збірноту грандіозних розмірів, не знану досі ні в Європі, ні в Азії. Тій збірноті помагає кольор, дарма що лідери Африки відкидають кольор. Вони відкидають також і насильство й методи »Мав-Мав«, які одначе спонтанно й невідклично тут то там вибухають.

Світ не може вже перекреслити цих важливих подій. Проф. американського університету Герберт Спіро в книжці »Політика в Африці« каже: »Не тільки Африка, а й усе людство нестерпно потребує нових конституційних реформ, щоб замінити недоречні суверенні імперіялістичні держави«. Може, ці нові реформи принесе Африка, або спонукає світ до нових

потрясені на дорозі до свободи. Чорні вже назавжди позбулися страху. Якою ж іронією на цьому тлі є південно-африканський "apartheid".

Дві останні конференції, що відбулися 1961-го року в Касаблянці й Монровії показали, що африканці не мають ще спільної ідеї незалежності. До першої групи належать Гвінея, Гана, Малі, Марокко, Єгипет і Альжир, що обстоюють дальшу безпощадну боротьбу з колоніалізмом і нео-колоніалізмом та розгортання активної економічної і соціальної революції для завершення політичної революції. Друга група це, переважно, решта країн Африки, що поступають обережно і бажають найперше розв'язати свої власні внутрішні справи. Вся влада знаходиться переважно в руках середньої класи-еліти з колоніальної ще ери. В конфлікті цих двох сил вириває Африка сьогоднішнього дня.

Сьогодні. Основною драмою Африки є відсутність швидкого прогресу після зіткнення з Заходом. І хоч міста ростуть, індустріалізація розбудовується, середня державно-творча верства збільшується, племена помало зникають, жадоба вчитись велика і нова інтелігенція не гірша від європейської, — проте сподівані чуда не діються. Державна господарка часто не може вибрати з болота примітивізму. Все ж таки нова дійсність і незалежність показали, що домінація, яка б вона не була, є глупою і шкідливою.

Африканці не дбають про те, звідки приходять ідеї і їм важко зрозуміти нас і нашу затяжну кризу у зв'язку з наростаючою небезпекою комунізму. І тому часто вони вітають піддержку москалів чи їх сателітів. Такі визначні діячі, як Кваме Нкрума, Джомо Кеніятта, Секу Туре, Гуфье Бвані — у свій час були прокомуністами. Деякі з них навіть їздили до СРСР, але в себе вдома вони не пропагують ідей комунізму. Часто ставляться до нього ворожо, скептично, а інвестиції використовують з утилітарних мотивів: чому не брати, як дають? Москва кидає великі мільйони на пропаганду в Африці, але великих успіхів не видно.

Африканці не виховувалися на грецькій логіці, на римському державному праві, на модерному раціоналізмі, минулого за собою небагато мають і тому творити синтезу ще не навчилися. Життя для них це серія дуже швидко наступаючих одна по одній акцій. Поняття часу в них таке, що вони говорять зі захопленням про тисячоліття, але хвилин рахувати не вміють. Люмумба, напр., був дав ген. Олександрові ультиматум покинути Конго до год. 5-ої. Генерал відповів: «Але ж уже год. 5,30!» — «Це ваша проблема!» — заявив Люмумба. Цей дрібний інцидент виразно характеризує молодих державних діячів Африки. Вони творять свої власні вартості, але ніколи не зможуть обійтися без вартостей загальних, вселюдських.

Треба б багато талановитої уяви і винахідливої творчості у цій приголомшливій, нежданно створеній дійсності. І хоч знаменем Африки сьогодні є визвольні сили, але — за словами Секу Туре — «африканський континент це знак питання». Я думаю, що цей загальний нарис про сучасну Африку можна закінчити словами Дж. Гантера: «Одинокий спосіб навчитися ходити — це повзаючи».

(В наступ. числі: «Амфітеатр країн і держав Африки»)

Д-р В. ТРЕМБИЦЬКИЙ

ДО ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКО-ГРЕЦЬКИХ ДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

Щоб розглянути питання українсько-грецьких відносин під час наших Визвольних Змагань, треба, хоч коротко, згадати про давню історичну минувшину, про часи з-перед 900 років, коли на північній чорноморській території будувалася, розвивалася, а потім ясніла могутня й велика українська (руська) Київська держава (IX-XIII стол.), що мала з існуючою тоді Греко-Візантійською імперією торговельні, династичні та культурні стосунки, переплітані часом із збройними конфліктами, як це звичайно буває у житті двох сусідніх держав.

Кажу про сусідські стосунки Київської імперії з Візантійською тому, що в ті середньовічні часи обидві держави справді були сумежними на Кримському півострові й на побережжі Чорного моря, де існували грецькі (візантійські) торговельні колонії і порти. Тут сходилися купці, монахи та лицарі обидвох держав, щоб обмінятися товарами. Вожим словом, писаними церковними книгами або висловити бажання володарів обидвох великодержав.

Не даємо ширшого історично-економічного огляду українсько-грецьких відносин з-перед дев'яти століть, коли київський князь Олег І-ий (907-914 рр., син Рюрика) ходив воєнним походом на Царгород у 907-му й 911-му роках, посли якого склали з греками мирний договір 911-го року, бо це не завдання нашої статті. Лишаємо на боці й воєнний похід київського князя Ігоря І-го (914-946 рр.) на Грецію 941-го року і складений ним мирний та торговельний договір із греками 944-го року. Лишаємо на боці тепер уже історичний факт, чому прийшло до збройного конфлікту між Царгородом і Києвом 968-го року, коли князь Святослав Завойовник ішов походом через Болгарію під Доростол і на грецьку Тракію, після чого прийшло до певного русько-грецького мирного договору 971-го року.

У згадці про українсько-грецькі відносини в давні часи не можемо поминути й цього основного факту, що завдяки Візантії та висланим від неї в Україну болгарським слов'янським монахам, в Україні закріпилася назавжди християнська віра візантійського обряду, офіційно прийнята 988-го року великим Київським князем св. Володимиром, що був одружений з візантійською княжною Анною.

З офіційним запровадженням Христової Церкви в Україні грецькі й греко-піддані болгарські єпископи, священики й монахи очолили перші руські парохії, дієцезії, монастирі. Церковно-слов'янська мова ввійшла в Україну в богослужбове вживання. З церковними книгами прийшли в Україну з Візантії і всі здобутки грецької культури: шкільництво (грецька мова, богослов'я, історія, антична література), обряди і різне мистецтво — архітектура (візантійський стиль), малярство, різьбарство, воєнна штука, промислове виробництво. Вплив грецької культури на Україну був дуже цінним ще й тим, що він приходив прямо, себто з першого джерела. Цар-

город у той час був ще спадкоємцем і продовжувачем традицій староримської імперії та її культурного дорібку. Саме тому українська культура того часу повністю дорівнювала тодішній німецькій культурі, стояла вище від культури західних слов'ян — поляків і чехів.

Та походи половецьких орд (від 1061-го року), московських (від 1169-го), татарських (1223-1240) зі сходу, а потім із Криму, припинили аж до XVIII-го століття безпосередні міждержавні зв'язки України з Грецією, що також утратила свою самостійність після того, як турки 1453-го року зайняли Царгород.

*

Найновіші державні відносини Греції з Україною починаються 1918-им роком, коли по розвалі московської царської імперії волею українського народу постала незалежна Українська Народна Республіка, проголошена 22-го січня 1918-го року. Так Україна опинилась у сім'ї інших нововідроджених східно-європейських держав (Польща, Литва, Фінляндія, Латвія, Естонія, Грузія, Вірменія, Азербайджан).

Влітку 1918-го року до столиці Української держави, Києва, прибували чужоземні посольства, дипломатичні місії. Поставали консуляти і другого роду представництва, що нав'язували безпосередні стосунки з українським урядом. Україна наприкінці 1918-го року мала вже за собою підписаний (19. 2. 1918) міжнародний мирний договір з центральними державами (Німеччиною, Австрією, Болгарією і Туреччиною), з її сусідами — Австрією (4. 3. 1918), Росією (РСФСР, 12. 1. 1918), Донською державою (8. 8. 1918), Польщею (26. 10. 1918) і Румунією (26. 10. 1918).

Грецький уряд репрезентував тоді в Києві тимчасовий грецький консул Грінарі, резиденція якого містилась при Львівській вулиці ще з царських часів. Консул Грінарі, як і всі представники чужоземних держав, акредитовані при дворі гетьмана Павла Скоропадського, а потім при уряді Директорії Української Республіки, був членом Дипломатичного Корпусу. Брав участь у засіданнях, скликуваних деканом Дипломатичного Корпусу, в склад якого входили амбасади, посольства і дипломатичні місії таких держав: советської Росії, Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини, Болгарії, Литви, Румунії, Кубані, Грузії, Донської Держави, Білорусії, Фінляндії, Польщі, Азербайджану, Франції і Англії. Спеціальні державні доручення і привілеї мали консули Данії, Швейцарії, Голландії, Еспанії, Персії (Ірану), Норвегії, Естонії та Греції.

Україна мала і свої посольства за кордоном різних ступенів призначення, в залежності від місцевих політичних відносин даної держави, куди була вислана українська репрезентація. Українські амбасади, посольства, місії і консули були в таких державах: у советській Росії, Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині, Болгарії, Румунії, Грузії (з уповноваженням і на Азербайджан), Кубані (з уповноваженням на Північно-Кавказьку Республіку), Донській Державі, Фінляндії, Угорщині, Латвії, Аргентині, Франції, Англії, США, Данії, Швейцарії, Сибірі, Швеції, Чехо-Словаччині, Бельгії, в Голландії (з осідком у Газі), при Папському Престолі, при Царгородському Патріархові (з осідком у Царгороді), в Туреччині, Італії, Естонії, Греції та при Лізі народів у Женеві.

2-го березня 1919-го року на грецьку землю ступила українська надзвичайна Дипломатична Місія, щоб по кількох віках знову нав'язати з Грецією державні, торговельні та культурницькі взаємини.

Греція була тоді в поганому становищі. Назовні хоч і самостійна держава на чолі з королем Олександром і великим греком (прем'єром) Е. Венізелосом, фактично була під сильним диктатом Антанти, яка 1916-го року голодом і гарматами примусила Грецію стати «союзницею» західних потуг, а за те Греція одержала від них дозвіл реалізувати грецьку великодержавну ідею в максимальних межах, по Смирну в Малій Азії, під самі ворота Царгороду, по албанський Епір та Додеканез. Насправді ж Греція духом своїм не була із Заходом, тому за попереднього її короля Константина більше орієнтувалася на Центральні держави, і тому в 1918-му році вдержувала зв'язки з Українською державою бодай у вигляді консульських зв'язків. 1919-го року кожний дипломатичний крок грецького уряду був тісно контрольований Антантою і політика грецького уряду була більше, ніж боязлива. Незважаючи на те, ставлення урядуючого тоді в Афинах грецького міністра закордонних справ, Діомідіса, до української Дипломатичної Місії було, хоч з одного боку здержане, то з другого — дуже прихильне, джентльменське. Це віддзеркалювало і рівночасно розділяло грецьку офіційну, придушену Антантою, політику від справжнього наставлення грецького уряду і громадської думки до України, з якою Грецію в'язали все великі господарські інтереси.

Склад української Дипломатичної Місії в Афинах був такий: Ф. П. Матушевський — посол, М. П. Левицький — радник, С. Рафальський — перший секретар, Л. Ламбріонідіс — другий секретар, Гримевіч — військовий аташе, Е. Глузман — торговельний аташе, Галаган — урядовець і Ю. Рейзе — перекладач.

Україна в той час була у відвертій і безпощадній війні з Росією і Польщею за свою незалежність. Неприязно ставилася до України і Франція, потуга, що була тоді диктатором на Паризькій мирній конференції, співврятником старої російської імперії і творцем великої Польщі, як заборолу проти Німеччини в центральній Європі. Ось тому і праця української Місії в Афинах була тяжка, натрапляла на різні інтриги й провокації, як з боку російського посольства, так і французького, а то й сербського.

Українське посольство спершу примістилося у «Grand Hotel de Bretagne», біля королівської палати. Зараз же на другий день грецька преса подала вістку про приїзд української Дипломатичної Місії, а потім одна з грецьких газет опублікувала й мале інтерв'ю з українським послом.

5-го березня о год. 11-ій вранці посол Ф. Матушевський мав уже урядову візиту в грецького міністра закордонних справ Діомідіса, який ввічливо прийняв українську делегацію (шефа Місії, радника і секретаря), виявив свою гостинність до української місії, «з присутності якої був радий». Таким чином дату 5-го березня 1919-го року можна рахувати як історичну, бо в Греції бодай частинно визнано українську Місію. Тогочасний прем'єр Греції Венізелос (душа тодішньої Греції) був у західній Європі — Парижі й Лондоні — і тому не міг особисто прийняти українського посла. Отже повне визнання української Місії було відкладене до часу, коли повер-

неться грецький прем'єр Венізелос (до вересня 1920 р.). Із звідомлень українських пресових агентцій і посольств України в західній Європі знаємо, що особисте ставлення Венізелоса до української справи (згідно з його заявами в Лондоні) було прихильне.

Крім міністра Діомідаса, велику допомогу нашій Місії в Атенас дав колишній консул Грецького королівства в Москві, Сагіріянїс, який — втікаючи з совєтської Росії — одержав в Українській Республіці притулок і спроможність спокійно переїхати до Одеси, а звідти кораблем до Греції. Тут він став посередником для влаштування українському послові візити в грецького атенського митрополита Мелетіоса — голови Грецької Церкви, відомого демократа, людини впливової у царгородських патріярших колах, де вирішувалася доля Української Автокефальної Церкви.

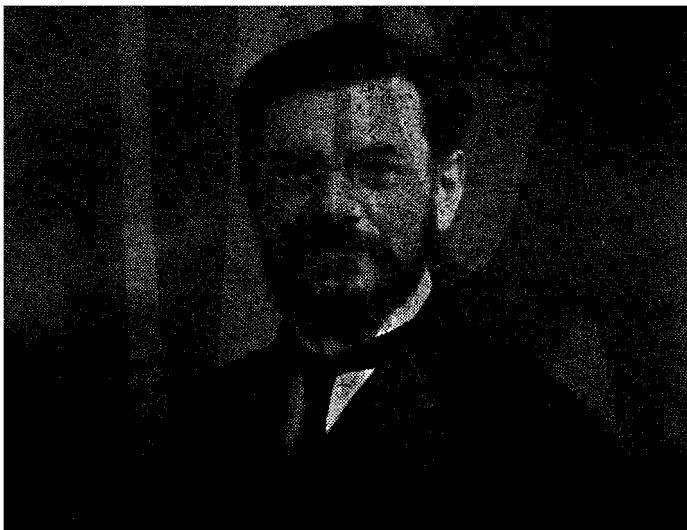
Завдяки зв'язкам українського посольства, 8-го березня 1919-го року посол Ф. Матушевський був прийнятий грецьким митрополитом. Обговорено становище Української Православної Церкви, її боротьбу за незалежність від московського патріярхату, антидержавне і протиукраїнське ставлення московських владик в Україні Антонія і Євлогія*, яких уряд України був примушений інтернувати в монастирі оо. Василян у Бучачі (в Західній Україні). Тут вони користувалися повною релігійною свободою, з розпорядження митрополита Української Греко-Католицької Церкви А. Шептицького були під опікою, щоб у потреби захистити їх від неприємностей, що могли виникнути з боку українських громадян. У 1920-му році заходами митрополита А. Шептицького їх звільнено і з його матеріальною і технічною допомогою вони виїхали до Царгороду.

Розуміється, що посол Ф. Матушевський, хоч сам був православного обряду, але як чесна й патріотична українська людина став в обороні гідності українців-католиків і митрополита А. Шептицького, який від 19.9. 1914-го до 10.9. 1917-го року був інтернований російською владою в православній монастирській тюрмі в Суздалі. Матушевський не приховував перед грецьким владикою і тих російських переслідувань, що їх зазнали від російської Православної Церкви і уряду українське православне духовенство і весь український нарід, для якого російська церковна влада була одним із зна-

*) Антоній Храповицький (*1864) — єпископ Волинський, митрополит у Харкові, відомий як провідник найбільш правого напрямку в російській православній церкві; один з кандидатів на московського патріярха, безоглядний русифікатор Православної Церкви в Україні, організатор монархістичного руху серед духовенства гостро централістичного напрямку; безоглядний противник українського національного державницького руху.

Євлогій Георгієвський (*1868) — Люблинсько-холмський архієпископ, один із провідників чорносотенного «Союзу Русского Народа», член 2-ої і 3-ої «Державної Думи»; відомий з антисемітського наставлення, захисник антижидівських погромів. В час російської окупації австрійської провінції Галичини (1914-15) силою запроваджував православ'я, переслідуючи Українську Католицьку Церкву. За Української держави (гетьманату П. Скоропадського) був членом Найвищої Церковної Ради, а після 1920-го року якийсь час жив у Царгороді, потім у Франції, де разом з іншими російськими провідниками очолював російський монархістичний рух. («Большая Советская Энциклопедия», Москва, 1926, т. I, стор. 92-93, Москва 1930, т. 23, стор. 823; «Українська Загальна Енциклопедія», Львів—Станіславів—Колюмня, 1933-35, т. I, стор. 130 і 1182).

рядь у русифікації українського народу і його обряду. Візита посла Матушевського в грецького митрополита була дуже корисною, позитивною для обидвох сторін.

Федір П. Матушевський (21. VI. 1869-21. X. 1919)

(Фото: Атени, серпень 1919 р.)

Окремою сторінкою діяльності української Місії в Атонах були відносини її з іншими посольствами, акредитованими при грецьким уряді. Розуміється, що крім дуже ворожого антиукраїнського ставлення посла царської Росії князя Демидова, який, крім видумування спліток, провокативних намов грецьких чинників проти українського посольства та фабрикування фальшивих вісток про Українську державу і її посольство, нічим корисним не міг зайнятися, — всі інші посольства ставилися до української Місії краще, або приязно. Стримано ставився (також під намовою російського посла) ще посол Франції. Він хоч і прийняв на офіційну візиту шефа української Дипломатичної Місії, але не вважав за відповідне зробити ревізиту українському послові. Всі інші послы, як Англії, США, Італії, Голляндії, Бельгії, Бразилії, Персії, Грузії, Еспанії (шарж д'афер), прийняли українського посла ввічливо і склали свої ревізити в резиденції українського посольства спершу в готелі «Phaléге» в Новому Фалероні (при Одос Іпіту, 7), а потім в Атонах (при Одос Чакалофф, 12). Лише посол Югославії, ідучи слідом русофільської традиції Сербії, не мав охоти ввійти в стосунки з посольством України.

На окрему згадку заслуговує ставлення до українського посла в Атенях представника США Г. Дропперса*, що незвичайно приязно й жичливо прийняв незалежницькі свободолобні змагання українського народу. По довшій розмові з послом Ф. Матушевським він заявив: »Я тепер усе розумію, і ще раз скажу, що всі наші симпатії на боці України, тільки скажіть, яку реальну поміч можемо вам дати взагалі і чим я міг би стати вам у пригоді«.

Зрозуміло, що Україні треба було тоді не допоміжної чужої військової сили, а лише зброї, медикаментів, грошей і, що найважливіше, морально-дипломатичної допомоги — визнання України »де юре« з боку США і англосакських держав.

Американського посла цікавило політичне внутрішньо-українське положення, зокрема українсько-російські взаємини. Потім йому передано, як і іншим послам при грецькому уряді, багатосторінковий меморандум, в якому з'ясовано всю українську проблематику з погляду історичного минулого, тодішнього державного життя України, її економічного розвитку і ставлення України до її сусідів.

12-го квітня 1919-го року грецький міністер закордонних справ вдруге прийняв посла Ф. Матушевського і обмінявся з ним поглядами на тему визнання грецьким урядом України. Поручено і питання мирної конференції в Парижі, де остаточно вирішувалася доля народів східної Європи. Міністер Діомідіс сказав тоді: »Всі наші симпатії є на боці національних прагнень народностей Росії, в тому числі й України.

Цього дня Ф. Матушевського прийняв посол Італії барон Авенано і висловив свої симпатії до України, а 14-го квітня українську делегацію гостей у себе румунський посол, висловлюючи повне співчуття Україні з приводу її тодішнього тяжкого положення, розуміючи її, як представник країни, яка також довгий час була під чужою, турецькою владою.

24-го квітня американський посол Дроппер знову прийняв посла України. В розмові цінним було його вияснення становища США на Паризькій конференції, де США репрезентував сам президент Вільсон, якого європейські політичні спекулянти, що поряdkували тоді Європою не по волі її народів, а в інтересі одної чи другої великодержави, особливо Франції, використовували як авторитет.

Загально можна було прийти до висновку, що серед прихильних до України акредитованих в Атенях чужоземних послів, особливо приязним були послы США (Дропперс), Італії (Авенано) і посол Грузії Мдівані, якому наше посольство підготувало добрий ґрунт для нав'язання знайомств з іншими акредитованими представництвами. Посол Грузії завжди і всюди, при кожній зустрічі з чужоземними дипломатами, підкреслював вагу й значення України, як держави в новоупорядкованій Східній Європі, та з'ясовував потребу нав'язати з нею постійні дипломатичні зносини. Посольство Грузії прибуло до Греції наприкінці червня 1919-го року й було в дещо щасливішому становищі, ніж українське посольство, бо Грузія вже мала забезпечену приязнь і визнання з боку держав Антанти: Франції, Англії, США,

*Г. Дропперс — американський міністер до Греції, професор економіки Вільямського коледжу у Вільямсствні, Масс., США.

Італії та інших західних держав Європи. Це було корисне й нашому посольству в Афинах.

Крім дипломатичної служби і діяльності, українська Місія в Афинах опікувалася і полоненими українцями (з царської армії), що жили в Салоніках. Видавала і журнал «Українсько-Грецьке Рев'ю» грецькою мовою, інформуючи таким способом грецький інтелектуальний і політичний світ про українське історичне минуле, про політичне положення Української Республіки, її економіку, про життя греків в Україні, що жили в Причорномор'ї та в Одесі (біля 105 000). Крім того українське посольство підготувало й редагувало статті для атенської преси, цікавилися становищем українських монастирів св. Пантелеймона і Іллі на Атосі.

21-го жовтня 1919 року несподівано помер в Афинах на удар серця український посол Федір Матушевський. Тут же й поховано його. Наступником (шефом Місії) став М. П. Левицький, що з неменшим патріотизмом продовжував діяльність Місії аж до її виїзду з Греції 1-го серпня 1920 року.

В Афинах у державних архівах і бібліотеках, як спадщина по Місії, залишилися журнали «Українсько-Грецьке Рев'ю», меморандум та листи-кореспонденція, а на кладовищі грецької столиці — могила великого патріота України, посла Федора Павловича Матушевського, визначного українського й політичного діяча, редактора першого українського щоденника в поневоленій Москвою Україні «Громадська Думка» (1906), члена Радикально-Демократичної Партії, вірного сина Української Православної Церкви, що хотів бачити її так само незалежною, автокефальною, як і рідну й дорогу йому Ватківщину-Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. М. Грушевський: «Ілюстрована Історія України», друге вид., Вінніпег, 1918, стор. 52-93.
2. М. Кордуба: «Територія і населення України», Відень, 1918, стор. 16.
3. І. Крип'якевич: «Огляд історії України», Київ-Львів-Відень, 1919, стор. 7-13.
4. Б. Галайчук: «Організація Української Дипломатичної Служби», Історичний Календар-Альманах «Червоної Калини» на 1939 рік, Львів, стор. 35-38 і 81.
5. Ф. Матушевський: «Із щоденника українського посла», «З минулого» — Збірник, т. I, Варшава 1938, Український Науковий Інститут, т. 48, стор. 138-157.
6. С. Баран: «Митрополит Андрій Шептицький», Мюнхен, 1947, стор. 18.
7. І. Холмський: «Історія України, Мюнхен, 1949, стор. 31-35, 43-45, 48-49.
8. І. Токаржевський-Карашевич: «Царгородські спомини, 1919-1921 роки», «Визвольний Шлях», Лондон, ч. 7, 1952, стор. 33.
9. J. Reshetar, Jr.: «The Ukrainian Revolution 1917-1920», N.J., 1952, p. 270.
10. Д. Дорошенко: «Історія України, 1917-1923 роки», т. 2, Ужгород, 1930, Нью-Йорк, 1954, стор. 157.
11. В. І. Halajczuk: «El Estado Ucranio del Siglo XX». (Formacion-Reconocimiento-Perdida de la Independencia-Personalidad Internacional), Buenos Aires, 1953, p. 101-102.
12. В. Трембіцький: «До 40-ліття дипломатичних зносин Української держави», «Вісник», Нью-Йорк, ч. 4 і 5, 1958, стор. 9 і 15.
13. В. Трембіцький: «Про українсько-американські стосунки в Греції», «Вісник», Нью-Йорк, ч. 4, 1960, стор. 23.
14. О. Орликовський: «Про дипломатичні зносини України з Царгородською Патріярхією», «Вісник», Нью-Йорк, ч. 5, 1960, стор. 21.

Д-р Микола АРКАС

РЖЕВНИЦІ, ОДНЕ З ПОГАСЛИХ ОГНИЩ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ

(Закінчення, 5)

Пригадую й жвавого, завжди веселого Івана Симоновича Паливоду, колишнього міністра УНР. У Ржевниці він вже встиг перекувати меч на рало й викладав в гімназії малювання. Тоді, це був моторний, незвичайно моложавий пан, що любив пожартувати й потанцювати з панночками і, як видно, за минулим не тужив й весело дивився в майбутнє. Пам'ятаю і його милу й дуже гарну дружину з прекрасними очима, здається, у першій подружжі, Рябову.

Математичні науки викладав у гімназії пан Майстренко, старий педагог, відірваний од своєї професії війною, на якій був тяжко контужений у голову. Тихий, на рідкість скромний, завжди засмучений й заклопотаний невезінням у житті, він був ніжним й дбайливим сім'янином і болів душею за свою хвору дружину й сінка-підлітка, що теж вчився в гімназії й теж був крихкого здоров'я. Лагідна й незвичайно порядна людина, пан професор Майстренко завжди лишався в тіні й не брав участі в інтригах та ворохобні, які не минули й нашу гімназію.

Контузія лишила свої наслідки на здоров'ї професора; він іноді забувався й починав, жестикулюючи, сам з собою розмовляти. Це не було признакою ненормальності, а просто хвилими приступом амнезії, але сторонні люди в такі моменти злякано кидались від нього...

Туманно пригадую Бориса Миколайовича Лисянського, який певний час теж жив у нашому містечку з дружиною й двома донями, стрункими й пригожими юніями. Пан Лисянський, коли не помиляюся, був неабияким поетом, писав вірші, але їх, здається, з присущою йому неспіливості, не публікував. Він був великим ідеалістом, людиною дуже лагідною і сумирною, доброю і порядною. Думки і мрії його вітали в блакитних емпіреях, а дійсність, тим часом, снувала нерадісну стежку його життя.

В одній з його гарненьких дочок об'явилася туберкульоза легенів і вона, здається мені, пізніше померла.

Після другої світової війни Борис Лисянський опинився у Франції, де й упокоївся на початках 50-их років. Займав він тоді відповідальну посаду при митрополиті УАПЦ.

Лисянський, талановитий і надхнений поет із нахилом до романтизму, мав у вимові, на жаль, велику ваду: не міг вимовити звуку »р«. По-гусиному витягаючи шию, він деклямував:

«У янці на голях гйоми гйохотали...»

Або з Лесі Українки:

«Я на гойю кйуту кам'яную...»

Учителем співу в гімназії був пан *Яковенко*, ще молода, дуже талановита людина; з учнів й учениць він організував гарний хор, який, між іншим, проводив на Вічність і мою неньку.

Не можна не згадати й пана *Т. Пасічника*, що немало поклав сил на користь своїх учнів.

Стоять перед моїми очима й пан *Богацький* із своєю дружиною *Валентиною Богацькою*, також пан *Чернявський*, — всі вони заслужили добру пам'ять своїми трудами.

Згадую з великою пошаною й лікаря *Степана Павловича Шишківського*, що зворушливо піклувався про здоров'я учнів і ночі не спав, коли умирала *Любов Миколаївна Шелухина*, силкуючись утишити її страждання; не кинув він пізніше і її чоловіка *Сергія Павловича*, стояв у його узголів'я, коли до нього приступила смерть.

Пан *Шишківський*, понадсороклітній мужчина, був присадкуватої й міцної постави, рудоволосий, з рудим ластовинням на лицях й руках, товариський і життєрадісний, меткої кебети й доброго серця. Знову ж таки, покликаючись на чутки, про дальшу його долю знаю те, що трудні дні свої він закінчив героїчно: допомагав чим міг полоненим й за те був розстріляний гітлерівськими катами.

З вихователів і виховательок гімназії пригадую панів *Проскурівського*, *Тинянка*, *Іржаківського* та *Лідію Ісаківну Шляхтиченко*.

Пан *Проскурівський*, кремезний козарлюга, вилитий Тарас Бульба за молодих літ, ревно виконував свої виховні обов'язки, часом віддаючи данину козацькій традиції. Та й як було не відпочити від присікуватого Яна Амоса Коменського колишньому хороброму воякові? Чарочка, друга, третя, десята живиці-горілочки й пан *Проскурівський* марширував у ліс розгулятися на волі й спочити під шатром вікових дубів. З лісу повертався він осяяний світлими емоціями козацької душі, брав під ручку Амоса й приступав до відповідальної праці.

Пан *Тинянка* йшов по його стопах, не відстаючи ні на крок, теж саме пан *Іржаківський*, сухорлявий, моторний й симпатичний, що загинув пізніше на каналських роботах у Німеччині.

Тією ж виховницькою діяльністю займався й пан *Нагірний* і, здається, його мініатюрна дружина. Сам пан *Нагірний*, плечиста й опасиста людина, скидався на Дантона, переодягненого в сучасний цивільний одяг.

Подружжя *Шляхтичків*, — *Лідія Ісаківна* й *Михайло Юхимович*, — осіло в Ржевниках дещо пізніше.

Лідія Ісаківна була, здається, одинокою кваліфікованою вихователькою й справді вірцево виконувала своє завдання. Її чоловік, доктор *Шляхтиченко*, впродовж кількох літ вів канцелярію Празького Українського Університету; на ньому лежали увесь тягар і відповідальність, я б сказав, навіть престиж університету, бо через його руки проходили всі урядові папери, всі справи деканату й ректорату, всі зносини з чеським урядом і т. д.

Його моторність, кмітливість, рідкісна сумлінність у виконванні своїх службових обов'язків й подиву гідна працездатність заслуговують на вдячне признание всієї професури й всього нашого студентства.

Подружжя Шляхтиченків було в близьких відношеннях із старим подружжям Шелухиних і, по смерті Любови Миколаївни, любовно, як дитину, опікало безтямного від горя Сергія Павловича. Головне, їм належить велика заслуга, що останні місяці свого життя він не остався на самоті, в занедбанні, що був оточений любовним піклуванням цих двох справжніх його друзів.

Після зрезигнування пана Хлюра, директором української гімназії призначено університетського професора *Агенора Артимовича*, який і перебрався з Праги до нашого містечка.

Професора Артимовича я добре знав ще з моїх студентських літ, коли він викладав античну філософію в університеті, а побіжно — греку й латину. Якраз він і проф. Іван Мірчук брали мене на диби, коли я здавав малий ригороз і наосліп блукав по хащах різних філософських теорій.

Професор був західнім українцем старої австрійської школи, в житті й у виконуванні своїх обов'язків людиною педантичною, пунктуальною, акуратною, совісною й бюрократично-формалістичною, в зносинах з людьми — коректною, офіційно люб'язною, але завжди тримав себе на певній дистанції від загалу.

Найближче він був з професором Василем Сімовичем, який теж тоді переселився до Ржевниць.

Але, не дивлячись на холодок, який завжди від нього віяв, він був симпатичною, чутливою й доброю людиною і не зовсім личили йому епітети, якими нагороджували його студенти: «сухар», «мумія», «футляр»...

Таким він був назовні, ближче ж натуру його тяжко було розпізнати, а ще тяжче заглянути було в його душу. Для мене ж він лишився справді «футляром», у яким зберігалось багато цнот і, в першу чергу, сумлінність у кожному своєму вчинку, порядність й добре, чутливе серце. І справді, коли його чернечо-аскетичне обличчя осяювала усмішка, вона віддзеркалювала лагідність і доброзичливість його вдачі.

Професор Артимович був гарний з виду, поставою — високий, худорлявий, ідучи, сильно горбився; мав добрі карі очі, смугляве обличчя, сріблисто-сиве волосся, чорні брови й невеличкі чорні вуса (здається). Як казали лікарі, був склеротиком й, взагалі, здоров'ям похвалитись не міг. Завжди носив чорну візитку й штани з поздовжніми темносіро-чорними смужками, й чорний капелюх.

Мова його, типово галицька, була кострубата, бо речення він часто будував на німецький лад і вживав деякі слова рідного діалекту; замість дієсловного кінцевого «ся», — висловлював «ші»: «дививші», «заосмотрювавши» і це, «фонетично», зближувало його говірку з польською. Був запеклим холостяком — «целібатником», був підстаркуватим, але і в літах лишився вродливим.

Ставши директором, він зараз же взяв гімназію в «шори» і так її підтягнув, що персонал почав нарікати; але ремствування швидко вщухло, бо всі побачили, що реноме гімназії зразу ж злетіло вгору.

І ось, раптом, крилата поголоска рознесла по всіх усядах сенсаційну новину: Пан професор Артимович жениться!!

Абсурд! Але незабаром від абсурду лишилися тільки ріжки та ніжки:

професор Артимович знайшов нарешті подругу життя й одружився з нею! Дружини його я ніколи не бачив, хоч «молоде подружжя» й далі жило у Ржевницях, не побачив тому, що, одружившись, пан професор помер!

Ось як іноді жорстока доля сміється над людиною...

Оскільки проф. Артимович мав аристократичний вигляд, настільки проф. Василь Сімович, з ніг і до голови, був невимушеним демократом. Професор Сімович у всіх відношеннях був людиною цілком іншого порядку, був жвавим, рухливим, реагуючим на все, говірким, компанійським, майже експансивним, дуже діяльним, дуже оптимістичним. Наскільки проф. Артимович був консервативного думання, настільки проф. Сімович відзначався вільнодумством і симпатіями до всього «прогресивного». Зовнішній вигляд його і його дружини був підкреслено простацький, така сама була і їх поведінка й манера під час розмови. Професор і його дружина були присадкуваті, з простими обличчями, одягалися теж просто. Професор мав, крім того, солідну «селянську» борідку. Йдучи, він мав звичку похитувати головою з боку на бік, ніби докоряв комусь: «ай-ай-ай-ай!», тому й прозвали його «кум, крути головою».

Зі студентами він поводився по-товариському, називав їх «панамитоваришами», а то й просто «товаришами» й дуже уболівав за чистотою нашої мови. Пам'ятаю, я якось сказав «божественний», — так він хопився за скроні:

— Ви, пане-товаришу, завідомо помосковщуєте нашу мову: треба казати — «бозький»!

Згадав оце тепер про милого й незморного трудівника, пана Сочинського, що був не то діловодом, не то мав якусь посаду інтернатську в гімназії. Він все мріяв знайти собі «пару», самотність його гнітила й особливо тоді, коли наставала пора купання в Вероунці. Він никав по березі, де в різних позах вигрівалися до сонечка наяди, любувався ними й впадав у ще більший песимізм і розпуку...

На місці було б тут згадати мені незабутнього Дмитра Івановича Дорошенка та його милу дружину Наталію Михайлівну, що жили один час в сусідніх Добржиховицях, але з цими добрими геніями моїми зв'язано у мене стільки теплих спогадів, що вони непомірно розширили б цю мою скромну й невибагливу повість. Про них я вже писав окремо й маю намір ще раз присвятити їм окремий розділ спогадів.

З Симоном Петровичем Наріжним, тоді студентом (як і я), я познайомився на початку двадцятих років на викладах. Жив він тоді з родиною в Клановицях: він, дружина його Орина Лаврівна, доня-підліток Наталя й зовсім маленька Марійка. З того часу й по сьогоднішній день ми хоч і не товаришували, але були й є в дружніх відносинах.

Знаходжу доцільним подати характеристику наших взаємовідносин самого доктора С. П. Наріжного. У своїй книзі-звіті «Як рятувати Музей Визвольної Воротби України» (Цюріх, 1959 р.), на сторінці 195-ій він пише: «З др-ом Миколою Аркасом я був знайомий майже від перших років еміграції. Наше знайомство підтримували спочатку спільні лекції, зокрема у проф. Д. Дорошенка, потім сусіднє оселення. Ми ніколи не скучали один за одним, хоч би як довго не бачились, але нам завше було приємно

зустрінутись, обмінятися новинами й поглядами на справи та завжди було що згадувати з минулого».

Характеристика досить влучна й правдива, але від себе ще додам, що я особисто дуже шанував Симона Петровича, з цікавістю прислухався до його суджень і, взагалі, мені завжди було приємно з ним побалакати, хоч ідеологія й політичні погляди у нас були різні. Часто ми сперечалися й дискутували в потязі, повертаючись із лекцій додому, часто я користувався гостинністю Орини Лаврівни, відвідуючи їх в Добржиховицях. Але надійшли чорні дні. Американська бомба розбила нашу національну скарбницю, ледве не погубивши всю родину Наріжних. Гітлерівці косилися на музей «унтерменшів», але чіпнути його не встигли. Після збомбардування музею, родина Наріжних знайшла мешкання у Гласній Тржебані на самім відшибі її. Мушу тут оговоритися, що коли д-р С. П. Наріжний заходився працювати в музеї, він з родиною покинув Добржиховиці, щоб мешкати при музеї.

Від Гласної Тржебані теж було недалеко до нас і ми часто бували один у одного. Чим далі, тим настрої ставав тривожнішим: — наближались »ластівки родини«.

Симон Петрович, людина дуже обережна й скрита, входячи до нас, питав:

— Ну, що нового у вас чувати? — і мовчки, уважно вислухував і брехливі, й правдиві чутки. Коли ж ми звертали до нього з таким самим запитом, він розводив руками:

— Нічого сенько не знаю!

Нарешті, »ластівки« прилетіли. І я, і Симон Петрович познайомилися з »Смершом« і »Енкаведе«, і я і він почували себе худобою в оборі бойні, що жде своєї черги. Треба було тікати, але Симон Петрович, фактичний опікун музею, ні про легальний від'їзд, ні про втечу не думав. У цей час на музей наклали вже свою тяжку лапу москалі.

Не розумію й досі, як розважний, розумний Симон Петрович тоді вже не збагнув, що з большевицьких пазурів не вирвати музейного скарбу, та ще так знищуюче компромітуючого большевиків, навіть усім святим до купи. Для мене справа була ясна: що з нашого возу упало в пащу кривавого дракона — те пропало. Однак, Симон Петрович міркував інакше. Вже з Чехії, безстрашно він волав до всього вільного світу, щоб він рятував музей. І ось, коли мені з родиною пощастило через »ІРО« здобути всі необхідні папери для легального виїзду на захід, конспіративно ми зійшлися з Симоном Петровичем у глухому лісі й там він переказав мені все, що я маю робити у Франції, щоб спасти музей.

Над нами, змовниками, низько схилялися посипані снігом віті ялин та сосен, в безлистім гілляччі шорохтів легенький морозний вітрець. Одержавши всі інструкції, я розпрощався з Симоном Петровичем навіки: ми опинилися на двох окраях світу: я — у США, він — в Австралії...

Розуміється, щось корисне для врятування музею мені зробити не вдалося та й не могло вдатися з тої простої причини, що покликатися на якібудь юридичні параграфи в сперечанні з комуністичним беззаконням було більш, ніж наївно, і ні агресивність з мого боку, ні інертність, яку закидає мені С. П. Наріжний, справі допомогти не могли б.

А згадав я про це тут тому, що «історична змова» теж відбулася серед ржевницької лісової глухомані...

У Ржевниціх у моєї зовиці Надії Іванівни Аркас довгий час проживало подружжя *Самойловичів*.

Доктор *Микола Павлович Самойлович*, людина атлетичної постави, славився своїм ерихонським голосом «бассо профундо»: як ревне, бувало, так шибки дзеленчать, а раз — навіть картина зі стіни впала. Пан доктор був завзятим поборником гетьманської ідеї і палким москвофобом. Його дружина, пані *Льоля* (Олена), кремезної корпуленції дама, досить вродлива, також була співачкою, актрисою і здібною поетесою. Голос її був незвичайно лагідного тембру, а чистота її мови могла рівнятися хіба тільки з мовою проф. *Дмитра Івановича Дорошенка*.

Микола Павлович мав трьох братів: *Михайла*, *Бориса* й *Олександра*. Останні два також були талановитими співаками.

З якихось причин *Самойловичі* не встигли виїхати з іншими біженцями на захід; червоні захопили їх у Ржевниціх, але їм пощастило чудодійно висковзнути з пазурів «Смершу». Про це слід розповісти:

Довідавшись, що вони фатально забарились, я побіг до *Миколи Самойловича*, а потім до його брата *Бориса Михайловича*, що також не встиг утекти зі своєю дружиною *Лесею*, і радив їм негайно ж утікати до *Пльзня*, де був збірний табір для втікачів під протекцією американців. Але на успішне завершення втечі було мало надії, бо Чехія вже вся була під кормигою большевиків і перед *Пльзнем*, на станції *Голоубков*, московські енкаведисти ретельно перевіряли документи всіх, хто їхав залізницею до *Пльзня*. Подробиці втечі необхідно було докладно обмірковувати, а покищо я радив обидвом *Самойловичам* узяти зброю і фуксом приєднатися до місцевих чеських повстанців.

Сам я був «братчиком» підпільної чеської «боювки» ще з перших днів німецької окупації Чехії і тому мені нетяжко було всунути обидвох *Самойловичів* у ряди чеських партизанів, тим більше, що мій безпосередній «велітел», капітан *Х.*, ворожо ставився до комунізму і був людиною дуже гуманною, навіть до німців, яких партизани ловили в лісах, він ставився по-лицарському. Головне ж — капітан *Х.* був українофілом.

Знаючи, що в обидвох *Самойловичів* «рильце в пушку», він однак погодився приховати їх серед повстанців і наказав мені доручити їм рушницю, багнети та дві ручні гранати німецького гатунку.

Навантажений цією смертоносною зброєю, я прибіг до *Самойловичів*. *Микола Павлович* відразу збагнув ситуацію і взяв зброю, але *Борис Павлович*, побачивши багнет і гранату, страшенно схвилювався, навіть не доторкнувся до них, а мене прохав, щоб я ублагав капітана *Х.* призначити його санітаром. Я, однак, не встиг здійснити його прохання, бо він з дружиною раптом зник.

Микола Павлович мудро вирішив, що для того, щоб спасти себе й дружину, треба залізти в саме кодро. І ось він з'явився озброєний на «радницю» *Ржевниць*, де приміщувалась чеська повстанська штаб-квартира, в ролі перекладача-посередника між червоноармійцями і чехами.

Я саме стояв на варті у дверях чеського полковника і побачив Самойловича, як він спокійно й авторитетно щось пояснював советському лейтенантові-енкаведистові. Я просто отетерів, але Микола Павлович, йдучи мимо, хитрацьки підморгнув мені й зник за дверима разом з енкаведистською поторочкою. Недаром Самойлович був обдарованим актором!

Приблизно, через півгодини він повернувся сам:

— Знайте, дорогий мій, ґрунт під моїми ногами вже тліє. За всяку ціну треба втікати, інакше пропаду: советський ґицель уже питав мене про мене ж і нагороджував при тій таких епітетами, що — якщо попадуся — замордують... Хоч до лісу треба втікати.

— Ліс очищують червоні гончаки, — зловлять!

— Тоді я вже не знаю, що робити, — розпачливо прошепотів доктор.

— Ідіть, Миколо Павловичу, просто до полковника й одверто розкажіть йому про все. Він же «народні демократ» і симпатіями до червоних не палає, особливо після того, як у його ад'ютанта советський майор зірвав з руки годинник-бранслет.

— Піду, або пан або пропав! Благайте за мене Бога!

Через дві години, забезпечений фальшивою посвідкою, що він «чеський обчан», ім'я рек, везе хвору дружину до пльзенської лікарні, Самойлович сів із дружиною до потягу і щасливо опинився під американським омофором.

Микола Самойлович помер у США, здолав його пістряк. Борис Самойлович помер нагло в Німеччині на митниці, коли вже мав сідати на пароплав. Пані Льоля ще живе, а Леся померла на Лонг Айленді в Сі-Кліффі.

*

Ця невибаглива моя повість про Ржевниці, про їхні околиці та українців-ржевничан, не претендує на абсолютну вірність і точність даних. Все, що я тут подаю шановним читачам, писано мною з пам'яті. Але, коли й подібаються в ній завади, а може й суб'єктивізм у характеристиці окремих осіб, — все ж таки, хоч крихіточка з неї, я певен, стане історії в пригоді.

Для мене ж особисто милі Ржевниці залишаться до останнього дня мого життя мерехтливо-світлою загравою на тлі спогадів, повитих серпанком туги й жалоби. Там бо лишив я свою молодість, свої блакитні мрії і рідних, безмежно дорогих мені людей. Там саме вперше зустрівся я і з своєю вірною дружиною, там вперше почав дибати й по-дитячому лепетати мій дорогий синок.

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І ВЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНІН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА »В. Ш.« СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

Р. ВОЛОДИМИР

Високим і світлим

Коли питаюся —
 куди, що далі?
 Коли крадуться в мене сумніви,
 вдивляючись у велетів,
 породжених із сім'я атомів,
 та спогадавши враз
 заобрійне і прадідівське роздоріжжя,
 глуху, загрузлу в болотах, осінню ніч,
 повалені хрести на могилах,
 та кам'яний той шлях,
 що всякого по собі носить —
 однаково, чи зайд, на київський священний стіл,
 чи жертви супостатові, в Луб'янку, Бабин Яр,
 тоді, о ні, невтішно не ридатиму, — молюся . . .
 До вас молюсь, високі, світлі постаті,
 я ваші душі непорочні викликаю й чую,
 як оновляюсь, виростаю, кріпну;
 така сила народжується в серці,
 така відвага кинутись у боротьбу,
 така готовість солодко за батьківщину вмерти,
 як ті, що падали за волю України.
 Широко розкривається пророчий зір душі й читаю:
 все-все розсиплеться в свій час у порох,
 як в о д н і о н и Вавилон, Асирія і Картагена.
 Як розпадались вічний Рим,
 і Візантія, й Третій Рим, і Третій Райх,
 так повалиться все, що на неправді й злочині збудоване.
 Обернеться на попіл варварська централь Сатани
 і, на зразок Калігули, Аттіли, Джінгісхана,
 назавжди щезне Джуґашвілева несита зґрая, а к и о б р и .
 Допоки бо гориш у серці
 негасна іскро щонайвищої любови,
 запалена Високими і Світлими,
 що полягли охоче за незнатих друзів,
 не згине віра в перемогу правди.

Коли зо мною ви, Високі, Світлі —
 в душі питаннів більш немає;
 ясне щ о д а л і і к у д и, все-все ясне,
 яснї дорога, зміст, доба, ясне буття і ціль.
 Бо як у краю мучили вас, о Високі, Світлі,
 ви залишали кров'ю списані слова —
 за кров, за рани, за руїну,
 верни нам, Боже, Україну;

коли вели на страту, ви жаліли лиш,
що більше не поборетесь за Неї,
що вдруге згинуть за Неї ви не зможете;
коли в бою на чужину загналися,
в Парижі, Роттердамі, Мюнхені
підняті прапори держали до загину,
на те, аби самотнім краю не оставити,
щоб, супроти навали ворогів,
бої всередині зміцняти,
їх другим фронтом влгшувати;
коли найкращі з-поміж вас
на бойовищах падали,
то піднялись нові борці на їхнє місце
і в Білогорщі тінням славного борця клялися:
здобудемо Д е р ж а в у Українську,
або у боротьбі за Неї згинемо!

Високі, Світлі! Ви, що в мене на найвищім п'єдесталі!
Клонюся до землі, сліди святої пам'яті цілую,
керую зір туди,
де ваш прекрасний дух ширяє,
і вірю — це є дух відвічної стихії,
що виніс і поставив вас на грані двох світів —
нове, велике, вільне, праведне, життя творити!
Сурма вістус, чую голос ваш,
о, знайте, що готов на поклик.

Леонід ПОЛТАВА

Із »Сповідей«

Ця ніч як зашморг, як глуха петля
Від люті почорнілого удава.
Підходить суд. І душить марна слава
І чужини мертвіюча земля.

У півсліпих, безумних від розпуки
Очах червоних (о, не від пожеж!) —
Востанне ломлять скам'янілі руки
Крилаті видива колись готичних веж.

Найвищий суд. Так судять після бою,
Невиграного: мій народ і я . . .
Сьогодні тут я сам перед собою
Стою навколішки — осліплений судія.

А Ти — шепочеш хвилями Дніпра
І моря Чорного ревеш валами:
— Устань, скріпись, возобновись ділами
Для нашого, для людського добра! —

І сині крила рідних вечорів
Ти посилаєш на мою тривогу,
Щоб я моливсь лише Тобі і Богу,
Щоб я для Тебе і в Тобі горів!

О, суде мій найвищий! Не відходь! . .
В готичну вежу обертається будинок . . .
Не я себе судитиму: народ
Розсудить наш найвищий поєдинок.

А вам тоді — сволоті світовій,
Вам, ковалі золочених кайданів, —
Ми цілим людством виповімо бій
На Господом освяченим Йордані!

1963

Левко РОМЕН

Містерія ночі

Містерія ночі, мов дійство тайниче,
Знов пише, проходячи, знаки пророчі:
То марами сонними в безвісті кличе,
То ризою неба приковує очі.

Цяткі ж ті блискучі, що з вічності прірви
Моргають і прівісті сіють похмурі,
Нам кажуть: із виру ніхто вас не вирве,
З подій неминучих космічної бурі.

Не сон вас чекає, а зміна-загибля,
Та збуджені сили живуть, не вмирають,
До себе покличе їх соняшна влада,
Знов діється казка — в ествах оживають . . .

Ось промінь від зірки, провісник далекий,
В росинці тепленькій яскріє на віях,
Неначе шепоче: нікчемні всі втеки,
Бо в тобі ті сили — і в праці і в мріях!

Не спиниться владний цей рух споконвічний,
Протест же твій марний, мізерна людинко . . .
Улийся ж струмочком у бурхит космічний,
У всесвіту велич, нікчемна краплинко!

Богдан БОРА

П о р і г

Де той поріг обвіяний вітрами,
Через який я повзався дитям,
Де він, карбований твердим життям,
Политий щедро слізьми і дощами?

Немає мабуть. Випекла огнями
Чужа орда, наситивши свій шал.
Наріжний камінь, як холодний жаль,
Глядить на світ очицями-пустками.

А там колись сміялося життя.
На тім порозі пестила дитя
Щаслива мати й вишивала мрії.

Ніхто не знав, ні мати, ні маля,
Що вітер смертю із тайги повіє
На людське щастя, на сади й поля.

1963

С и л а

Хоча вона по пояс між мерцями,
Хоч кров спливає із серпа в руці,
Їй скрізь — шаноба, оди, тиліями,
Привітні жести, усміх на лиці.

Хоча вона від сліз і крові п'яна,
Хоча кінця не має той бенкет,
Для неї — честь, уклінність і пошана,
Червоним килимом устелений паркет.

Хоча вона за горло держить правду,
Будує людству тюрми на землі,
Її гостять, справляють їй параду
І тепло тиснуть руки королі.

Хоча вона серця іржею з'їла
І закувала кригою думки,
На світі цьому ще плеяда ціла,
Що псами лиже кров з її руки.

1963

Наталя САВЧЕНКО

СВАТИ НА ДВОРІ КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

(Закінчення, 5)

СПІЗНИВСЯ...

На другий день перед полуднем князь закликав до себе Анну й сказав:

— Я вже одержав відомості про французького короля. Це чесна, поважна людина. Він немолодий, але й нестарий. Його держава перша серед інших держав на Заході й багата. Я вирішив дати згоду на твій шлюб з французьким королем. Приготуйся до обіду, гарно вберися.

Анна, бліда, вислухала батька мовчки, не промовивши ні слова. Вклонилася, поцілувала його в руку, а він її в чоло.

— Я знав, що ти добра й покірна дочка. Вірю, що будеш щаслива! — закінчив князь.

Анна прийшла у свою світлицю і знову молилася перед іконою Божої Матері. Марія не сміла нічого питати, бо розуміла її стан, а Лисавета була в садку зі своєю сарночкою, пестила її і шепотіла: »Не попрощався навіть!« Звірятко ніби розуміло її, терлося об неї і мекало.

Князь уже сповістив французьких послів про свою згоду і запросив їх на врочистий обід. Зібралось багато гостей з усього Києва: прибули княжі бояри з сім'ями, значні городяни та визначні купці. Прибуло й вище духовенство, навіть і сам митрополит. Вже всі знали, які мають бути заручини. Коли гості сіли за столи, князь оголосив про це офіційно й додав: »За відсутністю короля, з його доручення, заступає короля його достойний брат, королевич Карло«.

В тій хвилині до гридниці ввійшла Анна в супроводі сестер і подруг. Була одягнена в усе біле, тільки прикраси з сафіру. Бліда, як біла лілея. На личку її скорбно блищали великі сині очі.

Зустріли її захоплені очі французів. Уклонившись всім, вона сіла біля батька й матері, побіч сестер. Замісник французького короля, королевич Карло, подумав: »Чому я не на місці короля?« Він підійшов до Анни, церемонно вклонився і промовив:

— Маю честь просити вашої руки, прекрасна князівно, для мого брата, короля французького, Генріха I-го. Великий князь, ваш отець, уже дав свою згоду, але я прошу сказати мені, непримусею, чи ви згодні.

Анна тихо промовила: »Так«.

Тоді королевич Карло одягнув на її пальчик обручєновий перстєнь. Французи, а за ними й усі гості закричали:

— Віват! Хай живе королева Франції, Анна, руська князівна!

Тепер усіх запрошено до іншої гридниці, де вже все було приготоване до обіду. Анну посадили поруч королевича Карла. Тількищо піднесли чари за здоров'я молодих, як знадвору долинув звук рога, знак, що хтось приїхав. Усі насторожилися. Князь Всеволод, що прибув на заручини сестри, вийшов надвір.

Через якийсь час він з'явився з королем Едвардом і його братом Едвіном. Всі мимоволі встали. Едвард зустрівся очима з Анною і бачив, як вона ще більше зблідла й похитнулася. Він, не відриваючи від неї очей, промовив:

— Я бачу, що спізнився, себто... я хотів сказати, що прибув не в пору.

Анна тихо схилилася набік і осунулася непритомна. Карло підхопив її, поспішили на допомогу Всеволод і Мирослав. Вони винесли Анну з гридниці, а слідом за ними побіг і лікар німець. Серед гостей зчинився порух.

Едвард стояв, мов кам'яна статуя. Княгиня заспокоювала гостей і силувано усміхалась: «Прошу не турбуватись! Це, певно, тісна корона надала бідну головку, це мине».

Тим часом князь Ярослав звернувся до Едварда:

— Вітай! Будеш нашим дорогим гостем! — А до гостей: — Це наш славний приятель, хоробрий король англійський Едвард, зі своїм наслідником, братом Едвіном.

Гості вклонилися.

— Прошу сідати, — запросила княгиня.

Заметушилися стільники і зробили місце для Едварда і його брата, але Едвард все ще стояв. Врешті промовив:

— Якщо буде твоя воля, милостивий королю, і Божя ласка, то може будуть і другі заручини. Я прошу руки твоєї доньки Марії... (Марія насторожилася, всі здивовано переглянулися, зацікавлені, а Едвард продовжував)... для мого брата Едвіна. Може, він матиме більше щастя, ніж я... — сумно усміхаючись, закінчив Едвард.

Князь устав, мовчки підійшов до Марії, взяв її за руку і підвів до Едвіна, що стояв біля брата:

— Ввіряю тобі, славний королевичу, мою наймолодшу дочку без вагання. Я пізнав тебе добре, як гостювали ви обидва в мене. Ти достойний, хоробрий лицар...

Едвін уклонився князеві, а той поцілував його в чоло. Марія почервоніла, спустивши очі. Едвін вийняв зарученовий перстень і надів його на пальчик своєї нареченої. Взяв її руку й поцілував.

А невгомний Фарлаф почав гукати: «Тепер поці...», але не докінчив, бо Веремуд штовхнув його й шепотів: «Цить, ти ж божевільний, це ж заручини, а не шлюб!»

А Фарлаф не здавався: «Ну, то що? Королевич гарний і князівна гарна, то хай і поцілуються, вони ж наречені?!»

Посадили нових наречених поруч, за стіл. Місце ж Анни стояло порожнє.

— Піди, довідайся, що з Анною? — звернулася княгиня до отрока, що стояв за її кріслом. Отрок вийшов.

— Чого ж ти, Едварде, стоїш? — запитав князь. — Сідай!

— Де прикажеш?

— Сідай, де найкраща дівиця, — пожартував князь.

— Всі красні, — промовив Едвард і обвів очима стіл. Сів біля Всеволода.

— Що ж, друже, — звернувся він до князевича, — чи давно вже гостюють тут французькі гості?

— Позавчора приїхали.

— Два дні спізнився! — гірко зітхнув Едвард. Всеволод непомітно потиснув йому руку:

— Ти молодий, ще кращу знайдеш.

— Ні, не буду шукати, вже не думаю женитися, — сумно відповів Едвард.

Гості пили і їли. Пир став шумливіший, отроки ледве встигали наливати чари вином, пивом чи медом. Марія променіла від щастя, а Едвін щось нашіптував їй у вушко.

Вернувся отрок і доповів:

— Князівна перепрошує, в неї дуже болить голова і лікар велів їй лежати.

Князь і княгиня почували себе втомленими. Перепросили гостей і сказали, що залишають, замість себе, Всеволода за господаря і відійшли. За ними швидко й усі гості розійшлися. Залишився Едвард із Всеволодом і ще довго розмовляли між собою. Молодий король сидів, сумно спершися на стіл рукою.

— Ех, — раптом стукнув кулаком об стіл Всеволод. — Добре було в старовину: покохав молодець дівчину, схопив її на сідло — шукай вітру в полі. Такий був у нас колись звичай.

— Це не для мене, — заперечив головою Едвард, — я такого сорому ні князеві, ні собі не зроблю. Не судилося, значить, бути щасливим.

Врешті й вони розійшлися. Едвард вийшов у садок. Тяжко було на душі, глянув вгору у вікна: в князівен світилося. Навколо було тихо, навіть вартів перестали перегукуватися. Князь заборонив, не дають уночі спати, але у вартівнях було світло, вартіві знали, що їх будуть часто перевіряти, навіть сам князь часом приходив. Чулася й тиха хода — це змінялася варта.

Було вже далеко за північ. Едвард ходив стежками і думав, поглядаючи у вікно: »Хоч би побачитися ще раз і попрощатися«.

Хтось тихенько покликав його. Здригнувся від несподіванки:

— Хто тут?

— Це ми!

— Хто ми?

У відповідь почувся здержаний сміх:

— Пізнавай!

Едвард підійшов до альтанки:

— А-а-а! Це ви!

В альтанці сиділа Марія і Едвін, а коло альтанки — Марта. Вона оповіла, що підслухала, як боронилася Анна проти ненависного шлюбу, але її примушено. Едвард слухав обхопивши і здавивши голову руками. Він швидко дихав і промовив:

— Бідна моя Анночка! Чи не міг би я побачити її і попроситися? — звернувся він до Марії.

Та завагалася:

— Чекай, спробую. Не знаю, чи вона вийде.

Коли Марія увійшла до світлиці, Анна лежала на ліжку так, як була убрана. Коло неї сиділа Лисавета, гладила її голову і міняла компрес.

— Бідні ми з тобою, Анночко, Бог не дає нам щастя, — говорила Лисавета.

— Ти ще маєш надію, а я... — втомлено відказала Анна і закрила лице руками.

Марія навшпиньки підійшла до Анни і схилилася над нею.

— Едвард у садку, хоче бачити тебе, вийди!

Анна стрепенулася і сіла на ліжку.

— Правда? — радість звучала в її голосі.

— Так, попрощатися хоче.

— Не можу... — простогнала Анна і знову впала на ліжко. — Не випадає, заручена я за другого.

— Ну, то підійди хоч до вікна, він такий сумний.

Анна знову сіла на ліжку і, здавалося, вагалася.

— Підійди, сестричко! — благали сестри. — Тут же гріха немає!

Анна встала, скинула компрес з голови і помалу підійшла до відчиненого вікна. Визирнула... Едвард побачив її і миттю опинився під вікном, але було високо. Як кіт, видряпався він по виступах стіни і став проти Анни, з другого боку вікна. Руками сперся об лутку.

— Люба моя, бідна моя. Залишуся навіки вірний тобі, а ти... Чи кохаєш?.. Дай руку на прощання!...

На нього глянули великі, глибокі, сумні, але чудові очі.

— Негоже вже, лицарю, навіть говорити мені з тобою, але нехай Бог простить!

— Люба!... Не сила моя, так кохаю тебе... Люба! — повторяв Едвард.

— Носитиму твій образ у серці до смерти і душею буду з тобою! — відповіла Анна. — Прощай, Господи прости, кохаю тебе! — сльози бреніли в її голосі.

Едвард вхопив її за руку, одною рукою тримався за лутку вікна.

— Ангеле мій! Життя мое! Я навіки твій! — він ніжно цілував руку Анни, а вона заплющила очі, щоб Едвард не зауважив її сліз.

— Навіки твій і тільки твій! — шепотів Едвард. — На тому світі зустрінємось.

Анна нахилилася до нього й поцілувала його в чоло.

— Годі! — прошепотіла змученим голосом і відійшла від вікна. Лягла на ліжко й затулила обличчя руками. Довго стримувані ридання стрясли її тілом...

На другий день у церкві св. Софії відбулися заручини Анни з Карлом, як заступником Генріха, а також Марії з Едвіном та шлюб останніх.

На весіллі Марії знову все було так, як і на весіллі Анастазії. Знову площа була переповнена киянами, знову жіноцтво співало весільних пісень, а дівчата кидали квіти під ноги молодим, коли ті переходили з церкви до княжих палат. Гридниця була заповнена гістьми, але вже добірними. Всі, особливо жіноцтво, були ще багатше убрані, щоб не засоромити руської землі перед тими французами.

Але Едварда не було між гостями. На Подолі ще вдосвіта бачили, як якийсь багатий лицар-варяг з невеликою дружиною поплив горі Дніпром. Це був Едвард.

Наречена, Анна, сиділа за столом сумна й мовчазна, хоч наверх ніби спокійна. Мати неспокійно поглядала на неї, а батько навіть і суворо. Королевич Карло даремно намагався розвеселити її оповіданнями про французький королівський двір, про свого брата, ніби дуже приємного, та про різноманітні розваги, які чекають королеву Анну там.

Зате друга пара — Марія і Едвін — були втіленням щастя і від них так і промінювала радість. На крики «Гірко!», вони охоче цілувалися.

Міцні солодкі меди й вина робили своє: гості хмеліли, язики розв'язувалися. Сипалися дотепи, часом вже засміливі, з приводу обидвох пар. Фарлаф по-своєму звичаю добивався: «Чому Карло не цілується з Анною?» Йому пояснювали, що це тільки заручини, що Карло тільки заступник короля, майбутнього чоловіка князівни. Фарлаф цього ніяк не міг зрозуміти: «Навіщо ж цей заступник? Чому ж того правдивого нареченого немає? А як це заступник, то нехай буде чесним заступником і в усьому заступає, нехай цілується!» І почав кричати:

— Гірко! Гірко в заступстві короля! Гірко, заступникові! — Даремно Веремуд смикав його за поли, а сусіди затуляли рота. Підхмелений Фарлаф виривався і знову намагався кричати. Йому аж загрозили, що виведуть надвір, бо князь гнівається. І це допомогло.

Княгиня потихеньку говорила до князя: «Добре, що французи не розуміють, чого він кричить».

Пир затягнувся аж до ранку. Давно вже потомлені князь з княгинею, князівни і молоді відійшли до своїх світлиць, а гості

залишилися ще довго, поки в барилах був мед і пиво, а в пляшках — вино.

На другий день обидві князівни мали від'їхати. Анна перед тим відповілася у митрополита і оповіла йому все. Він розгрішив її і благословив, кажучи:

— Ти жертву приносиш за батьківщину, за рідний край, і це тобі зарахується у небі. Кріпися, дщере моя!

На прощання дав їй Євангелію. Князь і княгиня також благословили доньок перед виїздом. Княгиня довго обіймала й цілувала їх, особливо чуло тулила до своїх грудей Анну та все потішала її. Вкінці дала кожній на шию, на золотому ланцюжку, образки Божої Матері з Дитятком-Ісусиком.

З кожною князівною поїхали і православні священики та їх світличні дівчата. Марта поїхала з чоловіком Яромирим за Марією, її чоловік зголосився у дружинники до короля Едварда. За Анною поїхала її світлична Маланка.

— Все ж їм буде легше, коли з ними будуть хоч і прості, але свої люди, — толкувала мати-княгиня.

Сумні були проводи: всі плакали. Мати знала, що не побачить уже Анни, з Франції рідко доходять вістки. Натомість з Англією, через Норвегію, до якої вів великий шлях Дніпром, — були зв'язки частіші. Звідти приїздили й купці варяги, вони й переносили всілякі вістки.

Плакала за сестрами і Єлисавета. Тепер вона залишалася зовсім самотня. За Анною прибув також берлін, як і за Настасею, навіть ще кращий. Блищав він золотими прикрасами ще пишніше та дзеркальними вікнами з венецького скла.

Едвін з Марією їхали водою: Дніпром, потім Варязьким морем, а далі Німецьким. За поїздом молодих їхали підводи з багатим віном. Виїздили з музиками до кінця міста. Ззаду — озброєний відділ дружинників, яким наказано супроводити князівну Анну до кордонів Київського князівства, а далі мав перебрати охорону галицький князь Ростислав.

Спорожніло й посумніло в княжих палатах. Лисавета відчувала ще більшу самотність, бо і її любимка-сарна пішла від неї. Сталося це на весні. Якось Лисавета вийшла з нею на прохід. Сарночка, як звичайно, бігла за нею. Проходили поблизу Хрещатого Яру. Раптом звіттіля почувся призивний рев сернюка. Сарночка спинилася, а потім і сама відізвалася. Голос із Яру відповів уже дужче. Сарночка замекала і почала кидатися на огорожу, намагаючись перескочити. Довелось відчинити браму і випустити сарночку в ліс. Вона швидко зникла і тільки ще було чути, як перегукувалася з рідним їй стадом.

*

— Провели ми з тобою, князю, наших доньок! Як то там буде їм, чи побачимося ще колись? — промовила сумно княгиня, вертаючись із князем у палати.

— Сподіваюся, що буде їм добре, — сказав князь. — Анна — королева Франції. А Марія — буде королевою чи не буде, але належить до королівської родини. Може статися, що й вона колись королевою стане. В Англії вже спокій, гадаю що й далі так буде. А от наша держава забезпечена тепер добрими сусідами: близькими й дальшими. Слава Богу і від степу спокій настав. Наші смерди почали все далі врізуватися своїми полями у степ. Поширюється держава!

— Так князю! Це все завдяки твоїй мудрості та передбачливості. Тепер увесь Захід — наша рідня: Польща, Угорщина, Франція, Англія... Коли б ще Норвегія... Бідна Лисавета, — зітхнула княгиня, — коли б Гаральд був одружився з нею, то може б згодом і королевою стала. Оляф помер, а Магнус, я чула, все хворіє...

— Все від Бога, княгине. Коли б Гаральд став королем, то й одружився б з Лисаветою. Завзятий і упертий він, може й доб'ється свого. Чув, що б'ється десь там, допомагає Іспанії. Скрізь відзначається, та що з того? Де власне королівство? Та побачимо... — урвав князь.

ПРОБЛИСК НАДІЇ

Ввечері того дня, як від'їхали сестри, Лисавета сиділа сумна у своїй світлиці. То брала в руки шитво, то книжки і швидко кидала — не йде. »От усі сестри роз'їхались, — думала вона. — Як там не є, а все ж кожна має своє гніздо... А вона? Де ж її Гаральд? Чи пам'ятає ще, чи кохає її?« Серце стиснулося. »Ходять різні чутки, десь б'ється, допомагає різним королям«.

Взяла книжку і мимовільно почала листати сторінки. »Ні, не можу читати!« Почала ходити по світлиці. Раптом рипнули двері і ввійшла її світлична дівчина, Зореслава. Лисавета кликала її »Зіркою«.

— Ви все ще сумуєте, князівно? — заговорила Зірка. — Хочу вам щось сказати: у Хрещатому Яру є відьма, що не скаже, все збувається... Може б...

Лисавета перебила її:

— Хочеш, щоб я пішла до неї? Страшно! Та і як? Може б вона прийшла сюди?

— Е ні, вона не може. Поперше тому, що стара, а подруге, в неї там усілякі прилади до ворожіння, а принести їх сюди не зможе. Ходітьте! Завтра вночі вартує на Золотих воротах мій суджений, попрошу — пропустить. Не бійтеся, ніхто й не знатиме, а за нами, назирці, йтиме мій брат Славомир, він дружинник. Та там і спокійно. Ходітьте!

Лисавета вагалася, врешті погодилася:

— Добре, піду. Принеси мені селянське убрання.

На другу ніч дві тіні обережно пробиралися попід стінами огорожі. Ось уже й брама за ними замкнулася і вони повернули до Хрещатого Яру. Їх охопила лісова прохолода. Обережно всту-

пали вглиб ледве помітною стежкою. Зореслава вела певним кроком, видно, що йшла туди не вперше. Слідом за ними йшов Славомир.

Темно... Тихо, не шелесне й лист... Лисаветі стає страшно... Навіщо пішла?.. Нарешті побачили десь далеко тьмяне світло.

— Оце там! — прошепотіла Зореслава.

Підійшли до маленької старої хатини. Попід стріхою на жердках сушилися пучки різного зілля. Зореслава озвалася до Славомира:

— Сховайся за хатою, бо баба не любить хлопців. Потім постукала легенько у двері. Відіззався старечий хрипкий голос:

— Хто там?

— Це ми, прохачі, що приходимо вночі. Бабусенько відчиніть та й добре нам поворожіть. Привітайте добре нас, обдаруєм щедро вас.

Двері обережно відчинилися і на порозі стала старезна згорблена баба:

— Чи не цю бачу дівчину, що привела мені князівну? — вона гостро дивилася їм у вічі, обвела довколо очима й потягла носом. — Десь тут парубок сховався, чи то баби злякався? Мене і звірі всі бояться, тут нема чого лякатися. Ну, йдіть у хату, коли прийшли прохати.

Зореслава і Лисавета ввійшли в хату. Лисаветі стало страшно й моторошно: »Звідкіля баба ця знає, що вона князівна?«

А баба подивилася на неї і промовила:

— Я ще й не те знаю, сідай, може вгадаю.

Розклала вогонь під таганком, що стояв посередині хати, дістала малий казанок, насипала туди якогось зілля і налила води. Скоро зілля почало кипіти й так сильно парувати, що наче туман заслав усю хату, а крізь нього чувся голос баби:

— Ага, бачу! Сокіл твій б'ється. Багато ворогів кладе та не своїх, чужих. О!.. І славний же він став!

Баба схилилася низько над казанком і почала ніби розмовляти з кимось:

— От! Невже? Що? Не казати? Чому? А-ааа! Ого! Добре, не скажу!

Прикрила казанок покришкою і обернулася до Лисавети:

— Вернеться, вернеться до тебе твій сокіл! Не бійся! — Потім нахилилася ближче до князівни і прошепотіла, невідривно дивлячись їй в очі: — Королевою будеш! Чекай ще два роки. — І додала: — В дубі, в садку таємниця, подивися! Ха-ха-ха!

В Лисавети пішов мороз по тілі, голова запаморочилася. Стало тяжко дихати. Коли вона підвелася, хитаючись, баба погрозила: »Не дякуй, бо розвієш чари, все пропаде!«

Лисавета витягнула капшучок з грішми і простягнула бабі. На прощання баба сказала:

— Згадай мої слова, як здійсняться!

Лисавета не пам'ятала, як вони вийшли, голова все ще крутилася. Легше відітхнула аж тоді, коли вступили в город. Глибоко вдихала свіже нічне повітря, на душі стало якось спокійно. Все ще спало твердим сном. Тихенько пробралася до своєї світлиці. Тієї ночі вона спала так міцно, як ніколи. Снилось їй, що Гаральд узяв її за руку і перевів через якийсь місток.

Прокинулася від того сну. Сонце било у вікна. Був білий день. Відчинила вікно й сіла при ньому. В кімнату ввірвалися щебетання пташок і пахощі квітів. Мрійливо дивилася у вікно й усміхалася, переживаючи цей милий сон. На серці стало якось легко й спокійно. Увійшла Зірка:

— Що снилося, князівно? — лукаво запитала.

Лисавета розповіла їй про свій сон, а дівчина сміялася задоволено:

— От і добре, значить, будеш за королевичем Гаральдом.

— Чому? — здивувалася Лисавета.

Зірка мовчки нахилилася і витягнула з-під ліжка мисочку з водою, на якій були уложені дощечки:

— Ось я зробила місток. Це певне ворожіння, завжди збувається. Як поставити такий місток під ліжку, то хто присниться, той буде тобі судженим.

Лисавета усміхнулася, може не дуже вірила, але повеселіла. Того ранку вона вперше весело поздоровила матір і батька.

— Яка я рада, що ти повеселіла! — цілючи доньку на добридень, сказала княгиня.

Лисавета вийшла в садок. »Ага, — згадала, — деś тут таємниця!« Почала ходити й розглядати: »Де ж той дуб?« Побачила його в кінці саду: високий, старий, розлогий дуб. »А де ж дупло?« — Побачила і його. Зажмурила очі й загадала: »Як там знайдеться щось добре, то значить — усе здійсниться, що наворожила баба«. Розплющила очі, засунула руку в дупло. Є! Витягнула пожовклий папірець і прочитала: »Може, попадешся, листочку, в руки моїй милій, скажи: або згину, або вернусь переможцем по мое щастя! — Г.«.

Лисавета притиснула дорогий листочок до грудей, глянула на небо і сльози радості виступили на її очах.

— Господи, дякую Тобі! — поцілувала листочок і вернулася у світлицю. Зашила любу вісточку в мішечок і на шнурочку повісила собі на шию. Подивилася на образи і знову сльози стали в очах:

— Боже, що це таке?! Яке це все дивне! — Повірила тепер твердо, що це правда, що все, що казала їй стара ворожка — справдиться. З того часу стала весела, все наспівувала, була до всіх привітна і добра. Мати дивувалася, що Лисавета так змінилася і не розуміла, що сталося. Знала про це тільки Зореслава.

НАДІЯ СПРАВДИЛАСЬ

Минуло два роки. Для Лисавети вони здавалися дуже довгі, але вона не нарікала, терпеливо чекала, твердо вірила у ворожбу.

Багато змін зайшло за той час. Висланий дружинник до Франції вернувся і оповідав, що в Анни народився син. Назвали його Пилипом — наслідником. Анна там у великих гонорах. Стала доброю порадицею своєму чоловікові, Генріхові I-му. Французи подивляють її вченість і мудрість.

За той час відбулася війна з Візантією. Князь Ярослав хотів добитися більших пільг і прав для своїх купців. Вислав велике військо. Сам князь Всеволод вів кораблі, а Вишата, воевода, понад берегом, сухоходом, рушив із великою силою. Хотіли разом ударити на Царгород, але греки своїм таємничим огнем попалили багато кораблів. Вишата головою наклав. Одначе вкінці греки помирилися з великим князем руським. Візантійський цісар дав свою дочку за князя Всеволода.

Наступив тривалий мир між двома могутніми державами і торгівля між ними велася вільно. Грецька царівна, Всеволодова дружина, приїхала з своїм почетом і духівником. Вона була дуже здивована, коли почула, що вся княжа родина знає грецьку мову. Цей шлюб із грецькою царівною ще більше підніс славу князя Ярослава Мудрого серед сусідніх володарів.

— Довершив ти, князю, великого діла! — мовила княгиня. — Маєш тепер навколо мир і рідню. Можу спокійно померти. Одне тільки — Лисавета бідна! Оце моя журба!

— Я радий, — озвався князь, — що замирився з Візантією і вже навколо спокій. Тепер можу віддати всі свої сили для покращання порядків усередині держави та на розвиток освіти. А ось від варязьких купців новина наспіла: норвезький король Магнус помер бездітний і там тепер править король Гаральд Сміливий!

Княгиня радісно здивувалася:

— Що ти кажеш? Невже? Чи казати Лисаветі?

— Краще — ні! — вирішив князь.

Тим часом княгиня почала занепадати на здоров'ї — серце. Часто лежала в ліжку, а лікар-німець не відступав від неї. Була дуже рада, коли до неї приходила Лисавета. Відчувала, може, докір совісти перед нею. Часто просила Лисавету читати їй Святе Письмо, а коли втомлялася слухати, просила:

— А тепер поговоримо. Може, вже недовго мені жити на цьому світі. Журно мені, моя дитино, що ти тепер така самотня залишилася. Як я хотіла б, щоб ти була щаслива.

Лисавета перебувала їй, цілуючи:

— Матусю, мені добре з вами, а може Бог дасть, що й буду (загадково усміхалася) щасливою... — Дивилася на матір такими променистими очима, що княгиня зворушувалася:

— Яка ти хороша, моя люба, як трояндочка, і яка добра. Дай, Боже, мені дочекатися побачити тебе в добрій парі.

Сили опускали княгиню все більше й більше. Вона вже не могла вставати з ліжка і лікар був присутній при ній невідлучно. Коли питали його, як хвора, він у відповідь хитав сумно головою. Помічницею йому при хворій була Горислава.

Як щодня, одного разу, після ранішньої Служби Божої і снідання, Лисавета вийшла в садок із шитвом. Дала була обітницю Матері Божій вишити для св. Софії воздушок і покривці. Оце тепер кінчала. Працювала дуже пильно: це ж її обіцяний рік! Але не відомо, котрого місяця збудеться ворожба: серце завмирало від чекання. »Сьогодні мушу скінчити, бо через кілька днів свято Пречистої«.

Скінчила, нарешті, надвечір. Зітхнула з полегшою і почала складати швиденько роботу. Закінчивши, встала, щоб віднести її до гридниці. Раптом: що це? Трикратний звук рога. Хтось прибув! Скочила схвильована: невже?

Вибігла з садка, віднесла роботу й вийшла на високий рундук. Глянула й побачила, що здалека наближається кінний відділ. Шоломи і зброя блищали до заходячого сонця. Спереду, на білому коні, їхав якийсь лицар. Його шолом відблискував золотом. За ним верхівці з королівськими відзнаками і державним стягом.

— Хто це? Хто це? — серце Лисавети билосся в грудях. — Невже? — вся подалася вперед.

Дивлялася, вслухувалася... Ось вони ближче... Ось їдуть на гору... Ось уже біля брами... Вартовий гукає: »Хто їде?« — І Лисавета чує відповідь: — »Король норвезький з почетом до великого володаря руського«.

Лисавета скочила з рундука — »Гаральд!«, і стрімголов побігла у світлицю. »Що робити? Бігти назустріч? Сказати батькові та матері?« — серце хотіло вискочити з грудей. Стримувала його, стиснувши руками: »Ні, вона мусить зустріти Гаральда достойно, як дочка великого володаря! Правду казала ворожка, це ж два роки минуло! Боже, Твоя воля. Любий, любий, не забув!«

Почала одягатися, руки не слухалися від хвилювання. Вбігла Зірка:

— Король... Гаральд... князівно! Це по тебе! Ох, як я захекалася, так бігла. Була в лісі, по оріхи пішла... — швидко говорила й одягала Лисавету.

— Швидше, швидше, Зірньо! Там уже вітаються! — підганяла її Лисавета. — Подивися, чи добре все, чи гарно мені? А де ж червона троянда, це ж бо умовний знак, що я не забула Гаральда!

— Троянда ось тут, — і Зірка простягнула квітку Лисаветі. Та пришпилила її до грудей. Зірка застібала фібулу киреї, коло ший князівни. Наділа на її голову корону з рубінами й дорогоцінними каміннями.

— Ой, яка ж ти, князівно, хороша, сама, як троянда! Ні, виглядаєш, як королева! Бачиш, ворожка не збрехала! — Зірка сама дуже перейнялася радістю своєї князівни.

Увійшов отрок:

— Князь просить до гридниці.

Лисавета йшла повільно, але ледве стримувалася, щоб не бігти. Князь сидів на своєму престолі, а перед ним стояв Гаральд. Коли отрок відчинив двері гридниці, Лисавета увійшла королівською ходою з піднесеною головою. Гаральд швидко обернувся до неї і аж відступив: »Яка зміна! Чи це та сама жартівлива, жвава Лисавета?« Князь звернувся до дочки:

— Привітайся з королем норвезьким, Гаральдом.

Гаральд вклонився їй, а вона велично відклонилася. Підійшов до неї ближче:

— Я прийшов... — Лисавета піднесла на нього такі знайомі променисті очі й він відразу пізнав у них свою колишню Лисавету.

— Я знала...

Гаральд здивовано підніс брови і вдивлявся пильно в її очі.

— Дуб сказав, — додала вона.

Обличчя Гаральда заясніло радістю і зворушенням:

— Вірна моя, знайшла. Серце підказало? — дивився на неї захоплений. Схилився і поцілував її руку.

Лисавето, — промовив князь, — король Гаральд бажає взяти тебе собі за дружину. Я погоджуюся, а ти? — і усміхнувся в бороду.

— Згодна! — відповіла врочисто. Хотіла бути поважною для батька і бачила, що він вдоволений тим.

Простягнула свою руку Гаральдові, той шанобливо поцілував її.

— Ідїть тепер до матері, я прийду пізніше! — сказав князь.

Мати лежала, як звичайно, в ліжку. Побачила Лисавету з Гаральдом і на її устах з'явилася радісна усмішка:

— Діти мої! Підійдїть до мене.

Гаральд уклонився, а Лисавета поцілувала її.

— Ні, Гаральде, ходи сюди, ближче. Ти син мій, правда?

Він нахилився до княгині, поцілував її руку й відповів:

— Так, матусю!

А Лисавета заговорила:

— Матусю, ви хотіли, щоб я була щасливою. Бачите, це здійснилося.

Мати хотіла підвестися. До неї поспішили лікар і Гореслава. Підмостили під голову подушку й вона сіла, оперта на них.

— Хочу вас благословити, хто зна, що станеться зі мною завтра.

— Матусю, не говоріть так? — жалібно промовила Лисавета. — Тепер ви мусите жити для нас! — і глянула на Гарольда.

— Хочу, але як Господь поведить, — відповіла княгиня.

Молоді стали перед нею на коліна. Княгиня поклала їм на голови руки і благословила. Тоді обняла по черзі кожного й звернулася до Гаральда:

— Бережи її, мою хорошу, бідну Лисавочку, — так пестливо кликала вона свою доньку. — І... я... хочу... — княгиня задихалася і з трудом вимовляла слова. Лікар подав їй якісь краплі. Вона випила і продовжувала: — Вже добре. Хочу, щоб ви тут обвінчалися і то завтра, бо... хто зна... Гаральде, обіцяй, що шануватимеш моє сонечко.

Лисавета сиділа на ліжку, тримала руку матері й часто цілувала. Гаральд відповів:

— Тепер це буде і моє сонечко, моя троянда, — і ніжно подивився на свою наречену.

Княгиня знову задихалася і з трудом вимовляла:

— Завтра... обов'язково завтра, бо чую, що... кінець... близько, — і впала безсила на подушки.

Всі кинулися до неї. Лисавета обняла її і почала плакати:

— Матусю, не кажіть, не кажіть так. Ви будете жити, поїдете з нами...

Хвора тільки головою заперечувала: »Завтра... щоб не було... пізно...«

Увійшов князь і став у дверях:

— Що сталося? На весілля заноситься, а ви плачете?

Лікар дав йому знак і князь замовк.

— Повінчається завтра! — промовив і вийшов.

На другий день уранці мати і батько благословили молодих перед шлюбом. Лікар здивувався, побачивши, що княгиня сама встала з ліжка і сиділа у фотелі.

— Вас іс дас?! — скрикнув. — Варум не лежать?

Княгиня усміхнулася:

— Я почуваю себе краще.

Лікар провів серце:

— Чуда Божа! Так, бeссер! Крашше... — радісно говорив. Потім посумнів і пошепки звернувся до князя:

— Це радість зробила. Іст недовго, я думать.

А молоді раділи, що матері краще. Все ж Лисавета сказала, що не хоче весілля, бо »матінка ще слаба«.

Нікого не кликали і не оголошували про вінчання молодих. Молоді перейшли до церкви коридором і так же вернулися. Після вінчання був обід, що на ньому зібралася тільки ближча рідня. Приїхав Всеволод із жінкою, грекинею. Княгиню взяли під руки і посадили у вигідному фотелі, обмостивши подушками.

Лисавета хотіла ще залишитися при матері, поки вона зовсім не одужає, але князь не погодився:

— Гаральд мусить бути вдома, бо його королівство залишилося без керівника. Це не добре, щоб так було довго. Ти можеш їхати спокійна, бо матері вже покращало.

— То хоч тиждень, — просила вона. Гаральд згодився залишитися.

Княгиню вже виводили в садок і там вона в товаристві молодих відпочивала. Почувала себе щасливою.

Настав час розлуки. Довго прощалися мати з донькою. Довго хрестила княгиня молодих. А коли вони вийшли з палати, побачили повний двір людей. Натовп хвилювався і гудів:

— Якже ж так? Останню князівну князь заміж видав і весілля не справив? Як це так?

А князь, стоячи на рундуку, заспокоював:

— Не робили ми весілля, бо княгиня хвора.

— А-а-ааа! — прокотилося натовпом. Усі стихли. Наперед вийшов старий чоловік і промовив до Гаральда:

— Вітаю тебе, королю, будь здоровий і щасливий із нашою князівною. Я знав тебе ще тоді, як ти був малим. Я був дружинником ще в твого вітця. Чули ми, що й ти такий хоробрий і, дай Боже, щоб і ти правив так мудро й довго державою, як і покійний король, твій батько.

Всі закричали:

— На многая літа королеві Гаральдові й королевій Лисаветі!

Князь розпорядив зробити прийняття для народу. Під добрі побажання і музику, що невідомо звідки з'явилася, виїхали молоді до пристані Почайної, а звідти, у замаєних різнокольоровими стяжками човнах, в супроводі невеликої почесної дружини, відплили щасливі Дніпром у далеку дорогу — до далекої Варязької землі.

НАШІ СУСІДИ

Д-р Роман В. КУХАР

СЛОВАЧЧИНА З МОВНОГО ПОГЛЯДУ

(Записки й переклади)

Між Польщею з півночі й Малярщиною з півдня, в т. зв. східній Чехо-Словащині, а частково в Моравії й сумежних землях, здебільшого високо посеред гірських хребтів Карпат і Татр, над річками Оравою й Попрадом, розкинувшись аж до синього Дунаю, — осіло ще з 6-го, 7-го стол. нашої доби слов'янське плем'я словаків. Тепер словаки мають, приблизно, 2.800.000 населення. Одні з перших поміж слов'янами, в 863 році, вони прийняли християнство, але їх історична доля незавидна. Треба дивуватися, що, не зважаючи на майже тисячолітнє (починаючи з 11-го стол.) тверде малярське ярмо, цей хоробрий нарід вдержався і зберіг своє питоми національне обличчя.

Займаються словаки головно сільським господарством, а завдяки значному відокремленню від великоміської привілізації, зберегли й досі, як жоден інший слов'янський нарід, давні слов'янські звичаї, побіч своєї мальовничої, як прекрасна довкілля природа, словацької національної ноші. Але найкраще, що цей вірний своїм історичним традиціям нарід задержав, — це словацька мова.

Словацька мова є своєрідним зв'язковим кільцем між південнослов'янськими мовами (болгарською, македонською, сербо-хорватською, а зокрема словінською) та західно-слов'янськими (чеською, польською, горішньолужицькою, долишньолужицькою, кашубською і вимерлою з 1750 років полабською)). Подекуди можна б розглядати словацьку мову, як »слов'янське есперанто«, спільну слов'янську мову, з уваги на те, що вона з-поміж інших, генеалогічно споріднених, чи не найбільше зрозуміла для всіх слов'янських мовників, а своєю звучною й складною, свого роду мовною »аритметичною середньою«, нагадує те осереднє географічне положення, що його займає Словащина в слов'янському світі в Європі.

Супроти чеської мови родово й найближчої, словацька мова вирізняється архаїчністю. Схожість між обидвома мовами позначається зокрема в тому, що одна й друга мови характеристично наголошують перший склад слова й розрізняють короткі й довгі голосні.

Хоч літературною мовою, в повному значенні слова, словацька мова стала щойно на початку XIX-го сторіччя, в письменстві вона вже давно задокументована. Ще в місцевих латинських пам'ятниках з XI-го по XV-те сторіччя слідні словацькі глоси. В XIV-му сторіччі літературною мовою словаків стала чеська мова, поскільки вона була словакам більше приступна ніж офіційна латинська. А взагалі, чеська культура осягнула на той час високий рівень розвитку, про що свідчить хоча б тільки наявність такого культурного пам'ятника з тієї вчасної доби, як старий Карловий університет у Празі, найстарший осідок науки в центральній

Європі. Заснував його Карло IV (1347-1378), чеський володар, імператор Святої Римської Імперії німецької нації, що мала тоді свою столицю в Празі.

У зв'язку з тим цікаво подати на цьому місці, для порівняння, черговість ранніх університетських традицій у західній і центральній Європі, щоб мати уяву про специфічний вклад чеської культури.

Перший університет постав у Салерно (Італія) на початку 12-го стол., Оксфордський університет — 1214 року, Паризька Сорбонна — 1252 року, Празький Карловий університет — 1348 року, Краківський університет — 1364 року, Віденський університет — 1365 року, Гайдельберзький університет К. Рупрехта — 1386 року.

Під впливом Заходу розбудовуються високошкільні та наукові установи й на сході Європи. Цей розвиток, зокрема в межах східньо-слов'янського світу (український, білоруський і московський народи), пізнішої дати, як показує нам наступне зіставлення.

Грецько-слов'янська Академія в Острозі постала в 1570-их роках, Львівська Вратська школа — в 1590-их роках, Київська Могилянська Академія — в 1631 р., Науковий центр на дворі Юрія Слуцького (в Слуцьку, Білорусія) — наприкінці XVI-го століття. Освіта взагалі, а високошкільний рух зокрема, найпізніше почали розвиватися на корінних московських землях, бо щойно в XVIII-му стол. Напр., Морська Академія в Петербурзі постала 1715 р., Московський університет — 1755 року.

Під тиском постійної загрози мадяризації, з одного боку, й германізації, з другого, доля Словаччини в рамках Габсбурської монархії, особливо згодом, по-волі, чи по-неволі, щільно пов'язується з долею Чехії (Богемії, Моравії й Шльонську). Ще надовго до політичного поняття чехо-словацької збірноти витворився, як передвісник, суто-мовний його відповідник чехо-словацька мова. Цей наскрізь прикметний мовний розвиток реалізувався таким шляхом, що до літературної чеської мови, тоді (починаючи з XIV-го стол.) в письмовому вжитку словаків, почали дедалі вкрадатися словацизми, поширюватися й задомовлюватися в ній. Нововитворений стан мав свої далекосяжні наслідки. Для словаків того роду чещина, пересичена словацьким словництвом та іншими мовними питоменностями, стала середником збереження національної свідомості й окремішності, тоді як чеська народність, у взаємних культурно-побутових стосунках із словаками теж не могла залишитися вільною від їхнього мовного впливу.

Деяку схожість мовних процесів можна запримітити в історичних взаємовідносинах української й московської мов, при чому в трьох основних добах українщина вплинула вирішальною мірою на формування російської мови; маємо на увазі доісторичну добу побутово-культурного впливу українських слов'янських племен (полян, деревлян, сіверян і т. д.), за посередництвом білоруських слов'янських племен (кривичів, дреговичів), на московські слов'янські племена (радимичів, в'ятичів); релігійно-культурний вплив Київської України-Руси на помосковлені північні землі метрополії; культурно-цивілізаційну роль України (зокрема таких мужів науки й духовости як Славинецький, Тутталенко, Яворський, Прокопович, і т. д. (в початковій стадії московської імперії Петра й згодом).

Повертаючись до етимології усамотійненої в XIX-му сторіччі словацької мови, треба відмітити дві мовні розвиткові тенденції.

В XVII-му й XVIII-му сторіччях католицька частина словаків, особливо тих, що були скупчені довкола університету в Трнаві (в західній Словаччині), почала запроваджувати словацьку мову в свої церковні книги, після чого появилися там же й латинсько-словацький словник (1777 р.) і словацька граматика. Змагання за усамотійнення словацької мови від чеської очолив був браціславський духовник і славіст, Антон Берноляк, а згодом приєдналися до нього й протестантські кола з їхнім визначним представником, Людовитом Штуром (1815-1856). Передусім завдяки Штуровим зусиллям протиставилися мадяризації шляхом національного об'єднання мовців різних словацьких діалектів (його переломовий твір, «Словацькі діалекти, або потреба писати словацькою мовою», появилася в 1846 р.) переміг рух за словацьку мовну самостійність, а основним для новоствореної літературної мови став говір центральної Словаччини. Граматика Мартіна Гатталі з 1852 р. закріпила закони етимологічної системи словацької ортографії, на яких опирається мова найбільших творів словацької літератури.

Протилежну тенденцію, до збереження чеської літературної мови серед словаків, віддзеркалювали такі визначні словацькі літератори й вчені, теж загальновідомі слов'янофіли, як Павло Йосиф Шафарик (1795-1861), засновник слов'янської археології, і засновник панславізму, поет Ян Коллар (1793-1852). Пишучи тільки по-чеському, вони виправдували свої позиції доцільністю зберегти єдність словацького й чеського народів з уваги на мадярську й німецьку небезпеку. А все ж переможний кінцевий вислід боротьби за словацьку мовну еманципацію виявив, що, зберігаючи рідну мову в слові й на письмі, словаки не то що успішно протиставлялися обидвом згаданим історичним загрозам, а водночас належно узброїлися супроти можливої третьої, з боку чехів. Процес словацького письменства, що є супровідним фактором освідомлення національної окремішності, мав повільний, але постійний характер. Включно до 1918 р. розвиток словацької літератури дуже гальмувався всілякими політичними утисками. Крім того, не було ще міських центрів культури, селянська більшість населення була неписьменна, верства інтелігенції, крім духовництва, майже не існувала, край був поділений на два різкі табори, католиків і протестантів (євангелістів).

Такі суспільно-політичні умови багато дечим нагадують положення на українських землях, зокрема в Галичині перед першою світовою війною. Після 1918 р. обличчя Словаччини ступнево міняється. Словаки добилися національних прав, але не повністю. У цьому штучному державному творі, що ним насправді є Чехо-Словаччина, в нерівному союзі з понад 7 міль. чехів, кипить політична боротьба словаків за встановлення повної національної рівноправності. У федерації з чехами навряд чи це можливе. Крім цього словаки встигли достатньо переконатися, що від політично безсильних чехів національної підтримки годі чекати. Милевими стовпами на шляху походу, інколи трагічного, то знову тріумфального, цієї невеликої, але геройської нації в нещодавньому минулому (після 1918 р., дати проголошення незалежності Чехо-Словацької республіки) 1929 рік

— здобуття місцевої автономії, 1933 рік — дальший крок назустріч національній повноправності, 1939 рік — пам'ятна весна, початок словацької самостійної державності й 1944 рік — кривава доба московсько-більшевицької навали, що потрощила словацькі національно-державні здобутки.

Словацький нарід, може більшою мірою ніж інші поневолені слов'янські народи, духово близький українському народові. Це доволі помітне з народної творчости обидвох братніх народів, з їх думки й пісні, що закрашені тугою до краси й правди та запліднені глибоким, сердешним почуттям. Ця велика спорідненість відчувалась особливо в безпосередньому контакті українських біженців із словацькими господарями під час великого ісходу. Дружнього співчуття й теплої гостинності щирого словацького народу ніколи не забувається!

Обидва народи пізнали безсмертну вартість рідної мови, за яку не вагалися платити найвищу ціну. А одночано історичний досвід навчив їх, що суть національної самобутности не лише в плеканні рідної національної форми, а також, головню, у вірності питоменному собі національному змістові, національній ідеї.

Ці характеристичні риси знаменито висловлені в поданих нижче перекладах із словацької поезії.

Іван КРАСКО¹

РАБ

Я той, що не забуде пісні матері-рабині,
З дитинства бо й дзвенить в мій душі понині.
Так серце жалісно стремкими тонами торкає,
Як бременно й колись неслась високогірним плаєм,
Знепокоївши владно хлопцеву уяву.

Я той, що дозрівав під кнутом хижого тирана,
Мій світ, моя Батьківщина — одна відкрита рана;
Щодня вона ятриться й не загоїться ніколи,
Як і кривий хребет мій випрямитися не зволить,
Проте в душі не вигоріла іскра волі.

Я той, що жде на ката вдару дзвонів погребових,
Бо поки не помстити — важко згинуті рабові;
Тоді аж випростується хребет, лице скраситься,
А доти — заходімось лаштувати шибеніці...
Велить так пісня ця невільниці-вдовиці.

¹) І. Краско — псевдонім Яна Ботто, молодшого, народж. 1876 р.

ГВЕЗДОСЛАВ²

(1849-1921)

МАТРІНЯ МОВА

О, мово матірня! Яка краса!
Розкішна, ніжна, чарівна, свята!
Ти для життя, як для трави роса...
Природний харч і чаша золота,
Одежа з тих, що їм нема ціни...
Благословенний будь, хто погодивсь
В тому зі мною й думки не змінив!
Проклятий той, хто зрікся й виродивсь...

Із словацької мови перек. Р. Кухар

² Гвездослав (псевдонім) — Павло Оршаг, відіграв у словацькій поезії таку ж роль, як Врхліцький у чеській. Особливо відомі його трагічно закрашені оповідання з селянського життя, напр., »Дружина лісовика«.

Елисавета ЖУК

РОЛЯ ЖІНКИ В ЖИТТІ НАЦІЇ

Були часи, коли жінка, сестра і мати не користувалися в громадському й державному житті однаковим правом зі своїм чоловіком, братом і сином.

Довга й уперта боротьба вирівняла цю соціальну несправедливість і тепер ми є свідками того, як згадане явище відходить у небуття.

Спочатку рівноправність жінки виявлялася у прилюдному курінні, вживанні хмільних трунків, чоловічій стрижці волосся, пізніше — в навчанні у високій школі, набуванні фахової освіти, виконуванні різноманітної (т. зв. чоловічої) праці, участі в громадському й державному провіді.

Нині, коли цей процес наблизився до свого логічного завершення, доводиться іноді чути: »Нащо здалися жіночі об'єднання, коли жінка і чоловік ідуть поруч нога в ногу, працюють разом, коли жінці ніхто не ставить ніяких перепон на шляху до розвитку і праці?«

Ті люди, що оперують подібними аргументами, забувають про те явище природи, що виявляється у статі. Воно пов'язане з фізичними особливостями організму і психічним виявленням тих особливостей у житті людини. Це явище не дозволить ніколи поставити знак рівняння між двома статями, що завжди будуть перебувати в гармонії і суперечності.

Доки буде продовжуватися рід людський, доти жінка буде виконувати функції матері, і доки існуватиме кохання, доти жінка матиме безмірно великий вплив на психіку й дії чоловіка.

Ми живемо у вік морального занепаду, в час руйнування великих цінностей духової культури, що творилася на протязі тисячоліть, тому саме і потрібна солідарність між жінками, щоб рятувати світ від озлоблення від неправди і насильства.

Українському народові, що стікає кров'ю в тяжких умовах під'яремного існування на своїй землі, що поневіряється роками, десятиліттями в чужих краях на вигнанні, що змучений не знаходить ліків на свої пекучі рани, народові, якому вогонь страждання випалив серце, а злі бурі лихоліття висушили сльози, так потрібна ласка і опіка матері, любов-порада коханої жінки.

Коли здійснюються хвилі незгоди, що виростають у велетенський гребінь, що роз'єднує рідних братів і кидає їх у безодню чвар на втіху ворогам, тільки жінка і мати може захистити наше майбутнє від смертельної небезпеки.

Значна частина нашої молоді не одержала відповідного морального виховання, та не її провина, що наслідком нещасливих обставин вона виховувалася у безбожному суспільстві, де немає пошани до батьків, де злочин, облуда і брехня сплели своє огидне кубло і на людину дивляться, як на тварину.

Тут на еміграції, у кого з молоді є мати, вона повинна виконати свій святий обов'язок. Закохана дівчина і жінка повинні пам'ятати, що кохання і любов — *могутні чинники, які треба поставити на службу інтересам своєї нації*, що Україна хоче бачити своїх дітей не тільки національно свідомими, а й чесними, добрими, працьовитими, освіченими, хоробрими і гордими зі своєї людської гідності і національної приналежності — синами й дочками. Тільки дружина і мати може виконати це велике завдання.

Але є ділянка самою натурою призначена для жінки. Це мати чує перше здригання малої людини в череві; це мати чує перший крик дитини. Вона перша звертається до дитини рідним словом, співає їй рідну пісню, розповідає рідну казку.

А дитячі ясла, захоронки, садки — це *галузь праці жінки і тільки жінки*. Вона виховує націю і людство. Посіяне нею в душі дитини зерно дає свій багатий або убогий врожай.

А сироти без ласки матері, а нещасні дівчата, що волею обставин зійшли з правдивої путі! Хто відчує їхній душевний біль, страждання змученого серця? Хто висушить їхні гіркі сльози?

Тільки жінка, тільки вона розпізнає горе дитини і скорботу матері. Тільки вона зуміє заспокоїти наболіле серце понівеченої життям дівчини.

Коли українська жінка зрозуміє всю велич свого завдання, вона міцно стане на боротьбу з неправдою і злом, вона вщепить своїм дітям безмежну любов до батьківщини, вона поблагословить їх на чесну боротьбу з одвічним ворогом, навчить їх справжньої любові і братерства. Тоді зникнуть партійні суперечки між братами, що так багато нашкодили нам у час будівництва Української держави, а ще більше в час другої світової війни.

Єдиним непереможним фронтом встануть українські брати на боротьбу з одвічним ворогом, і ніяка пекельна сила не здолає їх, бо вони пам'ятимуть, що тільки в єднанні — сила.

Міт Іван БОДНАРУК

НА ЗЕМЛІ ПІВДЕННОГО ХРЕСТА

НАШ ВКЛАД У КУЛЬТУРУ БРАЗИЛІЇ

Важко подати докладну статистику українців у Бразилії. Наша Енциклопедія Українознавства нараховує їх сто тисяч, але цю кількість можна було б піднести до 120 тисяч. У великій більшості це українці католики з Галичини. Православні в більшій кількості приїхали щойно після другої світової війни.

Загально подають, що наша еміграція до Бразилії почалася 1896 року. Мені здається, що цю дату можна пересунути бодай на один рік раніш. На це є два докази. Поляк д-р Станислав Клобуковскі у свої книжці "Wycieczka do Parany. Dziennik podróży" (Lwów, Gubranowicz i Syn, 1909) каже, що в серпні 1895 р. разом з поляками їхали до Бразилії також українці. З ним погоджується о. Іван Озаркевич, автор спогадів «Письма до друга», провідник 220-членної депутації до цесаря у Відні. Він пише, що коли депутація виїздила до Відня, то її прощав на львівському дворці 12. XII. 1895 року журналіст О. Мончаловський і закінчив свою промову словами: «Скажіть там, щоб усі чули, що українському народові залишилися ще тільки дві дороги: до Відня і до Бразилії». У своїх спогадах о. Іван Озаркевич каже, що в ті часи емігрували наші люди не тільки до США, а й до Бразилії. Очевидно, треба думати про масову еміграцію, бо одиниці поселювалися в Бразилії багато раніш. Першим відомим українцем, що виїхав до Бразилії вже 1872 року, був Микола Морозович із Золочівщини.

Були дві головні причини, що гнали наших галицьких селян до Бразилії: голод на землю і польський гніт. Бразилія це країна, що може помістити й вигодувати 900 мільйонів людей. Її поверхня — 8,511.189 км², отже, дорівнює майже цілій Європі. Ще сьогодні в Мато Гроссо і в деяких інших слабозаселених естадах Бразилії можна набути на власність великі обшири землі за нечувано низьку ціну й на довгореченцеві сплати. Конституція країни дуже ліберальна й залишає велику свободу в організуванні підприємств і верстатів праці, за винятком тих ділянок промислу, що зарезервовані виключно для бразильців, як літунство, плавба тощо.

Поселювалися українці переважно в гористих околицях, бо там і земля краща і підсоння ліпше. Найбільше їх поселилося в Парані, де осередком наших колоній є містечко Прудентопіль. Після II-ої світової війни багато українців осіло в естадах Сан-Павльо і Ріо-Гранде-до-Суль. Найбільше скопчення українців у місті Сан-Павльо є Сан-Кастаньо-до-Суль.

Коли в XIX-му стол. бразильські політики вирішили допустити до своєї країни європейську еміграцію, вони мали ясну мету. Потребували сильних рук до праці, людей витривалих та підприємчивих, які могли б дикий праліс перетворити на осередки культури й цивілізації, побудувати дороги й залізниці, заступити негрів на величезних плянтаціях кави й бавовни після скасування невільництва. Бразилія мала забагато чорних, отже, бразильські політики хотіли додати нової і здорової крові європейських

поселенців до крові бразильської раси, яка через домішку крові негрів та індіан була дуже ослаблена щодо характеру і здоров'я.

За це уряд давав емігрантам кусень землі, на початках деяку допомогу, особисту свободу й низку привілеїв, загарантованих конституцією, наприклад, право плекати свою релігію й рідну мову у школі. Наші поселенці виправдали повністю сподівання бразильського уряду і сплатили затягнений борг удесятеро.

Перші наші поселенці в Бразилії це були низи галицького села, найбідніші й найтемніші люди, переважно поміщицькі форнали й халупники. Крім рук до праці, не було в них більше нічого. І ось у Бразилії показали, яким вартісним елементом вони були в історії колонізації нової, напівдикої колись, країни. Вони перемінили пустирі й праліс у квітучу країну, створили культуру в диких колись естадах, Парані й Санта Катаріні, а деякі й розбагатіли. Наш галицький селянин своїм завзяттям і невсипущою працею вніс великі культурні й цивілізаційні вартості передусім у праліс Парани. Він безперечно вніс вищу життєву стопу. Це видно ще сьогодні, після майже 70 років його перебування на землі Південного Хреста, коли порівняти його щоденне життя з побутом автохтонного лісового населення, так званих кабокрів, не виключаючи інколи навіть бразильської освіченої верстви. Наші перші поселенці, хоч були людьми культурно відсталими в порівнянні з щасливішими народами, то все ж у Бразилії відіграли ролю висококультурного чинника. Не зважаючи на жакливі іноді умовини й перешкоди з боку влади та нездарних урядів, українські поселенці внесли вищу культуру до Бразилії та причинилися дуже до розвитку Курітіби та інших міст Парани. Там, де були шістдесят кілька літ тому непроходимі ліси, де й кілька кроків важко було зробити без факона й фойси, де мавпи сотнями спиналися по деревах, а бразильські індіанці-бугри сіяли пострах серед населення, там пишуться тепер чепурні наші колонії і стоять українські гарні церкви. Там, де з початком біжучого століття чути було вереск папуг, а життю людини на кожному кроці загрожували страшні кобри й велетенські їдовиті павуки, сьогодні стоїть чудова прудентопільська церква з 7 копулами у східньому стилі, величавий монастир Отців Василіян, найбільша й найгарніша будівля в містечку, великий будинок Малої Духовної Семінарії, монастир, гімназія і шпиталь Сестер Служебниць, друкарня й видавництво Чина Св. Василя Великого, гарний український «Народний Дім».

Наш перший поселенець у Бразилії навчив автохтона пекти і їсти хліб; він перший почав там уживати воза і плуга. Він до сьогодні є для бразильського кабокра зразком вищої культури. Кажуть, що винахідником славної бразильської самородної машини, званої «монжоло», був наш простий галицький селянин. Вона знаменито пристосована до умовин бразильського життя, бо безупину працює день і ніч, без електрики, бензину й людських рук.

Коли взимку бразильському кабокрові починає дошкуляти мороз (а він часто буває в Парані й доходить інколи до 10⁰ Цельсія), то він розпалює вночі серед своєї хижі ватру й пригріває тіло, а коли прийде ранок і зійде сонце — до полудня вигрівається перед хатою. Нема в його хаті подушок

і перин, а єдина його страва це чорна квасоля, солодкі батати й риж з фариною, себто з мукою мандіюки. Та й ці продукти він часто купує в нашого колоніста, хоч має десять разів більше землі. Він живе подекуди на зразок небесних птиць і без вагання готовий завжди перенестися в іншу околицю. Коли зайти в глухі ліси, де ще нога українського поселенця не ступила, знайдемо там гущавину й цілковиту пустку. Де-не-де тільки стрінемо »раншу« кабокра, а поза тим нема там ніякого життя, не видно загосподареної землі, бо »роси« далеко від дороги, серед лісів. Господарка бразильського кабокра має характер провізоричний. Довкруги його хати, що нерідко виглядає гірше, ніж колиба наших пастухів у горах, нема ніякої огорожі, бо кабокер її не терпить. Плотами й парканами виполошує наш поселенець каборка із свого сусідства. Кабокер нічого не загороджує: коні, корови, свині й кури в нього ходять собі свobodно по лісі разом із худобою сусіда. Садить він дуже мало: трохи кукурудзи, чорної квасолі й мандіюки, от і все. З-поза повикривлюваних кактусів визирає закопчений дах його хати, а радше запалої в землю буди, до якої заходить просто з болотистої дороги. Коло хати кабокра пусто й сумно: крім якоїсь дикої »амейші« (рід слив) чи »песегейра«, нема інших дерев. Замість господарських будинків, кілька попідпираних і напіврозвалених будок, коло ранші волочиться громада вигодованих псів: ось господарство кабокра, який інколи має кілька тисяч алкейрів землі й лісу.

Хата кабокра це одна велика кімната, стіни якої мають діри й такі великі щілини, що й руку можна впхати. Двері на завісах із кусників шкіри, віконниці обірвані, нема стелі, кухні й печі. Звичайно, поза простим столом і столиками з пеньків і пустих баньок, нема ніяких меблів. Шкура служить за ліжко, а якась стара заяложена ковдра або »капа« чи »паля« (рід пелерини) відіграє роллю накривала. Під голову кабокер кладе сідло.

Український колоніст більше зв'язаний із землею, розпочатою працею, родинними взаєминами й бажанням спокійно дійти до добробуту, ніж напівкочовий кабокер. Поїдьте по кількох роках туди, де раніш жив кабокер, а на його місці поселився наш колоніст, то не схочете повірити, яка велика зайшла зміна. При дорозі щокількасот метрів чистеньке подвір'я, лани кукурудзи й жита, а все загороджене. Зразу видно, що дикий праліс передано культурі й цивілізації, що наш піонер витиснув кочовика-автохтона й заснував свій верстат праці. Якщо трапиться, що українець залишить землю, призначену під засів, необгородженою, то завжди пильнує, щоб свині чи худоба сусіда не наробила йому шкоди. Через те часто буває конфлікт із кабокром, який вкінці, знеохочений, не маючи бажання обгородити місце для своєї худоби, бо це »багато важкої праці«, продає землю новому поселенцеві і йде далі в глибину лісу, бо тут почуває себе "muito apertado", себто затісно йому.

Хату нашого колоніста в лісі можете легко відрізнити від хати кабокра, навіть коли не заходите до неї. Якщо подвір'я обгороджене, перед хатою хоч би маленький квітник за парканом, хата солідно збудована, чиста й побілена, подвір'я чистеньке, всі будинки в доброму стані, а коло хати сад і городина, то знак, що тут живе поселенець з України. А всередині ще більша різниця. Хоч і хата українця часто не має шиб (скло в Бразилії

дуже дороге), то все ж вона має щільні віконниці, оббита листвами, а двері замикаються як слід. Вона поділена на 2 кімнати, має підлогу і стелю, а з-заду хати є окрема нормальна кухня з кухонною плитою й піч до печення хліба. В хаті є завжди якісь меблі, як шафа, столи й ліжка, на ліжках постіль і невідступна перина (в зимову пору, особливо вночі, в Парані буває дуже холодно), бодай в одній кімнаті на вікнах є фіранки.

Вставши рано, наш поселенець, щоправда, щоб розігрітися, п'є «шімарон», але поки піде до праці, нап'ється завжди кави з хлібом, посмарованим смальцем, на обід й на вечерю їсть, як і кабокер, квасоллю й риж із фаринною, але крім того уживає багато картоплі і хліба. В неділю і свято в нього на столі є вареники, голубці, борщ, м'ясо. Він їсть багато городини, як капуста, моркви, огірків, чого майже не їдять бразильці.

Наш поселенець і одягається порядніше ніж автохтон, особливо коли йде в неділю до церкви. Він має свої духові й культурні потреби, читає газету і книжку, відвідує сусідів, ходить на імпрези, якщо в місцевості працює якась культурна українська установа. Своєю любов'ю до мистецтва бразильські українці розбудили зацікавлення до тих ділянок життя також серед бразильців. Навіть на полі товариської культури багато чого навчилися автохтони від українців. Коли наші товариства влаштовують для своїх членів вистави, концерти й забави, бразильці радо беруть у них участь і кажуть, що вміємо культурно бавитися й тому вони добре почувуються серед нас. Вони захоплюються нашими танками й піснями, а на фестивалях етнічних груп українці щороку здобувають велике признание.

Річ зрозуміла, що наші поселенці з туги за Рідною Землею почали на далекій чужині серед чужих людей будувати свої школи і вчити самотужки своїх дітей, бо уряд не дбав про освіту. Будували свої читальні й установи, творили вогнища рідної культури. Не зважаючи на брак інтелегентських сил і дуже важкі умовини, наше культурно-національне життя в Бразилії стояло досить високо й могло похвалитися поважними досягненнями. Але коли до влади прийшов Жетуліу Варгас із своєю ганебною «націоналізацією», наше культурне життя на якийсь час завмерло й від нанесених ударів до сьогодні воно не прийшло до себе. О. Василь Зінко у своїй мемуентальній праці «Рідна Школа в Бразилії» дуже совісно зібрав наші досягнення на полі шкільництва в ті часи, коли в Парані не було державних шкіл, а бразильський уряд не дбав про школи й залишав цю справу самим поселенцям. І тут ще раз показалося, яким цінним елементом були наші люди в історії колонізації Парани. Вони власним коштом і працею відкрили країну мережею своїх приватних шкіл, оплачували вчителів, дбали про культуру рідного слова. Треба пам'ятати, що робили це прості люди, і робили це в державі, яка ще сьогодні має дуже великий відсоток анальфбетів.

Наша рідна школа в Бразилії, яка безперечно дуже причинилася до зросту культури на землі Південного Хреста, це теж наш поважний вклад у скарбницю нової країни поселення. На жаль, «націоналізація» Варгаса знищила наші досягнення на тому полі. Бразильський шовінізм наклав свою важку руку передусім на наше приватне шкільництво й сьогодні не може бути й мови, щоб існували школи з українською мовою навчання.

Сьогоднішнє бразильське шкільництво в дечому дуже нагадує польське шкільництво. Вчителі кладуть натиск на патріотичні пісні й державні свята, а влада працює невпинно над тим, щоб українські діти почували себе бразильськими патріотами не тільки за приналежністю державною, а й національною. Вже 9. I. 1917 року вийшов декрет міністра Маркеса дос Сантоса, яким віддано приватні школи під контроль державних інспекторів, запроваджено обов'язок навчання португальською мовою, розтягнуто нагляд над учителями приватних шкіл. В 1918 р. появився проект д-ра Гуго Сімеса, який домагався, щоб викладати всі предмети по-португальськи й щоб приватні вчителі повністю володіли державною мовою. Інспектори почали замикати приватні школи. Не помагали аргументи, що уряд не творить державних шкіл і, замикаючи приватні, поширює анальфabetизм.

РОЛЯ ЄЗУЇТІВ У ЦИВІЛІЗАЦІЇ ПВДЕННОЇ АМЕРИКИ

Ще нині в бразильських лісах можна зустріти сліди давніх доріг, руїни незнаних будівель, помаранчеві гаї та інші подібні речі, які вказують, що колись у лісах Парани процвітало буйне життя. Це залишки міст і осель, що їх заснували колись єзуїти для індіан. Оті помаранчеві гаї, що їх зустрічаємо в Бразилії, вирости з насіння овочів, що їх засадили колись індіани під проводом єзуїтів. Вуйна рістня гарячого підсоння вкриває сьогодні руїни міст і осель, заснованих єзуїтами. А колись кипіло тут життя, яке заповідало гарні надії на могутню державу індіан. В цілій тій частині Бразилії вели жваву діяльність єзуїти, які відіграли велику роль в історії розвитку Бразилії, особливо в праці над цивілізацією індіан.

Єзуїти були завжди щасливі у виборі країн найвідповідніших для поселення. Країна над великою рікою Параною була справжнім раєм на землі. Так бодай говорить стара легенда індіан-гварані. Західня частина Парани стала дуже вдячним полем для діяльності єзуїтів, які в XVI-му столітті приїхали сюди з Іспанії. Вони зуміли в 1609-1631 роках, під зверхністю Іспанії, освоїти і організувати понад 120 тисяч диких індіан над Параною і Паранапанемою, себто ріками, що творять нині кордони естада Парана від півночі й заходу. Разом із великими успіхами єзуїтів на землях індіан зродилася в них думка утворити індіанську державу, незалежну від Іспанії й Європи. В 1609-му році єзуїти заснували, а може перебрали засновану вже в 1556 р. еспанськими конкістадорами, при гирлі ріки Пірапо до Паранапанеми першу редуцію, себто оселю для навертання індіан на Христову віру. Вона називалася в скороченні Льорето (город Пречистої Диви Льоретанської). Потім постали нові редуції: Сан-Ігнасіо, Сан-Роке (поеспанськи — свята вежа) при джерелі ріки Іваїзінью, яка впадає до більшої ріки Іваї, далі Гваїра на лівому березі Парани, а 1626 року Санта Марія на правому березі Ігвасу та багато інших, наприклад, Кастро, Гварапуана. Всі ті редуції творили провінцію Ель Гваїро із столицею Гваїра, яка мала 60 тисяч населення. Місто Гваїра мало добрі вулиці, школи, церкви й водотяги, а доми були солідно збудовані. Це було, мабуть, найкраще місто в Америці з початком XVII-го століття.

Єзуїтські редуції були добре загосподарені, а підставою їх господарства й майже одиницею монетарною була герва мате. Листя цього дерева і його властивості були знані індіанам, але вони тільки жували його. Єзуїти

довели до перфекції управу герва мате: вони навіть знали спосіб, як її розмножувати, але тримали це в суворій таємниці, якої до сьогодні не відкрито. Вони, мабуть, давали насіння герви палугам і лише тоді, коли воно перейшло через їх кишки, внаслідок того зм'якла його тверда шкаралупа, можна було його садити.

Єзуїти будували церкви й фортеці та творили довкруги них індіанські оселі у важких і часто дуже небезпечних умовах. І були б вони створили з бігом часу велику державу тубільців, якби не мамелюки з Сан-Павля, які зруйнували їхню працю. Мамелюками називають бразильці мішанців крові португальської з індіанською. Вони, хоч виводилися від індіан, ненавиділи індіан і жакливо їх винищували. Почали щороку нападати на єзуїтські редуції і руйнувати їх. В 1631-му році зникли всі вищезгадані редуції. В тому ж році відбувся пам'ятний похід 120 тисяч індіан під проводом єзуїтів на далекий південь, бо єзуїти та індіани хотіли відгородити себе великим простором від нападів ворога. В дорозі ту масу безперестанно шарпали жорстокі й дикі відділи мамелюків. Половина індіан загинула трагічно, а з решти та з місцевих індіан єзуїти створили знову на новій далекій землі багато квітучих редуцій по обидвох берегах Парани й Уругваю, в нинішніх аргентинських провінціях Місіонес і Корієнтес, у сьогоднішнім Парагваї і теперішньому бразильському стейті Ріо-Гранде-до-Сул.

»Земський рай« вилюднівся і здичавів. Вже 1638-го року у столиці Гваїрі не було ні одного мешканця. Вуйна рістня вкрила руїни колишніх міст, а дослідники відкопують сьогодні рештки пам'яток високої цивілізації. Оті руїни й помаранчеві гаї це єдині сліди по колишніх єзуїтських редуціях. Єзуїти принесли з Європи до Америки помаранчеве дерево, і воно росте дико в цілій Парані, в сусідніх естадах Бразилії і в Парагваї. Португальці виявили себе гіршими вчителями в організуванні індіан, ніж єзуїти. Найкраще вміли використати індіан і продовжувати роботу єзуїтів у південній Америці парагвайці. Парагвай є нині здебільшого індіанською республікою й головно індіанському елементові завдячує він свою незалежність і своє існування.

Не зважаючи на свої здібності й заслуги, єзуїти своєю виховною системою не вміли прищепити індіанам прикмет людської гідності й особистої незалежності. І тому, коли прийшли страшні напади сан-павлівських мамелюків, а ще більше, коли не стало єзуїтів після скасування ордену папою, бідні індіани не могли дати собі ради, бо єзуїти не навчили їх воєнного ремесла. Боротьба павлістів і Антонія Рапози з тими оригінальними єзуїтськими державними творами закінчилась знищенням останніх. Індіан, захоплених у редуціях, розпродано, велика частина їх загинула, а решта втекла в глибину країни. Єзуїтів прогнано з Бразилії. Залишилися тільки руїни розпочатих будівель і якісь таємничі знаки на скелях та вкопаних кам'яних стовпах, а населення Бразилії вважає сьогодні ті знаки вказівками закопаних скарбів. У горах Серра-до-Мар і в деяких околицях ще нині можна стрінути печери в скелях, у яких полоскали золото, експлуатоване єзуїтами при допомозі індіан.

(Закінчення в черговому числі)

ОГЛЯДИ І КРИТИКА

(Порядком обговорення)

Проф. В. ЧАПЛЕНКО

ЧИ НОВИЙ ЕТАП У МОВНІЙ ПОЛІТИЦІ
БОЛЬШЕВИКІВ?

У своїй статті «Сучасні мовні відносини на Україні», що була надрукована в журналі «Український самостійник» (чч. 4 й 5 за 1962 р.), я з'ясував був післясталінську мовну політику большевиків та становище української мови в СРСР на кінець 1962 року.

Становище української мови тоді визначали: а) об'єктивно-суспільні умови, б) офіційна мовна політика влади і в) суб'єктивно-мовна свідомість громадян. Це становище було важке, головним чином, через перші два моменти, що призводили до звуження суспільної бази нашої мови (згадаймо зловісний шкільний закон!), хоч і з деяким попуском у справі впорядкування її середового стану.

Але на початку 1963 р. там сталася значна подія: 11-15 лютого в Києві відбулася республіканська конференція, присвячена проблемам підвищення української мовної культури, а на тій конференції не тільки зроблено понад 30 наукових доповідей, а й ухвалено цілу низку практичних пропозицій та звернень до уряду з проською вжити певних заходів щодо поліпшення українського мововжитку. Правда, й цим разом не забуто «братньої» російської мови, і про неї на конференції були доповіді, але проблеми українського мовотворення все таки переважали.

Якщо мати на увазі оті три моменти, що зумовлювали до цієї конференції становище української мови на **Україні**, то можна сказати, що після конференції зміна зайшла тільки в **другому** моменті (якщо, справді, зайшла) — у мовній політиці большевиків, перший момент, найважливіший для мововжитку (об'єктивно-суспільні умови) залишається й далі без змін, а на зміни в третьому — в суб'єктивно-мовній свідомості громадян, треба ще чекати, бо цей момент залежить від перших двох, і він не може так раптово змінюватись, як мовна політика влади, швидко він міг би змінитися тільки внаслідок такої революції, як була 1917 року.

Зміну в другому моменті обіперто на тому місці в новій програмі комуністичної партії, де сказано, що «стирання національних відмінностей, особливо мовних відмінностей, — значно триваліший процес, ніж стирання класових граней». І наставна доповідь І. Білодіда на отій київській конференції мала заголовок «Питання культури мови в світлі рішень XXII з'їзду КПРС і нової програми Комуністичної партії». А за теоретичну базу для цих нових заходів, здійснюваних і по інших національних республіках СРСР (на конференції були й заступники деяких із цих республік), взято давні статті В. Леніна про національне питання, і їх протиставлять тепер статтям з національного питання Сталіна, як і іншим неподобствам часів «культу особи» цього тирана.

Ось як пише І. Білодід у своїй статті з трохи чудним заголовком «Мова і час», що була надрукована в «Радянській Україні» (ч. 68, з 21 березня 1963 р.):

»Це марксистсько-ленінське положення про розвиток національних мов, які будуть існувати довгий час і після перемоги комунізму в усесвітньому масштабі (бо стирання національних відмінностей, особливо мовних відмінностей, — значно триваліший процес, ніж стирання класових граней), сама наша дійсність, розквіт мов соціалістичних націй спростовують антинаукове твердження Сталіна про «злиття мов» при соціалізмі, про так звані «зональні мови» і т. п.».

Хоч Сталін наприкінці свого життя відмовився був від теорії злиття, а натомість висунув теорію боротьби мов (у моєму розумінні — на догоду росіянам), але його тепер б'ють за теорію злиття, бо так, мабуть, треба для мовної політики партії на цьому етапі. Звичайно, не в наших інтересах захищати тут Сталіна, хай його, сякого-такого, б'ють, для нас важливо, що тепер, уперше від початку 30-их років відкинуто ту безглузду, антинаукову «теорію», що нею досі виправдувано русифікацію нашої мови, а також мов інших поневолених народів СРСР. Ще ж зовсім недавно, у зв'язку з прийняттям отого зловісного шкільного закону, якийсь лихोї слави малорос Кравцев (він же й своє прізвище русифікував!) перекручував навіть Леніна, щоб виправдувати русифікацію.

Слід тут відзначити, що заходи щодо підвищення мовної культури поневолених народів СРСР там якось поєднують із заходами росіян щодо підвищення російської мовної культури в самій Росії, але, на мою думку, це тільки «пристійний привід» для діячів національних республік, бо росіяни почали цю роботу значно раніше, як про це свідчать численні статті в російських газетах та журналах на такі теми. *Справжня ж причина такої роботи в національних республіках нам покищо невідома.*

Але, відзначивши початок цих заходів як початок позитивної роботи в царині національних мов і культур, я не можу не сказати й того, що започатковано цю зміну в мовній політиці большевиків не так, як це звичайно робиться в тій тоталітарній державі, — не постановою ЦК партії, не ухвалою уряду, а конференцією наукових установ — Київського університету та Інституту мовознавства Академії наук УРСР. Отже, це нібито не зовсім державні заходи, а через те й не зовсім обов'язкові для громадян. Правда, ми знаємо, що в тій тоталітарній державі й наукові установи та школи не можуть нічого робити без доручення влади, але такий незвичайний для большевидької дійсності початок цієї роботи таки насторожує, підказує певну обережність в поцінуванні цих заходів. Можна бо думати, що вищі політичні чинники ще залишили за собою «право» в разі чого скласти «провину» на «українізаторів» і потім покарати їх, як це там звичайно буває. І трохи чи не так — насторожено й обережно — ці заходи й розуміють активніші учасники цієї роботи, як про це свідчать їхні дуже обережні виступи. Вони майже всі в своїх статтях спочатку обов'язково говорять про «зближення націй» та про «любов» до російської мови і тільки потім переходять до розгляду проблем української мовної культури. Це ми знаходимо в отій офіційно-сухій, суто-інформативній статті І. Білодіда. Це

можна добачити й у статті М. Рильського «Словник і питання культури мови» («Радянська Україна», ч. 79, з 3 квітня 1963 р.), в якій він фактично ще боронить той «зелений» російсько-український словник 1948 року, що його українська громадськість так одностайно засудила, а в розгляді українських словників попереднього періоду він побоювся навіть згадати академічний словник 1929-1933 р. Почавши розгляд словників ще з кінця ХІХ-го стол. (словник Уманця та Спілки 1893 р.), розглянувши Грінченків словник, він потім зробив ось такий «стрибок»: «Я не буду говорити про українсько-російські та російсько-українські словники, які з'явилися на Україні після 1917 року — і за ефемерних націоналістичних «влад» (лапки Рильського, — В. Ч.), і в перші роки Радянської влади (велика літера Рильського, — В. Ч.), коли в словниковій роботі брали участь і справжніснінькі націоналісти, і просто «усердние не по разуму» «ревнителі» української мови».

Оце й усе, що він міг сказати про кипучу діяльність українських словників 1917-1920 років*) та про словникову й термінологічну роботу пізнішого десятиріччя, коли був створений отой видатний на свій час академічний словник за редакцією таких знавців української мови, як акад. А. Кримський, акад. С. Єфремов, М. Грінченко й інші! А цього словника він, жау, навіть не згадав!

Не про що як тільки про оту «обережність» свідчить і бригадне написання статті «Дбати про культуру мови»: цю невеличку статтю підписало аж четверо авторів — А. Коваль, В. Коптілов, В. Русанівський та З. Франко («Радянська Україна», ч. 138, з 13 червня 1963 р.). Є. Шаблювський, що його свого часу більшовики звинувачували в шпигунстві на користь Польщі, в десятисторінковій статті «Національне й інтернаціональне в літературі» («Українська мова й література в школі», ч. 1 за березень 1963 р.) аж дев'ять сторінок присвятив питанню про злиття націй у комуністичному суспільстві і тільки наприкінці написав про те, що «Сталін та його одностайні нехтували інтересами народів Радянського Союзу, перекручували лєнінські настанови (настави! — В. Ч.) в національному питанні» (стор. 16). Та й це останнє він подав під соусом того, що, мовляв, «культ особи Сталіна» «завдає величезної шкоди... глибоко плідотворному (? — В. Ч.) процесу (процесові! — В. Ч.) духовного єднання і взаємного збагачення культур народів СРСР» (стор. 16). А стаття О. Ільченка «Всяк суцций в ній язик» («Радянська Україна», чч. 115, 116 і 117 за ц. р.) справляє враження виступу переляканої людини, — так він завзято б'є поклони перед «найріднішим братом», як він, здається, вперше в історії підлабузництва назвав росіян. Навіть В. Антоненко-Давидович, цей трохи чи не єдиний з тамтешніх авторів, що пише з певним почуттям національної й людської гідності, не міг не згадати в своїй статті «Краса рідної мови» про те, що «учень, безперечно, вивчить і знатиме досконало мову братнього російського народу, бо то мова Лєніна, мова багатющої російської літератури, мова зв'язку між народами Радянського Союзу» («Українська мова й література в школі», ч. 2 за 1963 р.). Виходить, що без мови «старшого брата» людині ніяк не можна на світі жити!

*) Див. про це в моїй книжці «Українська літературна мова, її виникнення й розвиток», т. II, вип. 1. Нью-Йорк, 1962 р.

Багато було всякого насильства в довгій історії людства на землі, в історії всяких держав, але в цьому розумінні, в розумінні адміністративного силування, щоб завойовані говорили мовою завойовників, т. зв. Радянський Союз мав, либонь, тільки одну попередницю — державу Інків*). Але ж то була первісно-деспотична держава, а СРСР нібито — як він сам себе називає — «найдемократичніша» країна в світі! Та й у новій програмі комуністичної партії написано, що в СРСР забезпечено «повну свободу для кожного громадянина... розмовляти, виховувати й навчати своїх дітей будь-якою мовою». Чому ж тоді всі, без винятку, автори мусять нагадувати про обов'язкове вивчення російської мови?

Ця згадка про «мовну політику» Інків потрібна нам і для того, щоб оті підлабузницькі вихилися наших людей розуміти як вимушені, як *"conditio sine qua non"* для тамтешньої дійсності; звинувачувати їх у маразмі ми не маємо морального права. Це в них тільки «перестраховка» з огляду на те не зовсім офіційне започаткування нових заходів у справі української мовної культури. У зв'язку з цим я хотів би якнайрішучіше висловитися проти думки деяких наших публіцистів, що, мовляв, що «українізацію» розпочала наша інтелігенція з власної ініціативи. «Найоптимістичніше» в цьому розумінні висловлюється Вс. Голубничий, який у своїй доповіді в УВАН 6 квітня 1963 р. сказав навіть таке: «Українізація нині не є державною політикою згори, а спонтанним сильним натиском знизу; вона не є дозволеною (Sic! — В. Ч.), але її покищо ніхто не відважується заборонити, хоча російські елементи на Україні чинять їй запеклий опір і саботують її поступ з усіх сил» (за дописом в «Українських вістях», ч. 26, з 30 червня 1963 р.).

Ні, це виразний дозвіл влади або, може, й самого Хрущова, це тільки виконання директив згори. Але це, як там кажуть, нашому народові на руку ковінька: це дає певні можливості для дальшого розвитку нашої літературної мови, цього найдорожчого скарбу нашого народу.

Але що ж конкретно нового для нашої мови дає ця зміна в большевицькій мовній політиці?

Це передусім висування питання про розширення свідомо звужуваної перед тим суспільно-територіальної бази української літературної мови. Якщо шкільний закон 1960 р. виганяв її з міського побуту і школи, а теперішній посол СРСР у Китаї малорос Червоненко навіть заявив був, що російських шкіл на Україні буде дедалі більше, то тепер питання ставлять так, щоб українською мовою охопити «всі сфери життя народу» (хроніка про перебіг київської конференції в журналі «Українська мова й література в школі», ч. 2 за 1963 р.). І. Вілодід в отій своїй статті «Мова і час» пише про «піднесення культури української мови в багатогранному її вияві, — в мільйонноустому мовленні українського народу». Він же пише, що «величезне значення у вихованні мовної культури має все суспільне оточення». О. Мельничук у статті «В. І. Ленін і розвиток української мови» («Українська мова й література в школі», ч. 2 за 1963 р.) пише про «все ширше охоплення загальнонародною мовою різних сфер нашого життя»,

*) Див. про це в кн. В. Гарена "Realm of the Incas", стор. 43-45. Нью-Йорк, 1960 р.

про «повсякденну практику використання літературної мови представниками (заступниками! — В. Ч.) різних територіальних, соціальних і професійних груп населення» (стор. 5). Бригада авторів статті «Дбати про культуру мови» теж пише, що «українська мова ввійшла в різні сфери суспільного життя української соціалістичної нації і достойно (гідно! — В. Ч.) їх обслуговує. Українська мова через пресу, радіо, театр, кіно, школу проникає в найвіддаленіші куточки нашої республіки і повсякденно впливає на загальнонародну як писемну, так і усну українську мову».

Саме повторення в різних авторів вислову «сфери життя» свідчить про те, що це офіційна формула нової мовної політики. Цікаво відзначити, що розпочато деяку українізаційну роботу й там, де досі українська мова була під абсолютною забороною, — на Північному Кавказі. У ч. 1 «Вітчизни» (за 1963 р.) надруковано допис про те, що в деяких станицях Кубані почали створювати українські книгозбірні, а на початку цього допису читаємо «знаменні» слова: «На січневому Пленумі ЦК КПРС в 1961 р. М. С. Хрущов, звертаючись до першого секретаря Крайкому партії тов. Воробйова сказав, що чимало сьгоднішніх кубанців є нащадки запорозьких козаків». Але ці слова, як бачимо, згадали тільки тепер, аж через три роки! Отже й це можна поєднувати з загальною зміною в мовній політиці.

У згадуваній статті О. Мельничука заторкнуто й проблему «співіснування» української мови з російською в плані зовнішньо-лінгвістичних відносин. Мельничук пише, що «оволодіння російською мовою зовсім не означає якогось обмеження функцій української мови з будь-яких сфер її застосування» (стор. 7). У нього ж ми знаходимо інформацію про те, що «російська мова викладається в школах України на правах навчального предмету», а в усіх тих школах, де «викладання ведеться російською мовою» (в «частині шкіл» на Україні), а також «польською» й «угорською», — «в усіх цих школах українська мова викладається як окремий навчальний предмет». Це деякий прорив засекреченості фактичних інформацій про взаємовідносини російської й української мов у школах України за час посиленої русифікації.

Можливо, що підкреслювання отієї офіційної формули про поширення української мови на всі сфери життя — це покищо тільки декларативний момент, але й те, що тамтешні діячі вже можуть так казати й писати, хоч би й з отими огляданнями на «старшого брата», — це вже новий здобуток українського мовотворення.

Дуже важливий новий момент у цих заходах — звернення *посиленої уваги на український усний мововжиток*. Цей захід, очевидно, має на меті усунення того «парадоксального» явища, що на Україні, за наявності української преси, книжок, написів на вулицях і в установах, усної української мови не можна почути навіть у столиці республіки — в Києві, як це відзначають чужоземні туристи в своїх звітах. Це, видимо, шкодить престижеві «радянської» за кордоном, тієї влади, що скрізь галасує про свій антиколоніалізм. Згадаймо хоч би факт, що русифікацію українського громадського життя відзначає з осудом Джілас у своїй книжці «Розмови із Сталінінм». Це ж бо фактично прирівнювало становище «української соціалістичної нації» в країні «будованого комунізму» до становища Каталонії в

франківській Еспанії, де катальонську мову дозволяють уживати тільки в молитовниках, а в громадському житті — ні. Отож тепер і пише І. Білодід у статті «Мова і час»: «До недавнього часу наукові дослідження в галузі української літературної мови, методики її викладання в середній і вищій школі, рекомендації щодо широкої практики переважно були зосереджені в сфері писемної мови. В світлі нових завдань культурного будівництва слід більше уваги приділити й усному літературному мовленню. Так само як і мова нашої преси, радіопередачі, кіно, телебачення повинні краще відображати барвисту словотворчість народу, його багату стилістику» (підкреслення мої, — Р. Ч.). Тим то й на отій київській конференції найбільше говорено про усний різновид культурного українського мововжитку. От М. Жовтобрюх говорив про «закономірності розвитку сучасної усної української мови», М. Наконечний — про «ортоепічні норми української літературної мови», М. Каранська — про «українську літературну мову в передачах республіканського радіо», С. Самійленко — про мову вчителя, І. Приймак — про «культуру усного слова молоді Херсонщини» тощо. Повне уявлення про матеріял цих доповідей можна буде скласти після заповідженого виходу в світ збірника, в якому будуть надруковані ці й інші доповіді конференції. Інститут мовознавства Академії наук готує до друку монографію «Закономірності розвитку усної форми української літературної мови».

Річ ясна, що все це ще тільки заміри, бо практика мововжитку ще далека від цього, як це видно хоч би з нарікання О. Ільченка, що «артисти, педагоги, політпрацівники, академіки» говорять по-українському «лише на лекціях, під час вистав, на офіційних засіданнях, а в час перерви, на репетиціях, удома й на вулиці розмовляють зіпсованою російською». А Б. Антоненко-Давидович згадує в своїй статті «Краса рідної мови» один потворний факт, що ілюструє наслідки дотеперішньої мовної політики большевиків в українському мововжитку. З огляду на «яскравість» цього факту я виписую це місце з статті Антоненка-Давидовича.

»Поговоривши зі мною хвилин з десять на різні теми, директор (школи, — В. Ч.) зненацька спитав, пильно оглядаючи мою постать:

— А чого це ви говорите такою мовою?

Я не зрозумів цього дивного запитання і попросив директора пояснити мені, що саме він має на увазі.

— Та ось, — не моргнувши оком, пояснив досить молодий ще директор, — ви говорите зі мною вже кілька хвилин, і я не чую у вашій мові жодного російського слова, самі тільки українські.

— Але ж ви говорите зі мною по-українському, то чому ж я маю пересипати свою мову російськими словами? Та й ваша школа, здається, з українською мовою викладання?

Директор трохи зніяковів і, мовби на виправдання, каже:

— То все так — і школа українська, і я говорю з вами по-українському, але я сам стараюсь і хочу, щоб учителі й учні пересипали в своїй мові російські слова з українськими.

— Для чого? — не міг зійти я з дива. Але те, що я почув далі від свого співбесідника, надзвичайно вразило мене. Він сказав:

— А це ж наблизитиме нас у мові до комунізму. Мови перемішаються, і вийде одна мова.

Попервах мені стало жаско: передо мною стояв викінчений, ба навіть, так би мовити, «ідейний» проповідник і поборник жаргону... А далі я усміхнувся, відчуваючи наївно-ідеалістичну природу директорової «концепції». Припускати, що мови різних народів можна ліквідувати чи злити до купи адміністративними заходами — це те ж саме, що вірити, ніби мови виникли внаслідок вавилонського стовпотворіння» («Українська мова в школі», ч. 2 за 1963 р., стор. 25).

До таких же потворних фактів належить і згадка М. Рильського про те, що «деякі не дуже мудрі, а часом і не зовсім чесні редактори викреслюють інколи (? — В. Ч.) із авторських рукописів слова, яких не знаходять у цьому (в «зеленому») словнику, укладають на його підставі списки так званих «заборонених» слів і т. ін.».

Про це ж таки свідчить і мова деяких наукових видань, напр., «Нарисів стародавньої історії УРСР» (Київ, 1959 р.). Це ж такий жадливий «суржик», що його важко й уявити! У цьому ж тексті аж рябіє від непотрібних русицизмів, що їх уживають або поряд з українськими словами («курган» поряд з «могилою»), або замість них («шерстистий мамонт» замість «волохатий мамут», «община» замість «громада», «зола» замість «попіл», «шаровидний» замість «жулястий», «обоюдогострий» замість «двосічний», «найскоріша річка» замість «найпрудкіша», тут навіть не русизм, а просто неписьменність). Сила також елементарних граматичних помилок, таких, як от узгоджування прикметників із збірними іменниками («залізні знаряддя») або безприйменникові поєднання — «багаті пасовищами» замість «... на пасовища». Або такий безглуздий для української мови вислів, як «власне-ськіфи». Ця остання помилка властива геть чисто всім тамтешнім текстам, це калька з російської, хоч у ній немає ніякої потреби. У російській мові не можна сказати «собственные скифы»; бо слово «собственный» має значення «власний» («собственный дом»), але в українській мові можна сказати «властиві скіфи, чи скіти», бо в українській мові слово «власливий» не має значення «власности». Тим то цілком можливі вислови типу «властиві скіти», «власливий Китай» тощо.

Справді, є що тепер учасникам нових заходів у цій царині розплутувати!

У царині середнього (внутрішнього) впорядкування української літературної мови намічено заходи щодо лексики, фонетично-граматичних норм, фразеології, мовостилів (стилістики), а також правопису. Чи не найбільше доводиться тепер розплутувати в галузі лексики, де найдошкульніше нашкочили русифікатори, бо саме в цьому складнику мови найлегше здійснювати мовнополітичні втручання. Отож вороги української мови й найдужче тут розперезались були, запроваджуючи русизми і викидаючи питоменні українські слова, штучно архаїзуючи наявні в українській мові, зокрема в мові українських письменників, слова, такі, як «поступ», «відсоток» тощо. Це «розплутування» поєднують там тепер із критичним розглядом дотеперішніх слівників, особливо так званого «зеленого», тобто «Російсько-

українського словника», виданого в Москві 1948 р. Про цей словник згадують майже всі автори, що досі взяли участь у цьому «розплутуванні». М. Рильський у своїй статті «Словник і питання культури мови» пише, що «величають його іронічно «російсько-російським» і «що ні про один, здається, словник, не сказано стільки прикрого й недоброго, часто й зовсім несправедливого, як про оцей горопашний «зелений». Сам він (Рильський) більше захищає його, цей словник, ніж критикує, бо був одним з його редакторів. Але вже рішуче засуджує його О. Ільченко, а також В. Антоненко-Давидович. З фаховою критикою підійшла до цього словника З. Франко в статті «На нашій спільній ниві» («Вітчизна», ч. 3 за 1963 р.). «Чи не першим яблуком незгоди, — пише вона, — між літераторами, журналістами, редакторами, з одного боку, і мовознавцями, з другого, послужив (? — В. Ч.) «Російсько-український словник» з 1948 року. Ось уже 10 років триває його «рознос» (? — В. Ч.) і не затихає й досі. Що ж можна сказати про нього? Багато важить у виправданні цього словника сама дата його виходу в світ. Це був час, коли в українській мовознавчій науці не було жодної праці, яка правила б за норми української літературної мови». Далі вона пише «реалістичніше»: «Лексикографія тоді ще не могла забезпечити повної стабільності. А будь-які відхилення у використанні лексем загальнонародної мови в період культу особи Сталіна, а особливо в період сваволі Кагановича на Україні інколи (Sic! — В. Ч.) трактувались як підстави для всяких суб'єктивних звинувачень» (стор. 195). Бувши змушена віддавати цьому словникові «належне», вона далі зазначає: «Але разом з тим на словникові, як і на будь-якій іншій праці... відбивалась тінь культу особи і мовних віянь (? — В. Ч.) часів культу, коли єдиним каноном стилю епохи і еталоном мови були статті й виступи Сталіна» (стор. 195).

Визнала вона й те, що «вади словника аж ніяк не можна повністю покласти на карб українських лексикографів і низького рівня лексикографії. Спричинились до цього загальновідомі фактори більш об'єктивного характеру». І її висновок: «Для української лексикографії «зелений» словник — давно пройдений етап» (стор. 195). Згадала вона й академічний словник 1929-1933 рр., хоч і з хибним поясненням його занехання: «Академічний чотиритомний словник 1929-1933 р. (з якого вийшло тільки три томи) та такий же (? — В. Ч.) 1937 р. громадськість засудила — перший як націоналістичний, другий — як примітивний».

Насправді ж перший, академічний словник був високим досягненням української лексикографії 20-их років, і його заборонили тільки тому, що почався тоді наступ Москви на українську культуру взагалі і русифікація української мови; другий — це була русифікаторська базгранина, зроблена на швидку руч, «російсько-російський» словник. Це ж від нього починається історія творення того «суржика», що його тепер, через чверть століття засудили.

І, навпаки, коли тепер доводиться зчищати з української мови русифікаційний намул, то не в одному, мабуть, випадку отой перший, академічний словник, стане корисний. Річ ясна, що і його засобів тепер, через 30 років, уже може не вистачити, бо ж життя пішло в своєму розвитку далі. Тепер

же учасникам цього процесу доводиться дбати не тільки про науково-технічні терміни, а й ставити питання про впорядкування топоніміки України.

У зв'язку з цією останньою проблемою К. Цілуйко надрукував спеціальну статтю «Українські географічні найменування» («Вітчизна», ч. 5 за 1963 р.), а в тій статті написав: «Загальна картина нормування українських географічних найменувань аж ніяк не може задовольнити сучасних вимог загальної культури і культури української мови» (стор. 220). Він висловився за відновлення української назви м. Рівного (замість зросійщеного «Ровно»), «Галушкин», на його думку, треба виправити на «Галуцин»; треба позамінювати назви «Геленув», «Приют», «Спокойствие» на українські. А загальний його погляд такий, що «в усій цій великій і складній роботі, глибоко й щиро шануючи всі народи світу, ми повинні дбати і про ідейний зміст, естетичну красу географічного імені, і про лексичне й граматичне його оформлення відповідно до норм української літературної мови» (стор. 221).

Унаслідок цієї роботи потроху відновлюються лексичні запаси української мови, як це можна спостерігати за «радянсько-українськими текстами останніх місяців. «Радісно бачити, як одне за одним відомі й дорогі тобі слова знаходять оборонців і знову стають на свої місця», — пише Юрій Шкрумеляк у своєму дописі до «Літературної України», ч. 53, з 30-го червня 1963 року.

Очевидячки, ця реабілітація слів відіб'ється позитивно й на нових словниках, що над ними так ревно тепер там працюють.

Обговорюючи словники, учасники цього обговорення заторкнули різні словникові проблеми — співвідношення між барбаризмами й неологізмами, збіднення лексики в мові, уживаній офіційно на Україні, і синонімічне багатство української народної мови. У зв'язку з першою проблемою автори виявляють і відзначають появу тенденції очищення української мови від зайвих барбаризмів. От М. Рильський пише, що «в сучасній російській та українській мовах частково відбувається процес заміни іншомовних термінів термінами, побудованими на рідних коренях слів». І ще: «Футболісти наші досить рішуче відмовились від англійської термінології». А далі: «Процес, безперечно, вартий уваги». Річ ясна, що така пуристична тенденція можлива стала в українській мові тільки тому, що вона з'явилась спочатку в російській. Правда, Рильський згадує й чеський пуризм, але зразу ж додає: «У нас нема ніяких підстав іти в термінологічний галузі шляхом чехів, історично у них обумовленим». Таке саме обумовлення є й у нас, як у чехів — потреба боронитись від наступу мови-імперіялістки — у чехів від німецької, у нас — від російської, але чехи це могли вільно робити в конституційній Австрії, а в нас тепер такої можливості немає: ми можемо здійснювати пуристичні заміри тільки такою мірою, яку дозволяє Москва. Щоправда, Ільченко боронить деякі українські неологізми всупереч тому, що таких неологізмів немає в російській мові («відсоток», «книгарня» тощо), але він водночас «задобрює» й росіян тим, що пропонує запровадити в українську мову такі російські слова, як «воронка», «крупний», «мнимий», «ложний».

Але все таки ця тенденція дає деяку полегкість для українського мовотворення.

У питанні про синоніми М. Рильський в отій своїй статті пише так: «Є й дивне якесь побоювання синонімів. Деяким редакторам перекладів з російської чи іншої мови здається, що кожному слову тієї мови має відповідати тільки одно слово в українській мові. В цьому не можна не бачити серйозної небезпеки для культури нашої мови». Але в цій справі дехто з авторів плутає непотрібні паралелізми із потрібними синонімами. Напр., старий письменник Юрій Шкрумеляк у своїм дописі до «Літературної України» (ч. 53 з 30 червня 1963 р.) «Чистота чи... збіднення?» обстоює деякі слова з галицького «язиція» як синоніми до наддніпрянських: «скала» — «скеля», «стидно» — «соромно», «тайна» — «таємниця». Взагалі дилетантизм у цьому питанні там ще дається в знаки. От «Вітчизна» донедавна ще друкувала «Матеріяли до синонімічного словника» А. Багмета, а це ж була цілком любительська праця, що не витримувала фахової критики. З. Франко в своїй статті «На нашій спільній ниві» переконливо доказала, що в цих «Матеріялах» — неповнота реєстру і неповнота джерел, а також «теоретична плутанина, невизначеність поняття синоніма, а звідси й випадковість зіплення гнізда, ряду і невизначеність його меж, безсистемність щодо подачі чи неподачі тлумачень і ілюстрацій, неправильність тлумачень багатьох слів тощо».

Не був достатньо опрацьований і виданий для шкільного вжитку «Синонімічний словник» М. Деркача.

Звертають тепер там увагу на українську фразеологію, про це пише Б. Антоненко-Давидович у статті «Краса рідної мови», автори статті «Дбати про культуру мови» й інші, а З. Франко відзначає як «добре опрацьовані фразеологічні матеріали І. Виргана та М. Пилинської», що їх протягом довгого вже часу друкують у харківському журналі «Прапор», — неясно тільки, чому їх досі не видано окремою книжкою.

Питання про мовостилі в українському культурному мововжитку — це одно з найголовніших у проблемі мовної культури, і трохи чи не воно було притокою для всієї цієї роботи, бо ж і в російській літературній мові це тепер бойова проблема, навколо якої йде завзята полеміка, а думка тут така, щоб граматику відсунути на другий план, а на перший — висунути проблему мовостилів (стилістики). Тим то й серед постанов київської конференції найбільше йде мова про це. У повідомленні про цю конференцію читаємо, що «учасники конференції визнали за доцільне запровадити на філологічних факультетах університетів і педінститутів, а також на випускних курсах інших факультетів курс практичної стилістики; створити умови для спеціальної підготовки на філологічних факультетах кадрів перекладачів, текстологів, редакторів; підготувати й видати підручники з стилістики» тощо. У зв'язку з стилістикою звертають тепер увагу на ортоєпію української мови.

Грамотичне впорядкування української літературної мови пов'язане з працею Інституту мовознавства Академії наук над укладанням п'ятитомного курсу української мови. Але тепер автори статей проблем граматики

чомусь майже не обговорюють, і ніхто — після виступів М. Рильського та Кундзича на з'їзді письменників у 1960 році — навіть не обізвався досі проти русифікації давал. від. в іменниках типу »батькові«, »вчителеві« (в газетах та журналах уживають переважно форми на -у, -ю: »батьку«, »вчителю«).

І росіяни, і українці обмірковують тепер *упорядкування правописів*. Але й тут українці мусять іти по-рабському за росіянами. І показове тут, наприклад, те, що один з авторів, що взяв участь в обговоренні цієї справи, — А. Москаленко, спираючись на російські пропозиції, запропонував і собі викинути з української абетки Я, Ю, Є, І (пропозиція радикальна, але не погана), проте ні єдиним словом не обізвався на користь відновлення в абетці потрібної для української мови, з міркувань хоч би тієї ж таки ортоєпії, літери Ї. Та й ніхто інший не відважився досі на таку пропозицію.

Це, між іншим, також свідчить про те, що всю цю, кінець-кінцем, корисну для української мовної культури роботу розпочато з доручення Москви і її провадять у межах, дозволених звідти ж. А як це ще тільки почин, то й годі покищо передбачити, в якому напрямі піде далі ця справа. З цієї ж причини не можна ще з певністю сказати, що все це являє собою в загальному пляні большевицької мовної політики — *новий етап чи тільки новий трюк*.

Не може не підтримувати в цій справі сумнівів і збереження тенденцій влади щодо творення *єдиного суспільства* в межах усього СРСР, так званого народу »радянського«, що, безперечно, й далі чинитиме опір навіть приписам тієї ж таки »радянської влади«.

А втім, поживемо — побачимо. У всякому разі слід побажати всяких успіхів у цій справі тій нашій молодій фаховій інтелігенції, що, либонь, таки щиро заходила біля неї.

Увага!

Увага!

Вже появилася і поступила в продаж монументальна книга англійською мовою про московську окупацію України під назвою

RUSSIAN OPPRESSION IN UKRAINE

Книга має 576 сторін друку плюс 24 сторінки ілюстрацій, у твердій полотняній оправі, з мистецько-оформленою обкладинкою.

Ціна (без пересилки) 36 ш., у США і Канаді — 8 дол.

Просимо замовляти в Українській Видавничій Спільці:

*Ukrainian Publishers Ltd.,
200, Liverpool Road,
London, N.1., Great Britain.*

Олекса РАНЬ

ПОЕТ РОЗП'ЯТОЇ БАТЬКІВЩИНИ

Думки про книгу віршів Юрія Буряківця «Виноградник».
Видання — «Перемога», Буенос-Айрес, Аргентина. 1955 р., 350 стор.

Ціла збірка віршів ділиться на три частини: «Деревянські мережки», «Парості» та «Листки соняшника».

Перша частина починається віршами-малюнками природи поруч із людиною. Природа своїм смутком показує мовчазний біль і жаль української людини. Соромливий затаєний біль, у той час, як її батьківщина — Україна — на Розп'ятті.

У вірші «Пісня бою», хоч і тихо й соромливо, поет говорить-нагадує читачеві про долю розп'ятого краю, в якому відбулося страшне дійство, ім'я якому — помста, кров, заздрість, дурнота, безсердечність і безбожність:

*»Голову кінь потилив.
Мовчки узбоччями нашу шукає,
Вкритих травною долини.
Іх не знайти, як нічого святого...«*

У віршах «Чекати важко серед ночі дня» та «Голгота» поет порівнює дійсну долю України з долею Христа.

*»За що Його розп'ято на хресті,
Мов край Дніпровий, волею упертий?«*

Такі міркування знаходимо і в інших українських поетів, зокрема в П. Тичини.

У барвистому сердечному вірші «Коралі» поет малює щире переживання поліщука за втраченою дівчиною. На його душі туга за коханою дівчиною карбує вічний знак:

»Ти для мене визріла піснею і мукою«.

Вірш «Поглядом окину» — простий і дзвінкий, як народна пісня. Туга за дорогою коханою висловлюється тихо, спокійно, із затаєним смутком. Так ховає нарід своє горе.

Це — вірш-пісня.

Вірш «Крига» — теж може бути піснею. На перший погляд він може здаватися побутовим віршем. Насправді — він внутрішньо-роздумовий вірш.

У ньому — не повчання, а правда, може й не для всіх притаманна: коли дівчина байдужа і спокійна — вона або не любить хлопця, або не вмє любити, бо не хвилюється, не «горить», не «палає», що буває у закоханих. Хоч тут треба мати на увазі вдачу людини чи її духову, а також і тілесну будову.

Висновок:

Мало вроди зовнішньої. Треба ще й душі, і не будь-якої душі, а відповідної до душі даної людини.

А так:

*»Крижини сходяться зимою,
Щоб попрощатись на весні«.*

Такий вірш можна назвати мудрим чи мудрістю, подібною до народної, хоч тут і показана загальнолюдська риса людської душі.

Вірш *»Матрос«* також може бути піснею.

У ньому говориться про те, що людина живе ще й по смерті: у славі, що здобула ділами або в страху, який наводить на ворогів. Спонукою до цього була відвага людини-матроса за життя.

Чи не страх, буває, був і є одним із батьків привиду?

Вірш *»До України«* — млявий. Бо в ньому перевага слів і міркувань над образами й мудрощами. Якби це була поема чи дума, то й тоді, хто знає, чи така поважність була б виправдана.

Треба відзначити, що у віршах поета висока образність і велика та спокійна сила духа в злагоді з природою — про кохання або стосунки між дівчиною і хлопцем.

Нічого дивного.

Кажемо, що людина — найвищий Божий твір, тому й стосунки між людьми, зокрема любов, що осяває й огріває людське життя і сама є змістом і життям, повинна бути піднесена якнайвище.

Бо у любові — цвіте щастя.

На цьому полі такий цікавий вірш:

»Не пливе над озером туман«.

Образи такі природні, щирі й повні мудрости та життя з вінцем смутку чи задуми:

*»Край піску задумливо стоять
В золотавому намисті дні«.*

Українським поетам, зокрема Буряківцеві, притаманне єднання з чудовою природою, як найліпшим другом.

І справді: чи нас не ніжили поля і не голубили десняні, дніпрові, а чи дністрові води тоді, коли всі нас покинули чи забули. Чи соняшні дні не потішали нас тоді, як ми були нещасливі?

Треба відзначити особливу хвалу сонцеві чи дружбу з ним в українських поетів, зокрема в П. Тичини.

Отже, законом мудрости, а чи завданням мудрих повинно бути — єднання з природою і сонцем, не для того щоб підкорити їм себе, а чи загубитися серед них, а щоб у собі виплекати, а чи в комусь виховати й виростити Справжню Людину, що, подруживши з природою, ніколи не піде до неправди й зла. Бо над природу й природність нема мудріших.

А мудрі — тільки вперед, тільки — до щастя.

*»Не на фресках давніх, романтичних,
Дійсність я вивчаю і вивчав.*

Височать за вибалком могили,

В зіллі зброї заростає шмат».

(»На землі потмурій сонце вічне«).

Цей вірш спокійно висловлений, а проте в ньому може бути наука не тільки поетам, музикам і мистцям, що тишилися і тішаться чудовою українською природою, що Ї Бог подарував українцям, забуваючи про жорстоку долю рабів і підлість та ганьбу, що Ї виявили до нас не тільки сусіди лихі, а й далекі нелюди, що любили пописуватися на словах волелюбством, а що в душі були рабами або чвертьлюдьми, коли винесли нам присуд рабства і боролися й далі борються за нього.

Тут є наука і знищення та Розп'яття і всьому українському народові: суворі дійсність, що нам Ї принесли слов'яни й неслов'яни, розп'явши чомусь, а потім забивши сосновий кілок у тіло України.

Не треба гордитися величчю й великістю перед ворогом. Треба перемогати його всіма засобами і навіть силою.

У *»В дорозі до Львова«* подано сумний малюнок долі поета, подібної до долі України.

Поет, як і багато інших, пішов у далеку мандрівку на Захід, щоб додати Україні ще інших засобів і вміння та долучитися до Юрія Переможця, щоб, задушивши змія, звільнити святу Україну, де:

*»Там у руїнах все довкруг лежить,
І Сатана прокляв нарід і Бога...«*

Гірка була молитва поета, а ще тяжчий шлях на чужину, бо:

*»І він (Юрій Переможець — О. Р.) мовчить, не
кажучи нічого».*

У вірші *»До альпійської сосни«* поет питає:

»Чом покарані ми в світі Богом?»

Я б коротко відповів: ми покарані не Богом. Ми покарали самі себе, а потім покарали нас люди за те, що ми не тільки жили серцем, а й мислили ним.

Жити серцем — природна річ. Може ми були і є образом Справжніх Людей. Але не мислити серцем. Короною перемоги є високий розум і досконалість, хоч квітом щастя і є серце.

У вірші *»Пророк«* говориться про те, що Пророк передбачав:

»Брат на брата погляне привітно».

Братоненависництво і братовбивство в українців ще й дотепер живе. Чи це, буває, не наслідком мислення серцем?

У вірші *»Перед відходом«* поет із жалем говорить: *»Нема для мене місця в Україні».*

Це чомусь нагадало мені слова Шевченка:

»Свої люди як чужії,
Низким говорити...«

У вірші «Калина», Калина повчає поета:

»В Галілею не рушай незнану,
Не зустрінути Месії серед людю«.

Питання стосунків особи, велетня, пророка, Месії із натовпом і дотепер — невирішене питання.

Жиди не стерпіли великості й величі Ісуса Христа. Бо Він перестав бути тільки жидом. Він став людиною. Може їх розізлило те, що Він назвав себе Сином Божим. Греки не збороли заздрощів до мудрости Сократа. Українці, будучи самі в неволі, не сміли були випровадити свого Пророка в неволю.

Мені здається, що Месії (Визволителеві) тяжко не народитися, а жити і йти вперед, бо нарід, а потім може й народи і людство ще й дотепер у дитячому стані: люблять своє хочу, але не шанують свого треба.

Вони ще й тепер у полоні серця.

А Визволитель — це друге сонце на землі, це — земний Бог.

Сонце — не тільки хочу, а й треба.

На чужині і людина і її зустріч видається як тінь. («Мара»).

У вірші «Марія» подана цікава думка про те, що серця двох осіб, що взаємно закохані — становлять ціле. І що ніколи ціле не буде щасливим, коли воно стає половиною, роз'єднане, розділене — розлука.

У «Йдучи світами» подано смерть дівчини, що могла б становити з поетом навіть тілесну цілість.

Це нагадує нам якоюсь мірою Гете, який казав, що нічого нема щасливішого над те, коли однакові душі зустрінуться і полюбляться взаємно.

Це тема вічного і ніколи невирішеного питання.

Поет гірко переживає незаслужене рабство — своє і своєї батьківщини, батьківщини, що, може, Розп'яттям спокутує не тільки свій гріх, а й гріх людства. І буде возвеличена й піднесена у Правді — як й Ісус Христос.

Блукаючи знедолений по світах, поет не хоче плакати, він хоче перемоги. Навіть коли б його тіло забрали хвилі Північного моря, то й тоді він хотів би, щоб його душа, буряна і грізна, полинула до рідних полів і запалила існування і Розп'яття Повстанням і Перемогою та осяяла щастям. Це нагадує нам цвіт папороті, що хоче випросити в Бога долі й сонця, проміння щастя й перемоги.

Українську тугу поет зробив вічною й вселюдською і хоче послати її до зір, щоб випросити в них величі й сйива великого. («Сповідь»).

Образ голуба, що заночував на хресті, нагадує нам долю блаженних і найкращих у цьому лукавому і нерозумному світі. («Голуб»).

Вірш «Трава» такий виразний своєю образністю — як пам'ятник, і такий великий своїм задумом — як дійсність із своєю загадкою.

Все живе і вмирає, а чудова дійсність нещасливо обнялася із злом, якого не бажає. Про це каже нам образ трави, на якій повзе холодна змія.

У вірші *»Вищий пришле Судія«* подано образ неспокійного духа поета, що попри поетове бажання і Я, полине, неспокійний, ще кудись від рідного порога і святковобілого вишневого цвітіння.

Вічне і вселюдське питання і загадка, на які нема відповіді: людське тіло і людський дух. Той дух кудись кличе її й веде, але так його, свого володаря, людина й не розгадає до кінця.

»Буде і слава й любов«. Я б назвав цей вірш світлим і таким, що не тільки у віршах Вуряківця — крок у нове, а й у людському думанні й житті буде дверима у нову добу. В добу духа, яка зачинить ворота своєї попередниці — доби сили.

Поет вірить, що люди зрозуміють і привітають тих, що мають, Богом дану, мудрість і пророцтво перших і найкращих.

Викарбований з людської печалі й мук, дух і слово поета й Справжньої Людини звучить як великий осуд доби, долі і дійсности:

*»Я не знайшов ні ласки ні тепла,
Ні сонця праведного в мудрих далях«.*
(*»Самота«*).

І войовничість зла така велика, що воно, зло *»із пекла раю досягло«*.

Справді великий малюнок людського зла, чорного отруйного квіту, який цвіте всупереч бажанню людини, і вона невилі його потоптати.

Вірш *»Самоту«* я б назвав верховиною досконалости і образности та величі й великості не тільки в поезії Вуряківця, а й в українській поезії:

*»Коли до мене з голубом на крилах
В світлицю завітала самота,
В шовки одягнута прозоробілі.*

*Я голову в задумі покладу
На одяг твій схвилюваний і чистий.*

*Піднімем крила ніч перемогти
І відпочинем на вершинат дуга«.*

Читаючи *»Полтаву«*, думаєш, чого дикі північні кривоногі сусіди прийшли в Україну: шукати легкого хліба, а чи сонця, якого вони не бачать?

Здається, що вони згублять своє дикунство серед соняшних полів — свій єдиний скарб.

Але чи навчаться вони чого? Не віриться.

А покищо:

*»Сова з-за темних виглядає віт
Лиха, погана, наче світ лукавий.
Мов тінь Петра...«*

У *»Розпущі«* поет звертається до Творця, як і жиди в Старому Заповіті Святого Письма, щоб Він вивів із неволі люд України.

Творець нагородив людину великим розумом і чудовим серцем. Людина, народи і значна частина людства потоптали розум і серце і там, як у пустці, виросло зло.

Не нарікати на Бога, не просити в Нього ласки, як жебрак хліба, а похвалитися Йому Високонством і Досконалістю — високими й сонячними драбинами щастя.

Наша перемога у перемозі самих себе, а потім — інших.

Із гусениці легко народжується метелик і летить. А людина? Невже їй так тяжко лишити повзання і почати лет?

Вірш «Грішниця» належить до віршів про людську душу.

Людина-грішниця таки стає вище за себе своїм зрозумінням, коли усвідомлює, що вона згрішила.

Людина переступила через себе своїм гріхом, а чи потоптавши себе ним, повертається назад — до себе, переступивши через свій гріх, ідучи до самої себе.

Є в цьому вірші слова, що звучать трохи надумано, та проте вірш лишається на високому рівні.

Таких людей ділимо на дві лави: одні з них звільняються з кайданів спокус і гріха, інші, нарікаючи на себе або на інших, так і залишаються в кайданах заблуди.

Одні з них мають силу волі, щоб виконати наказ розуму, інші — так і лишаються в калюжі кволого і немічного серця.

Вірш «Хрест» — цікавий і сильний. Та проте я маю сумнів: що всі люди Хрест і образ Хреста розуміють як слід. І не тільки окремі люди, великі чи малі, а навіть цілі народи помилилися. І тому, замість того, щоб визволитися з неволі і ступити крок вперед, до народження свого Я, спорудження хоч одного щабля щастя — ступили крок униз: — вибрали за свій шлях — покору, страждання, рабство і навіть Розп'яття.

Не дивно ж, що й дотепер Україна на важкому хресті Розп'яття.

У вірші «Привид поета» подано глибоке й високе проникнення у людську душу і торкання своїх закутків серця.

*«Не відомо тубільцям: у ласці чи в гніві
Потойбіччя пустило поета назад».*

Тінь Шеллі приходить на цей світ, щоб розшукати своє серце.

Знаємо, після смерті поета, серце Шеллі було вийнято з грудей.

У вірші «Тут вічний спокій на вершинах гір» подано мандрівника, що, може, шукає досконалості і щастя.

Та людина, навіть найбільша, така безпорадна супроти всесвіту, а люди такі байдужі навіть до того, хто вирішує їх долю, що велетень Духа буде стояти самотній між небом і землею, і найвищим даром буде йому власна відвага та блиск небес запозичить його зір.

У вірші «Створення світу» заторкнено цікаву думку.

Звичайно, що я не згоджуюсь із твердженням Мойсея у Старому Заповіті про постання світу. Во то — тільки його міркування.

Чомусь поет обмежився у вірші твердженням, що людина, маючи розум, повинна жити як у раю і хвалити Бога. А знаємо, що людина повинна жити

серцем і розумом і творити досконалість і високознанство, щоб колись, замість тісного ненависного кутка на землі, стало щасливе життя, як в раю, коли людина змагатиметься з іншою людиною в добрі і щасті, вживаючи свій великий розум і чудодійне серце, якими нагородив її Творець.

Заслугує на особливу увагу вірш *«Соняшники»*.

Вояки України перетворилися в соняшники. Це сталося тоді, коли вони опинилися між Заходом і Сходом, як між молотом і ковадлом.

Тяжко сказати, що ліпше: молот чи ковадло. Бо той, хто опиниться між ними — жертва.

Вояки України — це носії великої нової думки — думки перемоги Духа над тілом і Силою.

Вони не хочуть воювати за чужу батьківщину, бо за свою вони не мають нагоди. Тому кидають зброю і стають соняшниками.

Це велика думка України: думка про перемогу добра над злом, духа — над тілом та силою. Звичайно, що Україна стане вільною і в добу Сили, та її прапор замайорить на цілий світ в добу Духа — її Добу.

У вірші *«Чистота»* поет заторкнув вічне питання: питання першості та великості й пророцтва поета-особи та його щастя, а також щастя тих, кому він *«служить»* — народові чи всьому людству.

Поет хвалиться натовпові:

*«Там у душі, нечаче в небесах,
Де птиці розлітаються від брам,
Я свій відкрю ще незнаний шлях,
Назвавши його мужности ім'ям».*

Це добре, що поет стає відважно великою постаттю. Але здається, що *«мужности ім'я»* недостатнє ані для народу, ані для людства чи навіть для особи поета.

Були, є і будуть велетні духа: мудреці, пророки, співаки, музики, державні мужі, борці за волю й гідність батьківщини. Але так вони й не сколихнули темряви, лінивства, дурноти й підлоти ані народів, ані людства.

Вони тільки побули спадом чи сямом високого Духа й Слави та Добра, Досконалости, Творчости та Високознанства.

Хоч який великий пророк, поет чи якийсь інший велетень духа — він, щоб ошчасливити себе й інших, повинен знайти шлях між собою й людьми та виростити на ньому квіти щастя. Це неможливо зробити дотоді, поки людина, народи й людство не придбають назви: Справжня Людина, Справжні Народи, Справжнє Людство.

У вірші *«Слава»* поет говорить:

*«Мене ти, хлопця, в безвість повела
І я пішов прибуду з тобою».*

А чи не ліпше було б, коли б поет повів за собою славу?

У вірші *«Остання вечерея»* поет заторкнув питання Останньої Вечері, щоб подати недолю світу і показати причину сірої-невідрадної дійсності: на Останню Вечерю Янгол, Божий Післанець, запізнився, щоб забрати чашу від Христа і послати її до Бога, звідки б людина й людство діставали б

ласки й щедроти. Ту чашу вкрадено, для людства забарилася весна, а в тій чаші Сатана звелів підносити людям отруту, а душу у важкі гріхи закути.

Міркування і розріз сумної дійсності та розгляд людської поведінки і її молитви показує нам, що людина, народи й людство: — одні не дійшли до себе, інші — утекли від себе. Ті, що не дійшли до себе, мають серце й розум, якими нагородив їх Творець. На них — надія. Ті, що втекли від себе — це безнадійні люди. Вони або не вміють використати серце й розум, не хочуть цього або просто пруть до безладдя як дикі отари. Вони часто багато говорять, ще більше вдають і граються у перших людей: боговірних, людодлюбів і передових. Насправді — це попіл тілесних людей або порошки.

До тих, що звуть себе християнами і признаються, що вірять у Бога, хотілось би сказати й написати: не молись Богу, доки не ступиш одного кроку вперед своєю душею. Не бреш перед Богом, бо Він — бачить все, знає все і чує — теж. Не проси в Нього нічого. Бо ти — не жебрак. Ти — людина. Творець дав тобі розум і серце. Використай їх.

Знаємо, що у книзі «Образ Доріяна Грея» Оскар Вайлд показав, що Захід не тільки втратив душу, а ще й гордий з того. А людина без душі — тільки півлюдина, а коли вона робить навмисно зло і злочини — то, може, навіть не має зовсім права на звання півлюдини чи чвертьлюдини.

У вірші «Пори душі» подано великий малюнок розрізу людської душі.

*»Хлюпочуться у ній бажання, й струни
Піднесення торкає Час крилом.
Хтось голосом її гукає юним,
Щоб вийшла радо поборотись з злом».*

Поет наводить нас на думку, що на перших кроках свого життєвого шляху людина не має зла. Це дає нам можливість прийти до висновку, що людина в цей час живе розумом, але й серцем. А згодом «розум» починає витісняти серце. І людина втрачає і серце й розум. Бо — безсердечна — і нерозумна людина.

Так, багато з нас, утративши душу, стає маленькими чортиками, що не живуть, а існують і шукають винного. Бо хто з нас хоче глянути у дзеркало власної душі, а чи вірніше — порожняви, в якій — велика купа сміття існування.

Поет говорить, що мета душі: «Дерзання (поривання, — О. Р.) у клубок сплести для вічності, що прочитає діла і вчинки...»

Я думаю: Божа справа — читати сторінки вічності.

Діла і вчинки людської душі читатиме людина, народи і, може, людство. Якщо вона схоче прослідкувати за чисієм душею.

І «Весняна елегія» і «Двірі» — це сторозтерзана Україна, що — і цвіте маками та волошками в поетовому серці і ятриться кров'ю.

У вірші «Дорога» говориться про єднання чистих і високих людей із Творцем.

*»В розпучі виростає справжня мисль,
Підказує печаль доріг мету».*
(«Груди Венери»).

Я думаю, що в розлуці виростає болісна мисль. І не вірю, щоб запечалений стояв чи йшов на повний зріст. Похилений сам і непевність чи безнадія в його погляді і руках.

Такий зміст душі покривдженого і нещасливого.

Винятки бувають у небагатьох: у сильних духом, що йдуть: — тільки вперед, тільки до мети...

Чудово подано образ світанку у вірші «Удодине пір'я»:

*»Світанок в тащах морок переміз,
Пустивши на луки чимдуж коня!
Несеться він і гривною трясє
Заквітчаною, мов прозора даль,
Облесну вість про білоцвіт несе,
Вітрів гнуздає неспокійний шал«.*

У вірші «Листки соняшника» поет говорить про те, що:

*»Позаростають непотрібні межі:
В єдине світ зіллється наче поле,
Розпрямить в високості крила Воля!»*

Тут поет має на увазі любов, братерство та рівність — давні мрії людини й людства, зокрема великих цього світу.

*»В нас наплодилось грішних і рабів —
Безліку плазувати, без останку.
О, Небо! Так зверни на їх Ти гнів!»
(«Ковчег»).*

Це було б по-жидівськи, коли б ми чекали, щоб нікчем, негідників, рабів і покидьків карало небо.

Вони — вся та нечисть — члени нашої великої чи малої громади. Тому — то наш обов'язок — карати їх за провини, а чи не допустити їх до тих провин.

На думку поета, повинна бути якась чистка народу від хвороби. Подібна до виполювання кукілю з пшениці.

І справді — в здоровому тілі — здоровий дух.

У білому вірші «Балчисарай» поет показує на історичному прикладі нерозум людський. Як ті, кому треба було заглядати в майбутнє, щоб знати людей, сусідів і вміти й приготуватися, знаючи себе, захищати свою волю й долю — брели в чужі народи, як череда в чужу ярину.

І про чужу дурноту і про чужу й нашу сумну долю тільки водограй нагадує. То — дівочі сльози. Сльози полонянки з України.

Їх тих сліз нема...

Поет просить у Бога, щоб згнєблений і згвалтований нарід, як колись у давньому Римі Лукреція королем Тарквінієм — щоб Він, Творець — допоміг:

»Вивести на небо кораблі
З вогнем погубним для навал новітніх».
(»Пам'яті тих, що впали під Лоевом
в липні 1649 року«).

Ці слова — пророчі.

Правда, кораблі з вогнем погубним вивів у небо не Творець, а людина й люди. Люди, що були ганьблені і схотіли самі ганьбити. Чим платиш, тим і тобі заплатять. Люди, що через зло народили або ще народять добро.

Так як зливою води гасять пекельний вогонь.

Лукреція з сорому убила сама себе.

Для нас сором — ніщо. Бо: — бути чи не бути — значніше. Воно — все. Ми — замість того щоб убити себе — когось народили.

У вірші «Океан» поет, розп'ятий як його Україна, в розпуці лишає батьківщину, в якій його чекала не тільки духовна смерть для його душі і творчости, а й тілесна смерть, що її піднесли б вороги-займанці поетові своїми руками або руками братів поета.

Блукаючи в брехливому, зрадливому і нерозумному світі, будучи безпорадним вдіяти щось таке, що принесло б звільнення Україні, що страждає на Хресті, поет розпинає ще раз самого себе тим, що його тіло блукає по чужині, а душа лине туди, де є пісня і рідна та щира душа, туди, в Україну, що перша, раз і назавжди пішла шляхом Ісуса Христа і за те розп'ята злочинцями людства і своїми — теж.

Чи міг подумати поет, що шлях до Воскресіння України і її волі лежить не через оливні поля і райський спів добра, правди й щастя, а іноді навіть через шлях найвищого зла і злочину, учиненого найбільшими злочинцями, якого злякаються злочинці й головорізи людства. І заслухаються і задумаються, стоячи перед входом до пекла, на дверях якого напис: не бути.

Поет не може простити ані близьким, ані далеким ворогам і злочинцям — кривди, зробленої йому і його батьківщині — Україні — в той час, коли і люди і краї і людство не йшли вперед, а насолоджувалися хмарою і прірвою загину, так як і давно колись в часи Христа.

І поет таки переміг: він довів, що без щастя України не може бути щастя людства.

Поет хоче стати то цвітом волошки, то сяйвом сонця, то тінню, а чи духом, що блукає по світах і шукає щастя, то цвітом папороті. Але не на те, щоб зникнути, а на те, щоб засвітити найясніший і найбільший світоч людського я — щастя.

І збудувати драбину, по якій можна б іти до сонця — все вище і вище, все вперед і вперед.

Софія НАУМОВИЧ

НОВІ ВИДАННЯ

Е. Маланюк: «КНИГА СПОСТЕРЕЖЕНЬ», проза, накладом В-ва «Гомін України», Торонто, Канада, 1962, стор. 562.

Прочитавши, — спроквола й смакуючи, — цю незвичайну (не тільки в наших емігрантських умовах!) книгу Євгена Маланюка, хочеться висловити декілька думок, які просто тиснуть на папір, хоч деяка частина цих есеїв відома вже з преси.

Мабуть «завдяки» довгому перебуванню на Заході, — Є. Маланюк є наскрізь «західнім» (якщо цей прикметник має означати поступовість!) і модерним мислителем, літературним критиком і есеїстом. І не має значення тут факт, що «Книга спостережень», це його перша збірка есеїв, розкиданих досі по різного роду газетах і газетках, журналах і журнальчиках! Не буде ніякого перебільшення, коли в цьому випадку прирівняємо Є. Маланюка до Франсуа Моріяка, чії статті читаємо не тільки в літературних «ревю», а й у місячниках суспільного забезпечення, але він завжди залишається Моріяком і його однаково приємно читати у «Фігаро літерер», як і в забезпечених виданнях.

Збірка нарисів, монографій, есеїв, розвідок, критики і статей Є. Маланюка, вибрана з різного роду й часу українських друкованих появ, — похвальне діло В-ва «Гомону України», — знайомить українського масового читача з «українським Франсуа Моріяком» — у його дорібку людини літератури — «ом де лєтр», — у всій ширині її різноманітності, за винятком його поетичної творчості. Мішати цих двох Маланюкових облич не треба, хоч саме його поетичний талант надхнув його тією чутливою інтуїцією, такою необхідною критикові! Бо, як дуже влучно пише І. Смолій у «Свободі» (17. 4. 63): «Не кожний критик мистецтва є генієм, але кожний геній є вродженим мистецьким критиком» (за Лесінгом). І на це маємо доказ із дуже влучними критичними заувагами Тараса Шевченка, якими так густо пересипані всі його прозові твори.

Отож у «Книзі спостережень» маємо діло не з Маланюком-поетом, себто творцем літератури, а з її оформлювачем, унапрямовувачем, аналітиком мистецьких творів і авторів, та синтетиком літературних напрямків, ідей, процесів. Що така книга незвичайно потрібна для письменницької братії, про те не приходится говорити, але що вона обмежується переважно однією ділянкою літератури — поезією, то треба шкодувати!

Ця книга стане необхідною нашому поетичному молоднякові, зокрема еміграційному, що виросло і «розсмаковане» на сучасній літературі Заходу. Нашим молодим поетам не тільки невідома, а й просто незрозуміла критична література кінця 19-го й початку 20-го сторіч, що ледве проявлялася обабіч Збруча, за винятком таких літературознавців як Іван Франко чи Микола Зеров, бо вже, напр., Сергій Єфремов разив би їх своїм наївно-народницьким напрямком. Щоправда, половина 20-го сторіччя дала українській літературі кілька добрих літературних критиків, що врятувалися

втечу на Захід, або ж чудом зацілілі літературознавчі твори знищених Москвою українських учених, зокрема ж Зерова й Плевака, проте книга Маланюка має цю перевагу над ними, що займаючися виключно поетичними постаттями й творами, — дала майже унікальний у нас нарис української сучасної поезії, пересипаючи його есеями розгляду націотворчого духу українського народу. Тому й зупиняючися над тим чи іншим поетом, — Є. Маланюк відкрив, проаналізував і вказав читачеві в їхніх творах все вічне й незборне, суто-мистецьке й вічно-українське.

Доглянувши в книзі досить великий розділ «Росіки», — родиться незадоволення в читача: «Хіба не шкода на те часу?» Та прочитавши його зі щораз-то більшим зацікавленням, читач зрозуміє, чому автор відвів йому відповідне місце в своїй книзі. І може врешті наші поети, — познайомившись із цим розділом, — перестануть перекладати московських поетів! Вистачає, коли це мусять робити підсоветські українці! Маланюк бо раз назавжди здер машкару з «великої російської літератури»...

Та все таки одне застереження є: Шановний Автор чомусь дуже згідливо ставиться до репортажів. Поминаючи те, що новітнє літературознавство ставить репортаж уже в літературну прозу, — інтелігентний читач напевно волітиме талановитий, дотепний, репортаж ніж слабкий, млявий, нудний «літературний» твір...

Василь Гайдарівський: «А СВІТ ТАКИЙ ГАРНИЙ...», оповідання, В-во Юліана Середяка, Буенос-Айрес 1962. 238+6 стор. Обкладинка й рисунки в тексті Бориса Крюкова.

Автор прекрасної повісті «Заячий пастух» написав три нові оповідання «Мерехтливі зорі», «Непрошений гість» і «А світ такий гарний...», що їх видав збіркою відомий видавець у Аргентині, Юліан Середяк.

Читач дивом-дивується: як можна про таку нудну й погану советську дійсність писати так погідно, хоч із дозою цієї чудової іронії, яку так високо цінять у літературному світі? Очевидно — це талант. Уміти не тільки знайти, а й змалювати мистецькими засобами все те гарне, взнесле й шляхетне, якого голим оком профанові не доглянути, але яке збереглося в українському народі, всупереч отруйному брудові окупанта, — оце й є ця іскра Божя чи «іскристий талант», — як назвав Гайдарівського у «Свободі» М. Щербак, — а яка же кожному дана!

Тому слід радіти, що доля зберегла цього сина «зукраїнізованого» Донбасу, дозволила йому вирватися з-під московської окупації й виринути в вільному світі, де Василь Гайдарівський творить, надолужуючи втрачений час, при чому його творчості не перешкоджає навіть те, що багато дорогоцінного часу забирає йому зарібкова праця.

Яка шкода, що західні критики не можуть зробити такого порівняння, яке доступне нам, що знаємо обидві дійсності! Вони прийшли б, безперечно, до тих самих висновків, що й ми: живучи в вільному світі, в добрих або й дуже добрих матеріяльних умовах, не наражені на будь-які переслідування чи «напучування», — західні письменники шукають у своїх героїв чи в їхньому довкіллі темних сторінок, низьких інстинктів, небажаних почувань та малошляхетних учинків, а ось наш Гайдарів-

ський чи Смолій, — бо вони обидва дещо схожі манерою писання, — шукають (і знаходять) у своєму народі в першу чергу Людину з великої літери, — Людину на образ і подобу Вожу.

Але в підсоветській дійсності не так легко дошукатися цієї людини, бо заховалася вона в поволоку «советської людини», як слимак у шкаралушці. І ось саме таке взаємне «здирання машкари» з двох братів майстерно змалював В. Гайдарівський в оповіданні «Непрошений гість». Засланець, який пережив лихоліття голоду в концтаборі, повертається до батьківської садиби Федоренків, де застає свого брата «активіста», «партійця» й т. д. У прибулого зроджується підозріння, що його брат винуватий в ув'язненні їхнього дядька «кулака», свідомого українця, Панаса. Огірчений, хоче залишити, гидку вже йому, батьківську хату. Та випадок заводить його на горище, де й знаходить, захищеного від московського ока, дядька Панаса. І відразу напруження, ворожисть і недовіря братів зникають, бо ж прибулий зрозумів, що весь цей «активізм» його брата мав приховати від сторонніх, отже й перед братом, який теж не признався, звідки він повертався, — смертельну провину перед ворожою владою! І в українського читача, — як і в братів, — на зміну пригнобленню, приходить радісне полегшення та вдячність до автора за його тонку, психологічну гру, яка тримає читача весь час у великій напрузі, але вкінці дає велику насолоду несподіваною «пуантою». А найважливіше те, що немає тут жодних трюків ні неприродного «деус екс махіна», бо все згідне з правдою, все взяте з дійсного життя, або змальоване так, як воно в житті могло відбутися.

Оця-то життєва правда, поруч легкості оповідання та гарного стилю, — дають українській літературі прекрасного письменника, на нашу скромну думку, — чи не одного з найкращих, якщо не найкращого на еміграції.

П. КІЗКО

Г Р О З А

*Симфонічна оркестра гримить
І танцюють листки тополіні.
Розгойдалася в небі блакить,
Розсміялась іскристо. Краплини
Дощові перламутром падуть.
Всі гаї у сріблястім намисті.
Пісню грозяну хмари ведуть,
Мов весілля вгорі голосисте.
Симфонічна оркестра гримить
І танцюють листки тополіні.
Юна зелень співа, дріботить
У веселі грозові хвилини...*

1962.

ІЗ ЗВИЧАЇВ НАШОГО НАРОДУ

Д-р О. ВОРОПАЙ

Цілюще зілля

(Продовження, 6)

Asarum europaeum L. fam. *Aristolochiaceae*

Багаторічна трав'яниста рослина з розгалуженим, повзучим корневищем. Стебло теж повзуче, воно має на собі тільки два листки копитоподібної форми. Листки зверху шкірясті, темнозелені, з-під низу опушені так само, як і стебло. Верхівка стебла має на собі лише одну квітку темночервоного кольору з фіолетовим відтінком. Квітка розпростерта низом і часто лежить на рівні поверхні землі; опилюється повзучими комахами, найчастіше мурашками. Цвіте в травні місяці. Українська назва цієї рослини *копитень*.

Росте копитень у тінистих лісах, а найчастіше його можна знайти під кущами ліщини (*Corylus avellana* L.) — скрізь на українській території, де є лист'яні ліси і де ростуть кущі ліщини. Поза Україною — скрізь у лісах Європи і Північної Америки; росте і в Англії, по-англійськи — *The Asarabacca*.

В корневищах і листях копитня є отруйлива речовина типу комфари — азарон $C_{12}H_{16}O_3$, який викликає блювоту в людини. В народі є спосіб примусити п'яницю відмовитися від горілки: в склянку з горілкою вливають столову ложку міцного вивару з корневища копитня. П'яниця про це не повинен знати. Така суміш горілки з копитнем викликає сильну блювоту і велику відразу до горілки. Часом цей спосіб впливає добре на п'яниць, вони відмовляються від горілки і стають порядними людьми.

В народній медицині користуються цією рослиною як сечогонним засобом, для цього корневище копитня варять із козячим молоком і п'ють по чверть склянки тричі на день. Чай з листя копитня полегшує місячку в жінок, послаблює кишечник, сприяє травленню і помагає при хворобі печінки. Для цього треба брати п'ять грамів сухого зілля на склянку кип'ячої води. Порошок з корневища або листя копитня використовують тоді, як треба викликати блювоту або чхання. Водяний напар з трави копитня, змішаний із квітами безсмертника піщаного (*Helichrysum aeneum*), вважається добрим ліком від жовтухи. Береться одна столова ложка суміші на склянку кип'ячої води. Якщо треба викликати посилене виділення крові під час місячки, то вживають порошок із сухого зілля копитня, беручи того порошку лише на кінчик ножа — на півсклянки гарячого молока.

Як показали нові дослідження, водяний настій копитня посилює діяльність серця, викликає звуження судів і підвищує артеріальне тиснення. Дія копитня у цьому відношенні порівнюється з адреноліном. (Землинський, 1958).

Листя копитня зрізують під час квітання рослини; сушиться в затінку, а зберігається в скляній посуді. Корневище копається ранньою весною, а потім миється, сушиться і зберігається в дерев'яних коробках.

Asperula odorata L. *fam. Rubiaceae*

Багаторічна трав'яниста рослина з повзучим корневищем. Стебло гладеньке, прямостояче, з сидячими листками, що зібрані кільцями навколо стебла. Квіти білі, зібрані на верхівці стебла в метеликоподібне суцвіття. Бся рослина має приємний запах. Цвіте в травні-червні.

Українська назва цієї рослини: *маренка лісова*, або *пахуча*. Роста маренка в тінистих грабових лісах або в світлих дубових гаях, творячи основу трав'янистого вкриття; зустрічається невеличкими групами. Поза Україною росте в лісах країн Західної Європи; зустрічається і в Англії, по-англійськи — *The Sweet Woodruff*.

У свіжій траві цієї рослини є етерна олія, в склад якої входить кумарин. Свіжі й сухі стебла, а також і листки вживаються як приправа до салати. Сухе пахуче зілля маренки часом додають до солодкого печива.

В народній медицині зілля маренки вживається як засіб проти піску і каміння в жовчному і сечовому пухирях; береться в дозі 15 грамів сухого зілля на літр кип'ячої води, п'ють по півсклянки чотири рази денно. Крім того, з напару цієї рослини роблять примочки до ран і компреси на чиряки. Колись ця рослина вживалася і в науковій медицині під назвою *Herba cordialis*, як ліки проти надмірного биття серця.

Збирають всю рослину під кінець квітання, в червні місяці. Сушити треба швидко, бо при повільному висушуванні рослина чорніє і втрачає якість. Суха рослина дуже гігроскопічна, а тому треба зберігати в сухому місці, в скляній посудині під щільно закритою кришкою.

Aspidium filix mas Sv. *Sin. Dryopteris filix mas* (L.) Schott. *fam. Polypodiaceae*

Багаторічна спорова рослина, що має міцне, грубе корневище, густо вкрите тоненькими корінцями. Стебла немає; величезне листя, що сягає метра довжини, зібране в гарну, дещо розкидисту воронку. На нижньому боці листків, на часточках другої черги, в червні місяці розвиваються спорангії, прикриті ниркоподібними покривальцями. В спорангіях розвиваються спори, що виконують роль насіння, ними розмножується рослина.

Українська літературна назва цієї рослини: *папороть чоловіча*, а народні назви — *папороть* і *чортова борода*. Роста це зілля в лісах поміж чагарниками на вологих місцях, багатих перегноем — скрізь по лісах України. Поза Україною — в лісах Європи й Америки; росте і в Англії, по-англійськи — *The Common Male Fern*.

За народним віруванням папороть цвіте тільки одну мить у ніч під Івана Купала. Здобути цю квітку тяжко не тільки тому, що вона цвіте дуже короткий час, а ще й тому, що її завжди охороняє нечиста сила. Отже, бажаючи здобути квітку папороті мусить перемогти самого чорта, і з цим в'яжеться багато казкових оповідань. Крім того, «чортова борода» — це улюблене зілля відьми.

З лікарською метою використовується корневище папороті (*Rhizoma Filicis maris*). В наш час з корневища папороті виготовляються лікарські препарати у вигляді екстрактів, що є засобом боротьби з глистами у людей, а також і в овець та великої рогатої худоби.

Таке ж саме застосування корневища папороті знає народна медицина.

Корневища папороті копається восени, у вересні-жовтні. Викопане корневище очищують від землі, дрібних корінців та відмерлого старого корневища, залишаючи тільки живу соковиту частину. Мити корневища в воді не слід, його треба тільки добре очистити ножем, а потім сушити; найліпше сушити в сушильці при невисокій температурі, або на горіщі, чи в якомусь іншому затінку. Зберігати в дерев'яних ящиках, а якщо кількість невелика, то в скляній посудині.

Atropa belladonna L. fam. Solanaceae

Багаторічна трав'яниста рослина з грубим корневищем. Стебло прямо-стояче, високе, часом сягає понад метра заввишки, зелене з фіялковим відтінком. Листки нижні великі; верхні — розташовані парами, з них один більший, а другий менший; сидять на черенках. Квіти поодинокі, великі, бруднофіялкового кольору з червонястим відтінком; часом трапляються квіти з жовтим вінцем. Плід — червона ягода, що трохи нагадує вишню. Цвіте в липні-серпні, а плодоносить у вересні місяці. Вся рослина отруйлива, а найотруйливіша ягода.

Українська літературна назва цієї рослини: *беладона*, а народні назви такі — *краснуха*, *сонце зілля*, *скажена ягода*. В дикому стані росте в горах Криму, Кавказу і Карпат, у смузі букових лісів, на Буковині і частково на Закарпатті. Росте на узліссях, лісосіках і в просвітлених лісах; часто зустрічається понад лісовими дорогами. Є ця рослина і в Англії, по-англійськи — *The Deadly Nightshade*.

Родова назва "Атропа" походить від грецького "atropos" — один з трьох фатумів у грецькій мітології, — доля, від якої немає втечі, — це натяк на смертельну отруйливість рослини. Видова назва "belladonna" — значить по-італійськи »гарна дівчина«, бо в Італії ягодами цієї рослини дівчата фарбують собі лица.

Прикмети отруєння беладонною такі: сухість у роті і в носі, зіниці очей поширюються, неясність зору; обличчя червоніє, червона фарба поширюється на все тіло, нагадуючи висип при шкарлатині; шкіра суха; біль голови, маячення, галюцинації; ковтати тяжко, голос стає хриплим; живчик і дихання спочатку повільні, а потім швидко зростають; блювота і понос.

Не зважаючи на таку велику отруйливість, беладона є цінною лікарською рослиною, і на Полтавщині її спеціально культивують, там вирощують її цілими плянтаціями.

Головними діючими речовинами в беладоні є алкалоїди атропін і гіосціамін. В народній медицині зілля беладони застосовується у вигляді екстрактів, настоянок і виварів при таких хворобах як астма, заспокоєння болів у середині, при нервовому напруженні і шлункових захворюваннях.

Листя беладони збирається під час квітнування рослини; велике нижнє листя зрізується гострим ножем. Коріння копається на другому році життя рослини. Викопане коріння миється у холодній воді й крається на менші шматки. Листя й коріння сушиться в затінку, а зберігається у скляній посуді.

Мір Микола КРАВЧУК

3 видань у поневоленій Україні

(Короткий огляд)

Варецький, В. Л.: СОЦІАЛІСТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ У ЗАХІДНІХ ОБЛАСТЯХ УРСР; В ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД. Видавництво Академії Наук, Київ, 1960 р., стор. 296, тираж — 3.000 прим.

Книжка Варецького, що видана Інститутом історії Академії Наук, не багато має спільного з наукою та історією. Перекручування, неточності й фальшування.

Звичайно, автор накидається на всі національні, громадські та господарські інституції на західно-українських землях. Напр., він пише:

»В експлуатації трудящего селянства співником окупантів завжди була українська буржуазія. Цьому насамперед служили створювані нею різного роду кооперативи і товариства. Так «Сільський господар» і «Маслосоюз» купували у своїх пайовиків-бідняків продукти по найнижчих цінах. Вони використовували нужду бідняка, який не міг повезти на міський ринок свої 3-5 літри молока або 1-2 десятки яєць лише тому, що вартість поїздки на багато перевищала б виручку» (стор. 16).

Далі автор громить українські культурно-освітні інституції та політичні партії. В багатьох місцях нападає на «Літературно-Науковий Вісник» і його редактора Д. Донцова. Не менше місця присвячує і Організації Українських Націоналістів, її провідникам — Євгенові Коновальцеві, Степанові Бандері, Ярославові Стецькові та іншим.

Не залишив він у спокої і митрополита Андрія Шептицького, при цьому «цитуює» з органу УКС «Метя» (з 17-го квітня 1937 р.) таке: «Український націоналізм мусить бути приготований на всякі засоби боротьби з комунізмом, не виключаючи масової фізичної екстермінації хоча б і жертвою мільйонів людських егзистенцій» (стор. 75). Не маємо змоги перевірити, чи справді це цитата з «Метя», але можемо сказати, що — правдоподібно — вона є витвором фантазії самого автора.

Дальша частина книжки присвячена «радісному й щасливому життю» Західної України під московсько-советською займанщиною. Тут автор подає різні фантастичні дані, напр., у Львівському воєвідстві працювало, мовляв, тільки 19 лікарів, а за советської влади — 1511. Така «статистика» Варецького дуже примітивна й безглузда. Як знаємо, в 1936 році лише в самому Львові було 66 лікарів-українців*, не рахуючи поляків і жидів. А всіх лікарів-українців у Львівському воєвідстві було, приблизно, 140.

Багато в книжці й нарікань на «буржуазних націоналістів», що «саботували колгоспне будівництво».

Деякі місця в книжці, от хоч би згадка про сесію депутатів Західної України (з 29 жовтня 1939 р.), надаються хіба до гумористичного журналу. Ось, напр., якийсь Голов'ян говорив на сесії таке: «Я запитую учених, правників, філософів — чи є на світі такий закон, крім радянського, який наділяв би землю без викупу?» (стор. 135).

Справді, немає на світі такої системи, крім московсько-советської, щоб так східно й жорстко поневолювала й закріпачувала людей і цілі народи!

Денисюк, Іван: МИХАЙЛО ПАВЛИК. Державне видавництво художньої літератури, Київ, 1960 р., стор. 167, тираж — 3.500 прим.

Праця Денисюка це спроба дати не лише характеристику громадсько-політичної діяльності М. Павлика, а й оцінку його літературної творчості.

Про об'єктивність тут не прихотиться й говорити, бо ж намагання автора йдуть у такому напрямі, щоб показати Павлика, як «великого приятеля» російського народу. Правда, не завжди це вдається йому й він часто змушений ствердити, що... »борючись проти націоналізму поль-

*) «Український інвалід», загальний календар на 1937 рік.

ської соціал-демократії, Павлик впадає часом у другу крайність — сам виявляє іноді націоналістичні тенденції. Так, він висуває вимогу створити окрему українську соціал-демократичну партію. Радить також окремо організувати робітничі, окремо селянські партії, хоч і обстоює їх солідарність» (стор. 10).

Підкреслює Денисюк і роль Драгоманова серед галицької молоді та його вплив на Павлика:

«Драгоманов кликав галицьку молодь до праці, до боротьби з рутенством і застоєм. Він перший вказав галичанам на вагу передової російської літератури і невтомного популяризував її. У 70-их роках він спеціально найняв для Павлика квартиру у Львові для розповсюдження нелегальної літератури» (стор. 19).

Але Павликові автор докоряє за його «національну обмеженість», головне — за його передмову до книжки Драгоманова «Пропаший час», де Павлик радив українцям зривати всякі зв'язки з Москвою. Обговорює автор і літературні твори Павлика: «Юрко Куликів», «Ребенщукова Тетяна», «Пропаший чоловік» та інші.

Микитенко, Іван: НА ФРОНТІ ЛІТЕРАТУРИ, 1927-1937; статті, доповіді, промови. Радянський письменник, Київ, 1962, стор. 337, тираж — 4.000 прим.

Це посмертне видання статей, доповідей і промов цього московського «літературного апаратчика», що відіграв ганебну роль у погромі української літератури. Всі ці матеріали вже були друковані в советських періодичних виданнях. Передмову написав Юрій Кобилецький.

Микитенко у своїх виступах громив майже всі українські підсоветські літературні течії і групи. Особливо атакував М. Хвильового (Валіте, Пролітфронт), Єфремова, неоклясиків. Окрема його стаття присвячена критиці «Березоля» і його керівника Л. Курбаса.

Найкраще бачимо його лакейську вдачу з промови в московському театрі з нагоди 100-річчя з дня смерті Пушкіна. Він каже таке:

«Вірним помічником царських русифікаторів, які не допускали Пушкіна до українського народу, були українські шовіністи, націоналісти,

вороги українського народу типу Донцова, Єфремова, Шаповала та інших. Це вони в 1904 році були натхненниками націоналістичних варварів із зграї «Оборона України», яка ставила своїм завданням «обороняти» український народ від Пушкіна» (стор. 236).

Вже навіть з цієї коротенької цитати можна відтворити собі духовий образ цього кар'єриста, московського лакея.

Рядніна, У. І.: ВІЛЬШОВИЦЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ В ЖОВТНЕВІЙ РЕВОЛЮЦІЇ. Державне видавництво політичної літератури, Київ, 1958, стор. 378, тираж — 10.000 прим.

Ця книжка не представляє собою жодної особливої вартості і не заслуговує на те, щоб реферувати її, але вона є власне тим кричущим документом, який показує, що большевизм принесений в Україну на штиках московських багнетів. Вистачить переглянути імена «будівників жовтневої революції» в Україні, що їх подає авторка, і відразу побачимо справжню суть большевизму. Ось вони, «будівники жовтневої революції» в Україні: Балабанов, Савельєв (Петров), Ворошилов, Тиняков, Іткінг, Крейсберг, Лебедєв, Пятаков, Ляпін, Артем (Ф. А. Сергєєв), Квірінг, Афонін та інші. І цього факту не закриває і те, що поміж першими большевиками в Україні зустрічаємо і зрадника Ю. Коцюбинського та кількох малоросів, як Рутченко, Руденко, Бабенко...

Другий вимовний факт — це преса, яку видавали тоді большевики в Україні. Авторка цитує кільканадцять російських газет і журналів того часу, а між ними лише одну газету українською мовою. І це власне також свідчить про імперіалістичний шовіністичний характер московського большевизму.

Жміль, І. С.: З ПРАПОРОМ МИРУ КРІЗЬ ПОЛУМ'Я ВІЙНИ; дипломатична діяльність Української РСР, 1917-1920. Видавництво Академії Наук, Київ, 1962, стор. 328, тираж — 2.000 прим.

В останній час підсоветські автори розписалися про «дипломатичну» ді-

яльність УРСР. І власне праця Хмеля є одною з таких книжок, але перечитавши вступну статтю відразу переконаємось, що ця книжка написана на замовлення окупанта з метою неутримувати політичну й наукову діяльність українців у вільному світі.

Автор нападає на таких істориків як К. Меннінг, Решетар, Карр, Пайпс, Коларж. Зокрема в багатьох місцях цитує твори Меннінга "The Story of the Ukraine", "Twentieth-Century Ukraine", "Ukraine under the Soviet" — і обвинувачує його у «фальшуванні історії радянської України». Ця «фальсифікація», на його думку, проявляється «насамперед у силкуваннях, спрямованих до того, щоб, поперше, протиставити український народ російському та іншим народам Радянського Союзу; подруге — довести, що нібито у більшовизму, під прапором якого перемогла жовтнева революція, не було ніяких коренів на Україні і нібито він мав чисто російський у національному розумінні характер...» (стор. 14).

Автор має свій погляд і на Берестейський мир. Він обвинувачує Троцького в тому, що — наслідком його зради — Українська Центральна Рада була допущена на Берестейську мирову конференцію як рівнорядний партнер. А «зрада» Троцького справді не абияка: він же, як пише автор, на запит головуючого на Берестейській конференції міністра закордонних справ Німеччини, Кюльмана, як Троцький ставився до участі української делегації, ніби відповів, що «російська делегація, в повній відповідальності з визнанням за кожною нацією права на самовизначення, аж до відокремлення, заявляє, що зі свого боку не має жодних заперечень проти участі української делегації у мирних переговорах» (стор. 61).

В книжці повно перекручень історичних подій. Автор вільно поводить і з несовєтськими джерелами, цитуючи праці Осипа Назарука, І. Борщака, О. Шульгина та інших авторів.

ХРОНІКА

З українського життя у діаспорі

* *Виступ Митрополита Сліпого на Соборі.* В четвер, 10 жовтня ц. р., Митрополит-Ісповідник Кир Йосиф Сліпий перший раз виступив з промовою під час засідання Отців Вселенського Собору католицької церкви в Римі. Отці Собору привітали нашого Митрополита одушевленими оплесками. У своєму слові Митрополит Сліпий висловив прохання до Святішого Отця про створення Українського Патріархату. Папа Павло VI іменував Кир Йосифа Сліпого Членом Соборової Комісії для Східних Церков.

* *Передача площі під пам'ятник Т. Шевченкові.* У суботу, 21 вересня, 1963 р., відбулося у Вашингтоні, США, врочисте передання площі, на якій в слідуючому році буде поставлено пам'ятник Тарасові Шевченку-

ві з нагоди ювілейних святкувань 150-річчя з дня народження поета. В урочистості взяло участь понад 2000 українців, в тому з Канади і Аргентини. Врочистість відкрили молитвою Владика Мстислав і о. Т. Данусяр. З промовами виступили проф. Р. Смаль-Стоцький, проф. Л. Добрянський, сенатор д-р П. Юзик (з Канади), колишній конгресмен А. Вентлі. Представник уряду відчитав привіт від президента Дж. Кеннеді, а від сенатора Дадда склав привіт його син. Про цю подію писала вашінгтонська преса.

* *Українські пластуни на світовому Джемборі.* Від 1-11 серпня ц. р. відбулося ХІ-те Джемборі на історичному марафонському полі в околиці Атен, Греція, в якому брало участь ок. 15 тисяч скавтів з 89

різних країн. Українська група нарахувала 35 пластунів, в тому числі 19 юнаків, 7 старших пластунів і 9 сеньорів. Вони прибули з різних країн поселення: 14 з Німеччини, 13 з США, 6 з Великобританії і по одному з Кіпру і Канади. Українська група входила офіційно у склад німецького скавтіну, бо український Пласт, який є скавтською організацією молоді, і досі не є визнаним членом найвищої міжнародної скавтської установи, т. зв. «Інтернаціонального Бюра», яка є побудована на принципі державної, а не національної приналежності. В подібному положенні є також еміграційні скавтські організації двох народів Східної Європи. Українські пластуни брали активну участь у різних імпрезах Джемборі, зорганізували виставку українських мистецьких виробів, відбули багато зустрічей з представниками скавтських організацій інших народів, зорганізували пресову службу, яка постачала матеріалами чужинецькі і українські часописи про участь українців в Джемборі, завдяки чому таборовий щоденник «Маратон курір» присвятив нашій групі порівняльно дуже багато місця. Делегація пластунів склала візиту ректорові атенського університету проф. Хорафасові і вручила йому в подарунок «Українську енциклопедію». Українську делегацію прийняли на авдієнції два найвищі Достойники грецької православної церкви — Патріарх Царгороду Атенагорас і Архієпископ Атен Хризостомос.

* З'їзд українських професорів у США. 24 серпня ц. р. відбувся в Клівленді третій річний з'їзд Української Американської Асоціації Університетських Професорів, що під цю пору об'єднує 80 українських викладачів на американських університетах. На з'їзді розглянуто низку проблем, пов'язаних із високошкільним життям в Америці, студентського стипендіального фонду, катедри українознавства, тощо. Осередньою точкою дискусії була справа видання Джерел до Історії України в трьох томах, за головною редакцією проф. Оглоблина. Нову управу Асоціації вибрано в складі:

д-р М. Пап — голова, д-р Б. Бוצюрків, д-р Б. Винар і д-р М. Цап — заступники голови, д-р П. Стерчо — секретар і скарбник.

* Сенатор П. Юзик на Асамблеї ОН. Прем'єр Канади Л. Пірсон назначив сенатора д-ра Павла Юзика, відомого українського діяча і патріота, членом канадської делегації на щогорічну Генеральну Асамблею Об'єднаних Націй, яка розпочалась 17 вересня в Нью-Йорку.

* «Актори» — успіх нашого співробітника. Театр ім. Леся Курбаса в Австралії поставив п'єсу «Актори» Леоніда Полтави, яка була поміщена у «В. Ш.» ч. 9/103 за вересень, 1962 р. Ролі виконували Ірена і Степан Залеські. Про першу виставу п'єси в Ессендоні, на якій було ок. 400 глядачів, «Вільна Думка» (за 22. 9. 1963 р.) помістила дуже прихильну рецензію, уривок якої подаємо нижче:

«... Підсумовуючи, хочеться сказати, що цей оригінальний, майстерно написаний твір, що припав до серця відразу і нашим артистам, і глядачеві, вніс ніби якийсь новий струмись у наше театральне життя. Твір написаний легким образним віршем, у змісті, у виразах часто звучить філософська глибина. Одним з найцінніших скарбів твору є його ідейне наставлення, боротьба проти окупантів всіх мастей. Автор провів своїх героїв по кривавих і героїчних сторінках нашої історії. Проте вони не падають у розпач і в найскрутніші часи, бо вони вірять у кінцеву перемогу українського народу, у його незнищимість, що є лейтмотивом й ідеєю всього твору.

Драма «Актори», яку ми побачили на нашій сцені, яскраво нам показує літературні здібності автора, його талант і його міцне українське ідейне спрямування. Велика заслуга автора полягає і в тому, що він своїм цінним твором вшанував 40-річний ювілей сценічної діяльності наших великих мистців театру — корифеїв української сцени Йосипа Гірянки та його дружину Олімпію Добровольську, які цілком цього заслуговують за свою героїчну працю, віддану для нашого народу, нашого мистецтва — нашої культури...»

ПОЖЕРТВИ З НАГОДИ 15-ТИРІЧЧЯ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» І КУПНА ДОМУ УВС

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

(Продовження)

Листа ч. 1331. Жертвували: А. Мельник — 5 ф.; А. Кобрин — 3 ф.; по 1 ф. — М. Кузів, М. Ферелетний; по 10 ш. — О. Холявка, Д. Головацький, В. Голуб; по 5 ш. — М. Житарюк, П. Кристовський.

Листа ч. 1332. Жертвували: А. Канюка — 15 ш.; по 5 ш. — Ярослав, М. Медвідь; В. Дасько — 2 ш. 6 п.

Листа ч. 1333. Жертвували: М. Кішко — 3 ф.

Листа ч. 1335. Жертвували: Л. Максимович — 5 ф.; по 1 ф. — В. П., Г. Панівник, В. Кучеровський, О. Приставняк, А. Кобрин, І. Грималюк, Е. Лукавецький, П. Соломчак, С. Крилишин; по 10 ш. — М. Мицишин, М. Паска, Зена, В. М., В. Семчук, В. Томашівський, Я. Муцанець, І. Кучер, Ю. Рудь, М. Савка; по 5 ш. — Ж. Г., І. Лунів, Островерха, М. Шкварок.

Листа ч. 1336. Жертвував: Л. Мельничук — 1 ф.

Листа ч. 1337. Жертвували: по 10 шіл. — Ю. Ільницький, О. Сиротюк, М. Командовський; по 5 ш. — В. Буник, О. Сепків, М. Славич, М. Дулеба; Г. Луцак — 3 ш.; по 2 ш. 6 п. — А. Галва, А. Богдан, С. Гринчук.

Листа ч. 1338. Жертвували: І. Дідак — 5 ф.; по 1 ф. — М. Дмитерчук, І. Майструк, І. Гегель, О. Петрів; по 10 ш. — П. Копровський, В. Баранецький, В. Швець, І. Варцаба, А. Бутчук; по 5 ш. — П. Петерчук, С. Волинський.

Листа ч. 1339. Жертвували: по 1 ф. — О. Ковальчук, І. Калинюк, В. Матульський, Т. Курчинський, М. Вілюра, О. Ропяк; по 10 ш. — С. Калита, Т. Сисак, П. Зозуля.

Листа ч. 1340. Жертвували: М. Максимів — 10 ш.; О. Паламар — 5 ш.; по 2 ш. 6 п. — М. Ткачук, Р. Водола, О. Сиротюк, І. Онишко, І. Кучер.

Листа ч. 1345. Жертвували: І. Сухар — 3 ф.; по 2 ф. — Т. Левицький, І. Черевко, І. Хвастяк; Т. Табачар — 1 ф. 10 ш.; по 1 ф. — Ю. Кислевський, В. Горкуляк, П. Скасків, І. Гайдук, М. Гайдук, І. Лисиканич,

В. Птуха, В. Вівчар, М. Кос, М. Худоба, Т. Борщ, В. Гаргай, Г. Ярош, П. Гарбуз, О. Загаєвич, І. Протиняк; С. Гайдук — 15 ш.; по 10 ш. — В. Левицький, В. Лемко, Д. Іванчишин; по 5 ш. — П. Грицак, В. Остапок.

Листа ч. 1346. Жертвували: М. Гайдукевич — 5 ф.; Т. Каритник — 2 ф.; по 1 ф. — В. Дидина, В. Крупницький, В. Береза; по 10 ш. — І. Канюк, М. Тужияк, О. Витвицький, Т. Зенко, Т. Гергега, Н. Шлапак, М. Кінаш; по 5 ш. — В. Гадуба, П. Турта, В. Фірман; по 2 ш. — Т. Коцур, В. Марканич.

Листа ч. 1347. Жертвували: П. Сидорович — 2 ф.; по 1 ф. — Д. Гавчак, О. Близнюк, І. Батюк, М. Навгородний, М. Юрків, В. Юрків, Ю. Куліш, М. Брецько; М. Криничук — 5 ш.

Листа ч. 1348. Жертвували: М. Квасний — 1 ф.; по 10 ш. — П. Волошин, В. Волошин, С. Радук, Г. Опришко, М. Садівський; І. Цибух — 5 ш.; Г. Стуліковський — 2 ш. 6 п.

Листа ч. 1349. Жертвували: В. Микитин — 2 ф.; по 10 ш. — І. Даниляк, Я. Дем'янчук; Я. Стецик — 7 ш. 6 п.; В. Коник 5 ш.; В. Курпіль — 4 ш.; по 3 ш. — В. Макаревич, С. Горбачевський, О. Смерека; по 2 ш. 6 п. — М. Іванчишин, І. Гуменюк, М. Войціховська; по 2 ш. — М. Жуковський, М. Мацик.

Листа ч. 1351. Жертвували: по 10 ш. — П. Трухан, Я. Криса, У. Стадницький, М. Самборський, Павлішак, Рудзінський, П. Пронишин, Мукусовський, В. Рутковський, Д. Аксюк; по 5 ш. — В. Паламарчук, Д. Солонинка, Бучинський, А. Лях, В. Дзіндза, П. Леськів, Чех, О. Харий, Гаранина, М. Кравець, Турчак-півський.

Листа ч. 1352. Жертвували: В. Андрусишин — 2 ф.; по 1 ф. — В. Карапата, М. Федішин, П. Костецький, І. Коцур, І. Дуб; по 10 ш. — В. Манкович, В. Балицький, Е. Олійник, М. Джоджак, С. Олійник, В. Підхонний, Я. Влавцяк, В. Добрянський, М. Лаптюк, В. Скаско, І. Вілик, М. Червінський, Т. Стус; по

5 ш. — П. Хухра, М. Карабін, І. Лисенко, П. Максимович, М. Лапчинський, І. Савдик, О. Довбуш; П. Мельник — 4 ш.; М. Калічинський — 2 ш. 6 п.; І. Стопак — 2 ш.

Листа ч. 1353. Жертвували: по 10 шил. — І. Гето, В. Іванків, М. Чипига, М. Пшеничняк, А. Сиваник, М. Крупа, М. Гаман, П. Семераз; В. Дзула — 8 ш.; по 5 ш. — П. Запότηчний, Рачкович, М. Івановіч.

Листа ч. 1354. Жертвували: по 2 ф. — В. Віятик, Л. Іванішак; по 1 ф. — О. Лисий, М. Сало, М. Мартинюк, М. Дашко, І. Овчарик, Т. Лихолат, Р. Крупник, В. Городецький, І. Сіщук; по 10 ш. — І. Волощук, М. Шпитко; О. Крукович — 2 ш. 6 п.

Листа ч. 1355. Жертвували: У.Т.Т.Д. (Манчестер) — 10 ф.; Рокіцький — 2 ф.; по 1 ф. — М. Леськів, М. Гайда, Й. Левицький, М. Сидір, В. Криворук, В. Соколик; по 10 ш. — П. Куцик, С. Красій, А. Сурва, О. Ославський, З. Богдан, В. М., Шкірпан, Я. Смольський, М. Бірманчак, О. Блашків, М. Лисюк; М. Вичівський — 7 ш.; по 5 ш. — І. Фенюк, П. Козіцький, А. Вурделяк, В. Ославський, В. Кручак, Бандарівський; по 2 ш. 6 п. — В. Бігунчак, Г. Предка.

Листа ч. 1356. Жертвували: по 10 ш. — П. Максимів, І. Білусяк; по 5 ш. — Я. Завагий, О. Петришин, К. Музика, М. Буда; по 2 ш. 6 п. — В. Вальо, В. Святий, Д. Бабичук; по 2 ш. — М. Кучер, І. Лапушанський.

Листа ч. 1357. Жертвували: Т. Саведчук — 10 ш.; по 5 ш. — В. Левицький, С. Гащук, С. Левицький.

Листа ч. 1358. Жертвували: по 1 ф. — П. Мартинюк, К. Комарницький, І. Колодчин.

Листа ч. 1367. Жертвували: по 1 ф. — І. Мазурак, І. В., І. Крутиголова; по 10 ш. — І. Василюшин, І. Тимчишин, Т. Козак, Д. Гавриляк.

Листа ч. 1368. Жертвували: по 1 ф. — Зелізний, Литвин, Дідик; Візнович — 12 ш.; по 10 ш. — В. Рожій, М. Табачин, Земляк; по 5 ш. — Я. Турянський, М. Гловяк, Наливайко; по 2 ш. 6 п. — С. Герман, Макс..., Гарасимів.

Листа ч. 1369. Жертвували: по 10 ш. — А. К., І. Ю.; по 6 ш. — О.

Видра, С. П.; Т. Стефурак — 5 ш.; П. Т. — 3 ш.

Листа ч. 1370. Жертвували: О. Марковський — 3 ф.; М. Ференц — 2 ф.; по 1 ф. — Т. Шевчук, Т. Косик.

Листа ч. 1371. Жертвували: по 1 ф. — П. Боднар, М. Яцків, М. Коропіш, М. Горянський, М. Маланчук; по 10 ш. — Т. Крет, В. Бек, В. Цимбалістий, О. Кузів, В. Терещук, Е. Приймак, Г. Савка, В. Новоринський, В. Павлишин, В. Петльований.

Листа ч. 1373. Жертвували: І. Легкий — 1 ф.; по 10 ш. — Л. Лотоцький, К. Бабій, М. Тановська, М. Лихолат; В. Лецик — 6 ш.; по 5 ш. — П. Яремін, В. Галуцак; Гришко — 2 ш. 6 п.

Листа ч. 1374. Жертвували: М. Широкий — 3 ф.; М. Легкий — 2 ф.; І. Середа — 1 ф.; по 10 ш. — І. Сидорський, Т. Тимчишин, Д. Зімбровський; Т. Межицький — 5 ш. 6 п.; Д. Ганушак — 5 ш.

Листа ч. 1381. Жертвували: О. Вахнюк — 2 ф.; по 1 ф. — І. Ревіляк, Д. Яворський, І. Притуляк; по 10 ш. — В. Матковський, І. Ждан, Т. Коновалик, М. Кучвара; М. Лановий — 5/-; В. Дембіцький — 2/6.

Листа ч. 1382. Жертвували: С. Сол-ка — 2 ф.; по 1 ф. — Д. Атаманюк, М. Сидор, А. Мулярський; по 10 ш. — М. Бережанський, І. Баранич; по 5 ш. — Бакало, І. Синейко, В. Д., В. Лавринович.

Листа ч. 1501. Жертвували: О. Боднар — 10 ш.; М. Бігун — 6 ш.; по 5 ш. — М. Знедзяк, В. Михайлюк; по 4 ш. — В. Романюк, В. Тихович, І. Костів; по 2 ш. 6 п. — С. Попик, І. Городинський, П. Мазурик, С. Костів; В. Гризак — 2 ш.

Листа ч. 1502. Жертвували: Ю. Чубатий — 2 ф.; по 1 ф. 10 ш. — М. Щупляк, А. Масура; О. Солонинка — 10 ш.; М. Капроцький — 5 ш.

США

З нагоди хрещення донечки Христі-Анни П-ва Павлюків 10 березня 1963 р. в Чикаго (США), з ініціативи п. М. Воробця, гості склали 15.00 дол. на закуп нового дому УВС в Лондоні.

(Далі буде)

Всім жертводавцям щире спасибі, а малій Христі многая літа!